



СЛОБОМИР П УНИВЕРЗИТЕТ  
SLOBOMIR P UNIVERSITY

# Наука

ON-LINE ИЗДАЊЕ

Часопис Слобомир П Универзитета за друштвене и хуманистичке науке  
Slobomir P University review for social and human studies

ISSN 1986/504X УДК 001 год. II vol. 2 No 1-3/2011

# НАУКА

Часопис Слобомир П Универзитета за друштвене и  
хуманистичке науке

ИЗДАВАЧ:  
Слобомир П Универзитет  
Слобомир, Бијељина  
www.spu.ba

ISSN 1986 / 504X УДК 001 бр. 1-3/2011 II vol. 2

*Главни и одговорни уредник*  
Зоран Милошевић

*Редакција часописа*  
Раде Божовић, Миле Васић, Александар Гронски (Белорусија),  
Љиљана Јовић, Петер Ковачич - Першин (Словенија), Радомир В.  
Лукић, Десанка Тракиловић, Александар Чернов (Русија), Неђо  
Даниловић, Јелена Пољашевић, Милован Митровић, Цвијетин  
Ристановић

*Секретар часописа*  
Александар Јанковић

*Савет часописа*  
Слободан Павловић, Мира Павловић, Благо Благојевић, Јован  
Тодоровић, Обрад Станојевић, Десанка Тракиловић, Божидар  
Раичевић, Јован Горчић

*Лектор:*  
Грујо Леро

*Прелом:*  
Драго Видовић

*Корица:*  
доц. мр Бојан Стеванић

## **УВОДНИК**

Нови број „Науке“ се објављује са извесним закашњењем, као троброј. У часопису су радови младих истраживача, као и учесника семинара за средњошколске наставнике. Но, свакако је занимљиво како млади истраживачи размишљају, па се надамо да ће се објављени радови радо читати.

*Редакција*



## НАУКА

### САДРЖАЈ

УВОДНИК ..... 3

#### ОГЛЕДИ

*Васо Арсеновић*

ФОРМУЛИСАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ ПРЕДУЗЕЋА: СРЖ  
СТРАТЕГИЈСКОГ МЕНАџМЕНТА ..... 13-35

*Мирослав Милосављевић, Јелена Милосављевић*

УГОВОР О ФРАНШИЗМУ ..... 37-54

*Биљана Цвијановић*

БИЛАНС СТАЊА - ПОЈАМ, ВРСТЕ И УЛОГА ..... 55-62

*Драгољуб М. Пилиповић*

СИГУРНОСНА ПОЛИТИКА У СПРЕЧАВАЊУ  
РАЧУНАРСКОГ СОЦИЈАЛНОГ ИНЖЕЊЕРИНГА ..... 63-82

*Драгиша Јуришић*

ВОЛОНТЕРИЗАМ КАО ДИО СИСТЕМА ЗАШТИТЕ И  
СПАШАВАЊА ..... 83-100

*Станислав М. Томић*

ЛОГИЧКА АДВОКАТУРА И СЛУЧАЈ  
ИЛИЈЕ ЧВОРОВИЋА ..... 101-109

*Данијела Пијуновић, Недељко Дебељак*

ИЗБЕГЛИШТВО У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ -  
ИЗРАЗ КРИЗЕ И НЕМОЋИ  
ЗАПАДНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ ..... 111-118

*Горица Лазић, Снежана Лакета*

ЗДРАВА ХРАНА ..... 119-125

*Александар Вукановић*  
ЗНАЧАЈ ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ У  
РАЗВИЈАЊУ ЕКОЛОШКЕ СВИЈЕСТИ УЧЕНИКА ..... 127-135

## **АКТУЕЛНО**

*Сања Бузација*  
УПОТРЕБА ИНФИНИТИВА У ПРИПОВИЈЕТКАМА  
ПЕТРА КОЧИЋА ..... 139-148

*Мирослав Ђајић*  
ПРИМЈЕНА МЕТОДЕ УЧЕЊА НА ДАЉИНУ ..... 149-155

*Радмила Ђаковић, Тијана Дабић*  
УТИЦАЈ АНКСИОЗНОСТИ НА ЈЕЗИЧКЕ  
ВЕШТИНЕ У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА ..... 157-169

*Снежана Лакета*  
ПОЛУФУНКЦИОНАЛНОСТ ПЕСМЕ ..... 171-175

## **СТУДИЈЕ**

*Ирена Тркуља Личина*  
РАЗВОЈ МУЗИКАЛНОСТИ КОД ДЈЕЦЕ  
МЛАЂЕГ ШКОЛСКОГ УЗРАСТА У ШКОЛАМА  
НА ПОДРУЧЈУ ГРАДА БАЊАЛУКЕ ..... 179-188

*Бојан Цилит*  
ИНДИВИДУАЛНА НАСТАВА  
НАСТАВА РАЗЛИЧИТИХ НИВОА СЛОЖЕНОСТИ ..... 189-196

*Александра Станковић*  
ВИДЕО КОНФЕРЕНЦИЈА КАО ОБЛИК  
САВРЕМЕНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ ..... 197-203

*Ивана Мартиновић*  
УСВАЈАЊЕ ЕЛЕМЕНАТА КУЛТУРЕ У  
НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА ПОМОЋУ  
ПРОБЛЕМСКЕ НАСТАВЕ ..... 205-212

*Биљана Ђурић*  
ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК - LINGUA FRANCA У  
МЕЂУНАРОДНОМ КОМУНИЦИРАЊУ ..... 213-221

## НАУКА

## CONTENTS

УВОДНИК .....3

### REVIEWS

*Васо Арсеновић*  
CORPORATE STRATEGY FORMULATION:  
CORE OF STRATEGIC MANAGEMENT ..... 13-35

*Мирослав Милосављевић, Јелена Милосављевић*  
FRANCHISE AGREEMENT ..... 37-54

*Биљана Цвијановић*  
BALANCE SHEET ..... 55-62

*Драгољуб М. Пилиповић*  
SECURITY POLICY AGAINST COMPUTER..... 63-82

*Драгиша Јуришић*  
VOLUNTEERISMAS PART OF THE  
PROTECTION AND RESCUE SYSTEM..... 83-100

*Станислав М. Томић*  
LOGICAL ADVOCACY AND  
CASE OF ILIJA CVOROVIC ..... 101-109



*Данијела Пијуновић, Недељко Дебељак*  
DISCRIMINATION AND HATE SPEECH -  
A TOOL FOR THE VIOLATION OF HUMAN  
RIGHTS OF REFUGEES AND DISPLACED PERSONS ..... 111-118

*Горица Лазић, Снежана Лакета*  
HEALTHY FOOD ..... 119-125

*Александар Вукановић*  
IMPORTANCE OF EXTRACURRICULAR  
ACTIVITIES IN ECOLOGICAL CONSCIOUS  
OF STUDENTS ..... 127-135

#### **NEWS**

*Сања Бузација*  
THE USE INFINITIVE IN THE  
NARRATIONS OF PETAR KOCIC ..... 139-148

*Мирослав Ђајић*  
METHOD OF APPLICATION OF  
DISTANCE LEARNING ..... 149-155

*Радмила Баковић, Тијана Дабић*  
UTICAJ ANKCIOSNOSTI NA JEZICKE  
VESTINE U NASTAVI ENGLSKOG JEZIKA ..... 157-169

*Снежана Лакета*  
POLI-FUNCTION SONGS ..... 171-175

#### **STUDIES**

*Ирена Тркуља Личина*  
THE GRAWTH OF MUSICALITY AMONG  
CHILDREN LOWER CLASSES OF PRIMARY  
SCHOOL IN THE CITY OF BANJA LUKA ..... 179-188

*Бојан Цилит*  
INDIVIDUSLIZED TEACHING ..... 189-196

*Александра Станковић*  
VIDEO CONFERENCE AS A FORM OF  
MODERN COMMUNICATIONS ..... 197-203

*Ивана Мартиновић*  
ADOPTION OF THE CULTURAL ELEMENTS IN  
THE TEACHING OF ENGLISH LANGUAGE  
WITH PROBLEM-BASED LEARNING ..... 205-212

*Биљана Ђурић*  
ENGLISH LANGUAGE-LINGUA FRANCA IN  
INTERNATIONAL COMMUNICATION ..... 213-221



# ОГЛЕДИ



УДК: 005.51  
Примљено: 3. марта 2010.  
Прихваћено: 20. марта 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 13-35

**Васо Арсеновић**  
Слобомир П Универзитет  
Факултет за економију и менаџмент  
Слобомир, Бијељина, Босна и Херцеговина

## **Формулисање стратегије предузећа: Срж стратегиског менаџмента**

**CORPORATE STRATEGY FORMULATION: CORE OF STRATEGIC  
MANAGEMENT**

**Abstract:** Propulsive strategy and its successful implementation represent a key link in the corporate management system which ensures sustainable competitive advantage, accomplishment of the goals and social-economic mission. Strategy formulation represents the core of the strategic management and reflects the relationship among the challenges, mental map and a company's resources. It is necessary to include all the information about a company's business environment as well as the information about the company itself during the process of strategy formulation.

**Key words:** strategy, mission, goals, environment, competitive advantage.

**Апстракт:** Пропулзивна стратегија и њена успешна имплементација, представљају кључну карику у систему пословног управљања којом се обезбеђује одржива конкурентска предност, остваривање циљева и друштвено-економске мисије предузећа. Формулисање стратегије предузећа представља срж стратегиског менаџмента и одражава однос изазова, менталне мапе и ресурса предузећа. У процес формулисања стратегије неопходно је уградити сва сазнања о окружењу у којем предузеће послује, као и сазнања о самој организацији.

**Кључне речи:** стратегија, мисија, циљеви, окружење, конкурентска предност.

## Увод

Пословање предузећа у савременим условима привређивања захтева стратегију чијом ће се имплементацијом обезбедити остваривање жељених перформанси. Остваривање жељеног стања није нимало лако јер велики број фактора утичу на то: глобализација светског тржишта довела је до јачања међународне конкуренције на свим нивоима; конкурентска борба постала је све оштрија; све је већи утицај разних интересних група на пословање предузећа (потрошачи, кредитори, власници, запослени, држава и др.); јача социјална компонента одговорности привредних субјеката; интензивирају се процеси спајања и преузимања компанија; креирају се различите форме пословних алијанси; расте значај пословања путем информационах (Интернет) технологија; информације (знање) постале су највреднији ресурс и др.

У датој констелацији фактора који детерминишу пословање предузећа и чине га све више неизвесним, односно одређују амбијент у коме се остварују мисија и циљеви, стратегија се јавља као управљачка одлука којом се обезбеђује опстанак пословних субјеката. Управљање у условима промена и дисконтинуитета подразумева стратегију путем које предузеће може да обезбеди своју егзистенцију, односно виталност бизниса. Њоме се ефективно и ефикасно управља активностима предузећа у привредном амбијенту. Квалитетно формулисана и успешно спроведена стратегија управо јесте услов опстанка предузећа у турбулентном окружењу.

Савремено поимање стратегије полази од новог разумевања улоге стратегије као једне од најважнијих одлука у предузећу. *Стратегију* је могуће дефинисати као „начин на који предузеће успоставља однос са конкурентима“, као „одлуку којом се усмерава понашање организације“, као „план којим се интегришу главни циљеви предузећа“, „специфичан начин да се остваре циљеви организације“ и др. Управо се у томе и огледа суштина и улога стратегије у систему управљања предузећем - да би предузеће остварило своју циљну функцију, односно циљеве, њему стоји на располагању више опција, начина (путева), а

стратегија је такав начин где се најбоље узимају у обзир фактори који утичу на остварење циљне функције, циљева и друштвено-економске мисије предузећа.

Стратегијом се првенствено настоји успоставити адекватан однос предузећа и његовог окружења. Стратегија укључује у себе елементе којима се одређује место предузећа у његовом окружењу, његова могућност да дати амбијент мења, да га прилагођава својим могућностима, да искористи шансе, односно минимизира претње из окружења и сл. Њоме се балансирају и, често конфликтни, интереси како екстерних, тако и интерних стејкхолдера, чиме се и они укључују у реализацију пословања предузећа. Будући да је мисија предузећа да креира тржиште, односно да задовољи потребе и жеље потрошача боље од конкуренције и на тој основи реализује своје циљеве, стратегија одређује пословни портфолио предузећа и његов однос према конкурентима, како постојећим тако и потенцијалним. То значи да су стратегијом одређени производи које ће предузеће понудити, затим купци, односно тржишта која ће се опслуживати, интензитет сарадње са конкуренцијом, интензитет ривалства и сл. Исто тако, стратегијом се опредељују методи и темпо реализације изабраних стратегијских опција, као и пожељи ниво и врста флексибилности, што у крајњој инстанци има за последицу ефикасно усмеравање ресурса предузећа. Дакле, улога стратегије јесте да успостави повољан однос предузећа са окружењем, сагледа предузеће изнутра и да помогне изградњу интегрисаних акција путем којих ће се обезбедити остваривање мисије и циљева предузећа.

### **1. Место формулисања стратегије у систему пословног управљања**

У основи процеса стратегијског менаџмента налази се формулисање ефективне стратегије, односно избор праваца, начина и инструмената чијом имплементацијом се настоји обезбедити жељени ниво перформанси, тј. остварити мисија и циљеви предузећа.

*Формулисање стратегије* обухвата утврђивање различитих путева (начина), односно различитих стратегијских опција (њихово генерисање, вредновање и селекцију) за остварење



(реализовање) мисије и циљева организације (предузећа).<sup>1</sup> Формулисање стратегије је развијање дугорочних планова за ефективно управљање шансама и претњама из окружења у складу са снагама и слабостима предузећа.<sup>2</sup> Формулисање стратегије је итеративан процес континуелног усклађивања визије са контролабилним ресурсима и тржишним могућностим.<sup>3</sup> Као такав, процес формулисања стратегије предузећа представља окосницу стратегијског управљања.

Формулисање стратегије се тешко може посматрати као изолован процес. То је процес који је нераскидивим нитима повезан са стратегијском анализом, али и самом имплементацијом стратегије. То је активност која се налази у средишту процеса стратегијског менаџмента. Формулисана стратегија добија свој одраз кроз њену реализацију. Тада ће се показати колико је стратегија заиста и квалитетна. Без обзира колико је добра изабрана стратегија, она неће имати своју вредност ако није ефикасно спроведена.<sup>4</sup> Дакле, ограничити се само на формулисање стратегије, не доводећи је у везу са имплементацијом, веома је опасно по предузеће. Као што је приказано на слици 1, стратегија као кључна планска одлука настаје у интеракцији великог броја елемената који чине саставни део организације и релевантних фактора окружења у којем организација реализује своју друштвено-економску мисију.

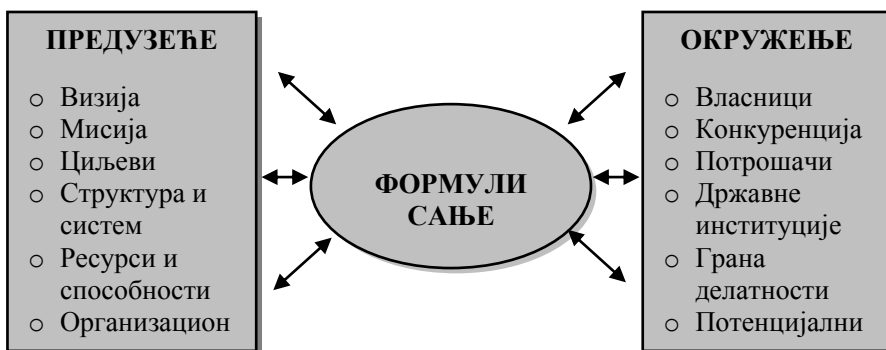
---

<sup>1</sup> Б. Машић, *Стратегијски менаџмент*, Универзитет „Браћа Карић“, Београд, 1996, стр. 196.

<sup>2</sup> J. D. Hunger, T. L. Wheelen, *Essential of Strategic Management*, Prentice Hall, Upper Saddle River, 2007, p. 6.

<sup>3</sup> Д. Ђуричин, С. Јаношевић, *Менаџмент и стратегија*, Економски факултет, Београд, 2005, стр. 71.

<sup>4</sup> G. G. Dess, G. T. Lumpkin, M. L. Taylor, *Strategic Management: Text and Cases*, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2004, p. 15.



Слика 1 - Сложеност односа у формулисању стратегије

Формулисање стратегије обухвата значајан број активности путем којих се долази до одговарајуће стратегијске опције, односно алтернативе путем које ће предузеће покушати да оствари дефинисане циљеве и своју друштвено-економску мисију. Путем реализације тих активности предузеће треба да на најбољи могући начин спозна дарежљивост окружења у којем послује, идентификује прилике и претње које у њему егзистирају, сагледа ресурсне снаге предузећа, његове јаке и слабе стране, а затим да, у датој констелацији интерних и екстерних фактора, идентификује, вреднује и оцени и одабере подесну стратегијску алтернативу за остваривање циљева, односно реализацију мисије и обезбеђивање дугорочног опстанка предузећа на пословној сцени. Сходно томе, пред организацију, њен менаџмент, али и све запослене ставља се задатак да усмере своје напоре ка заједничком циљу.<sup>5</sup>

Сам процес формулисања не сме бити строго формализован, нити треба да има за резултат стратегију која је “преточена“ у круто формулисане планове за одређени

<sup>5</sup> Анализа екстерног и интерног окружења путем које се сагледава стратегијска ситуација у којој се налази предузеће представља значајну компоненту формулисања стратегије. Међутим, сам процес садржи и идентификовање стратегијских алтернатива, њихову оцену и избор. Генерисање могућих стратегијских алтернатива, њихово вредновање и сам избор једне или више оптималних стратегија укључују и визионарство лидера, односно врховног менаџмента, њихову ингениозност, личне карактеристике и вештине, њихово знање, искуство из претходног периода менаџмента и осталих запослених у предузећу, индивидуално и колективно учење, организациону културу, али и утицај, односно снагу појединих структура у предузећу. Као такво, формулисање стратегије одражава однос изазова (шанси и опасности у окружењу), менталне мапе менаџмента и ресурсних способности предузећа.

временски период (планови за период од 1, 5 или 10 година и сл.) којих се треба строго придржавати. Слепо праћење једне стратегије у условима пословања који су иманентни за XXI век може да буде опасно за предузеће. Често се дешава да се почне са једном стратегијом, а да се циљеви остваре са другом стратегијом. Све се мења па и сама стратегија. На путу да се што успешније реализује мисија предузећа и остваре утврђени циљеви (а и они се могу мењати), током времена, амбијент у којем предузеће послује мења се, предузеће стиче искуство, учи, јача своје компетенције у одређеним активностима и др. То има за последицу избор нових праваца, начина и инструмената за реализацију мисије и циљева, односно измену постојеће стратегије (њено систематско побољшавање) или креирање нових стратегија путем којих ће се успоставити бољи склад између ресурсних могућности предузећа и његовог окружења и ефикасно елиминисати јаз који постоји између жељеног стања и тренутне позиције предузећа. У том смислу, формулисање стратегије треба да укључи:

1. *стратегијску анализу окружења и могућности предузећа*, из које треба да резултира идентификовање, односно квалификовање стратегијске ситуације и
2. *истраживачко-креативну фазу*, из које треба да резултирају могуће опције реаговања предузећа и оцена импликација њиховог прихватања.<sup>6</sup>

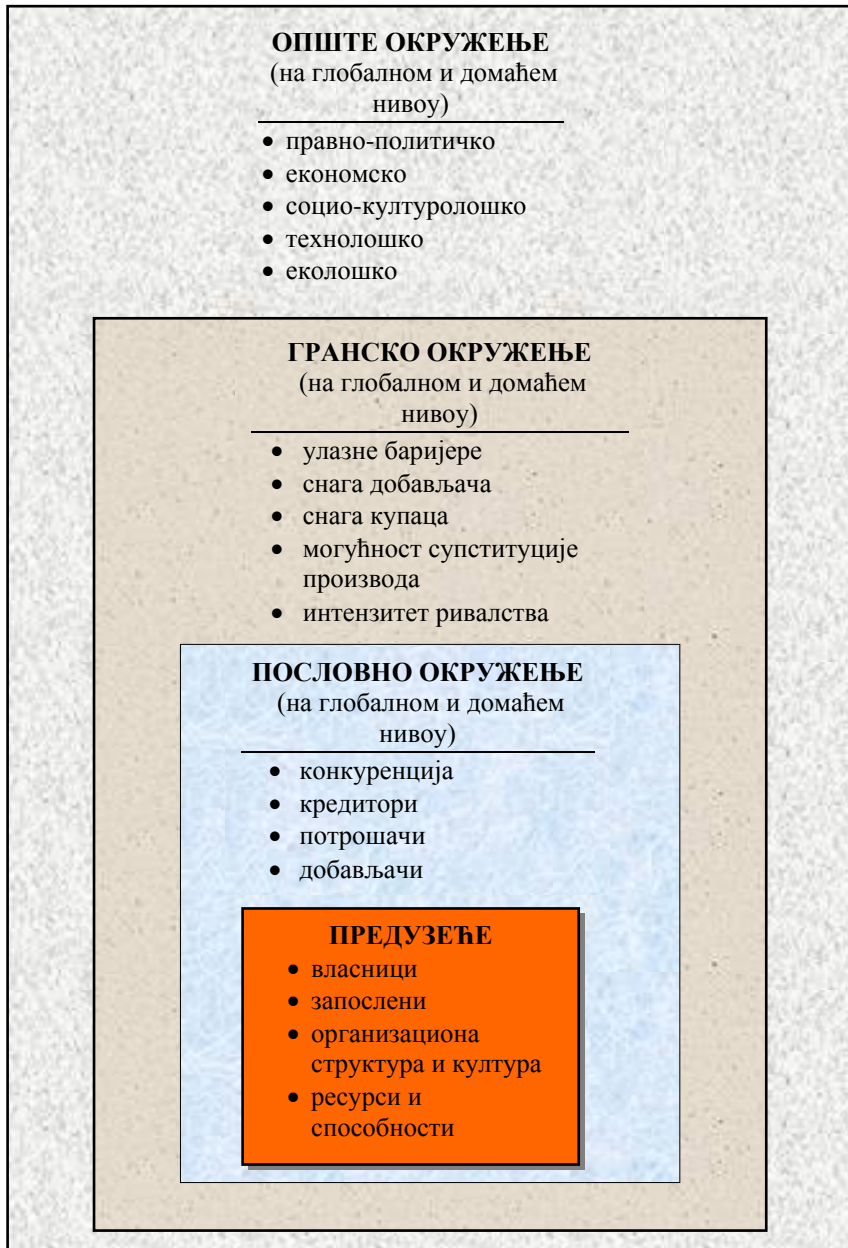
Дакле, потребно је установити битне утицаје елемената и фактора екстерне и интерне природе на садашњу и будућу позицију предузећа, као и сагледати могуће стратегијске опције, извршити њихову објективну процену и изабрати ону која се може успешно реализовати и на тај начин обезбедити остваривање циљне функције и дефинисаних циљева, односно мисије предузећа.

Као што се може видети на слици 2, организација трпи утицај великог броја фактора који су ван и унутар предузећа. Екстерни фактори представљају факторе на националном и на глобалном нивоу који утичу на пословни успех предузећа и који се као такви могу груписати на факторе општег окружења, гранског окружења и пословног окружења. Интерни фактори су фактори унутар организације и као такви утичу на идентификовање пословних

---

<sup>6</sup> Ј. Годоровић, Д. Ђуричин, С. Јаношевић, *Стратегијски менаџмент*, Институт за тржишна истраживања, Београд, 1997, стр. 264.

подручја и активности у којима је предузеће компетентније од постојећих и будућих ривала.



Слика 2 - Варијабле окружења предузећа

**Извор:** J. A. Pearce, R. B. Robinson, *Strategic Management: Formulation, Implementation, and Control*, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2005, p. 78.

Путем формулисања стратегије се:

1. даје одговор на питање која су то пословна подручја на којима предузеће треба да реализује своју мисију, тј. која су то подручја преко којих се може обезбедити одржива конкурентска предност, раст и развој,
2. усклађује потенцијал предузећа са његовим окружењем,
3. усмерава алокација фактора производње на атрактивна пословна подручја,
4. успоставља веза између очекивања стејкхолдера и циљева и
5. дефинишу специфични начини за достизање жељених перформанси, односно дефинишу правци, начини и инструменти чијом реализацијом се елиминише јаз између тренутне и жељене стратегијске позиције предузећа.

Формулисање стратегије је процес који треба сагледавати у светлу његовог значаја за пословање и одржавања виталности предузећа. Уколико су у процесу формулисања стратегије занемарени битни фактори који имају пресудан утицај на постојећи и будући положај предузећа, и неадекватно анализирани и оцењени могућности предузећа, онда дефинисане стратегијске алтернативе неће бити квалитетне, што, у крајњој инстанци, може довести до тога да раст и развој буду угрожени, а самим тим и да опстанак предузећа буде доведен у питање. Из тог разлога, креатори стратегије, односно особље у предузећу којем је „поверено“ формулисање стратегије, мора бити свесно да само квалитетно формулисана стратегија може допринети успешности пословања пословног субјекта. Сходно томе, у *квалитетан процес формулисања стратегије неопходно је уградити сва сазнања о окружењу у којем предузеће послује, као и сазнања о самој организацији.*

Главни креатори стратегије предузећа најчешће су власници, управни одбор и председник предузећа, односно генерални или извршни директор и остали топ менаџмент. Топ менаџери се појављују као главне архитекте стратегије и они имају одлучујућу улогу у одређивању свих или важних компоненти

стратегиије.<sup>7</sup> Они су ти који утврђују шта све треба испитати и анализирати, односно до ког нивоа сагледавања амбијента у којем предузеће послује је потребно ићи. Архитекте стратегије се не баве само формулисањем стратегије, они живе с њом, преиспитују је, подешавају, развијају осећај за њу и често користе интуицију због комплексности ситуације која не омогућава рационалну анализу.<sup>8</sup>

Врховни менаџмент у циљу што бољег формулисања стратегије и њене имплементације треба да укључи и ниже менаџерске нивое, поготово оне који управљају кључним ресурсима предузећа. Њихово укључивање може допринети бољем квалитету стратегије на више начина: 1) бољи су познаваоци конкретних могућности, односно ресурсних способности предузећа, 2) додатно ће бити мотивисани да имплементација стратегије буде што ефикаснија и 3) њиховим укључивањем обезбедиће се већа ангажованост и одговорност у самој реализацији изабране стратегије. Такође, у дефинисање циљева предузећа и формулисање стратегије могу бити укључени и запослени, односно извршиоци конкретних задатака и радних операција, што у крајњем случају може да утиче на ефикаснију имплементацију саме стратегије.

Поред врховног менаџмента, формулисање стратегије може бити поверено и класичним планерима, планским службама и комисијама. Планске службе које су задужене за формулисање стратегије имале су значајну улогу у периоду настанка стратегијског планирања, када је процес планирања био строго формализован. Професионални планери су, у зависности од очекивања главних стејкхолдера, оцене стања окружења и снаге предузећа, као и остварених резултата у прошлости, тренутне ситуације и предвиђања, креирали стратегијски план, а на основу њега тактичке (средњорочне) и оперативне (краткорочне) планове путем којих, односно чијом реализацијом, је очекивано да се оствари стратегијски план. Данас, улога класичних планера почела је да слаби са спознајом да у условима промена круто ослањање менаџмента на дефинисане планове од стране планских служби може да ослаби конкурентску позицију и угрози рентабилност предузећа и доведе у питање виталност бизниса.

---

<sup>7</sup> Ј. Тодоровић, *Стратегијски и оперативни менаџмент*, Конзит, Београд, 2003, стр. 179-180.

<sup>8</sup> Б. Машећ, *Стратегијски менаџмент*, Универзитет „Браћа Карић“, Београд, 1996, стр. 196-197.

## 2. Приступи формулисању стратегије

Од самог укључивања појма „стратегија“ у менаџмент и пословну праксу настоји се да се настанак стратегије у предузећу представи као резултат једног процеса који има своје улазне компоненте и резултат - изабрану стратегију. Литература из области стратегијског менаџмента је богата великим бројем радова који настоје да што свеобухватније представе овај процес. У њима, *процес формулисање стратегије* се посматра као процес који у основи обухвата:

1. анализу екстерног окружења (идентификовање шанси и опасности),
2. анализу интерног окружења (утврђивање ресурсних могућности, односно јаких и слабих страна предузећа),
3. дефинисање циљева,
4. идентификовање стратегијских алтернатива за остваривање дефинисаних циљева,
5. вредновање алтернатива и оцену и избор најповољније алтернативе, односно стратегије.

Међутим, у литератури се могу наћи и мишљена где је процес формулисања стратегије ограничен на предлагање стратегијских алтернатива, њихову оцену и доношење одлуке о избору стратегије. Такође, поједини аутори придају значај и другим елементима који утичу на креирање стратегије и које је потребно укључити. Визионарство лидера, менталне мапе менаџера, искуство менаџмента и запослених, учење током периода, култура организације, моћ појединаца и саме организације представљају елементе које је потребно узети у обзир када се ради о процесу креирања ефективне стратегије. То доводи до тога да се поред традиционалног појављују и нови приступи формулисању стратегије.

Сматра се да је показатељ успешности менаџмента предузећа његова способност да креира ефективне стратегије и да те стратегије успешно спроведе у дело. Зато је питање формулисања стратегије и њене имплементације, почев од првих радова из области стратегијског менаџмента па све до данас, у жижи интересовања великог броја аутора. У основи ради се о две групе приступа формулисању стратегије:

- традиционални приступи и
- савремени приступи.

## 2.1. Традиционални приступи формулисању стратегије

Традиционални приступи објашњавају формулисање стратегије као концептуализован, односно формализован (плански) процес. Први аутори који су се бавили стратегијом и стратегијским менаџментом уопште - Селзник (*Selznick*), Њуман (*Newman*), Ансоф (*Ansoff*), Чендлер (*Chandler*), Ендрјуз (*Andrews*), Штајнер (*Steiner*), замишљају процес који се одвија према следећем распореду:

1. анализа екстерног окружења
2. анализа интерног окружења, тј. интерних могућности предузећа,
3. дефинисање циљева,
4. дефинисање стратегијских алтернатива и избор најповољније алтернативе - стратегије.

Ове активности представљају уједно и најважније факторе које треба узети у обзир приликом дефинисања стратегијских алтернатива, да би касније уследио избор оне алтернативе која најбоље доприноси задовољавању основних циљева предузећа. Разлика у првим схватањима процеса се појављује у формализованости процеса. Заговорници стратегијског планирања (Штајнер, али и Ансоф) процес формализују, посматрају га као контролисани чин, те се као резултат јављају планови креирани од стране планера. Степен реализације планова служи као контролни инструмент успешности спровођења саме стратегије. Ендрјуз, на другој страни процес посматра као концептуализован чин људског размишљања у којем се сагледава велики број фактора, укључујући и систем вредности менаџера, њихове преференције и веровања. Као резултат јавља се стратегија која је неформална и једноставна.

Недостатак оба приступа лежи у томе што је формулисање стратегије одвојено од њене имплементације. Строго раздвајање ове две активности није погодно за ефикасну реализацију циљева предузећа. На једној страни се налазе особе које одвајају размишљање од деловања (одвајају прављење плана од саме акције) и на тај начин формулишу стратегију, а на другој страни особе које треба да спроводе ту стратегију. Са оваквим приступом менаџмент може лако да доведе предузеће у велике проблеме, нарочито у савременом пословном окружењу.



## 2.2. Новији приступи формулисању стратегије

Новији приступи формулисању стратегије везују се за радове Портера (*Porter*), Квина (*Queen*), Прахалада (*Prahalad*) и Хамела (*Hamel*), као и наследнике Чендлеровог приступа, окупљене у школу конфигурације - Милер (*Miller*), Минцберг (*Mintzberg*), али и многих других аутора из области стратегијског менаџмента.

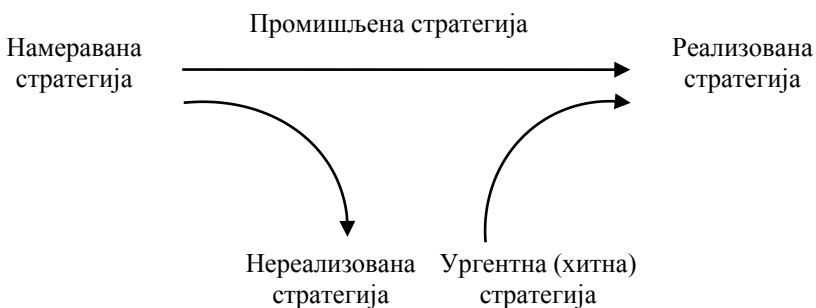
Према Портеру формулисање стратегије је аналитички, систематски и промишљен процес путем којег предузеће треба да одабере једну од неколико могућих стратегија чијом реализацијом ће се обезбедити одржива конкурентска предност. Његов приступ базира на планском приступу формулисању стратегије, али је акценат дат на оцену атрактивности гране у којој предузеће послује, као и анализи конкурентске позиције предузећа и идентификовању извора конкурентске предности. Према ауторима који наглашавају предузетништво, процес формулисања стратегије је полусвестан процес, који се заснива на *искуству* и *интуицији* самог предузетника - лидера, било да је он или заиста осмишљава или је преузима од других и укључује у своје сопствено понашање. Такође, наилазимо и на приступ по коме креирање стратегије у својој основи има процес учења током времена у којем се формулисање и имплементација стратегије више не могу разликовати, или да је то процес који се одвија у самом уму главног архитекте стратегије.

Минцберг представља три модалитета формулисања, односно креирања стратегије: *плански*, *предузетнички* и *адаптивни*.<sup>9</sup> За плански је карактеристично настојање да се нађу или створе нове могућности за раст предузећа путем рационалног и систематичног приступа анализи окружења (као што то подразумевају традиционални приступи формулисању). У овом случају значајну улогу имају планери, односно аналитичари. Код предузетничког начина формулисања стратегије визионари - лидери настоје да пронађу или створе нове могућности за раст предузећа путем стратегија које су креиране у њиховим главама (тј. свести) и које представљају могуће шансе за успех предузећа. Адаптивни начин посматра процес одлучивања о стратегији као рефлекс поделе моћи велике коалиције у и изван предузећа, али и као стратегији која настаје на бази учења организације. Приступ је пре реактиван него проактиван и до

---

<sup>9</sup> H. Mintzberg, "Strategy making in three modes", *California Management Review*, Vol 16 (2), Spring, 1973.

стратегии се долази инкрементално, серијом одлука и акција путем којих се предузеће прилагођава променама у окружењу. Према Минцбергу, формулисање стратегија није формализован процес који има свој почетак и крај. Оно (формулисање) је нерегуларан, дисконтинуелан, динамичан и интерактиван процес. То је процес у којем запослени индивидуално и колективно уче, процес у којем организација сама од себе охрабрује промене и нове идеје што доводи до настанка нових стратегија - *ургентних* стратегија. Ургентне стратегије се не налазе у мислима стратега, него се јављају као интеракција организације и њеног окружења. Јављају се као тип конвергенције у којем су идеје и акције из разноврсних извора интегрисане у образац, односно настале су као последица организационог учења. Сходно томе, као што и слика 3 приказује, реализована стратегија неће бити иста оној стратегији од које је предузеће пошло у остваривању својих циљева и мисије.



Слика 3 - Однос намераване и реализоване стратегије

**Извор:** Адаптирано према Н. Mintzberg, В. Ahlstrand, Ј. Lampel, *Strategy Safari: A Guided Tour Through the Wilds of Strategic Management*, The Free Press, New York, 1998, р. 12.

Реализована стратегија се јавља као резултат планиране стратегије која је почела да се спроводи и неке непланиране или ургентне стратегије. Према Минцбергу, разлог за то јесте да се многе планиране стратегије не реализују у потпуности због непредвиђених промена које настају у окружењу, док хитне стратегије представљају непланирани одговор на непредвиђене околности. Оне извиру из аутономних акција индивидуалних

менаџера, тамо негде у дубоко у предузећу и, као такве, нису резултат формалног „top-down“ механизма планирања (како то приказују традиционални приступи формулисању стратегије).<sup>10</sup>

### 3. Однос процеса формулисања стратегије и имплементације стратегије

Кроз процес формулисања стратегије долази се до стратегијске алтернативе која је оптимална за предузеће и чијом реализацијом се очекује да се остваре циљеви. Да би се дошло до адекватне стратегије потребно је анализирати интерне могућности предузећа, спознати будуће шансе и опасности, укључити ингениозност и визионарство лидера, искуство и вештине менаџмента, развити учење у предузећу, дефинисати могуће стратегијске опције, успоставити адекватне критеријуме за њихово вредновање, оценити стратегијске алтернативе и извршити сам избор најбоље алтернативе. Међутим, тако формулисана стратегија, без њене имплементације не може довести до успеха. Формулисана стратегија добија свој одраз кроз њено спровођење. Тада ће се показати колико је стратегија квалитетна. Али и без обзира колико је добра изабрана стратегија, она неће имати своју вредност ако није ефикасно спроведена.<sup>11</sup> Дакле, ограничити се само на формулисање стратегије, а не доводећи је у везу са имплементацијом, веома је опасно по предузеће.<sup>12</sup>

*Имплементација - спровођење* стратегије представља процес путем кога се стратегија претвара у скуп акција (програма, буџета, процедура и сл.) преко којих се остварују циљеви и креира вредност, тј. путем имплементације стратегије предузеће

---

<sup>10</sup> C. W. L. Hill, G. R. Jones, *Strategic Management; An Integrated Approach*, Houghton Mifflin Company, Boston, 2007, p. 24.

<sup>11</sup> G. G. Dess, G. T. Lumpkin, M. L. Taylor, *Strategic Management: Text and Cases*, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2004, p. 15.

<sup>12</sup> Многи теоријски модели који приказују креирање стратегије уопште не доводе у везу креаторе стратегије са њеном имплементацијом. Слепо прихватање тих приступа од стране врховног менаџмента може да доведе предузећа у озбиљне проблеме. Кризе које су се јавиле код предузећа која су примењивала формално планирање чији је крајњи продукт била гомила круто постављених планова од стране планера које је неко трећи требао „само“ да реализује да би се остварили циљеви јасно говоре у прилог томе.

преводи идејна решења у практична остварења.<sup>13</sup> Ако формулисање стратегије има кључну улогу (представља срж стратегијског менаџмента), онда се за имплементацију може рећи да представља критичну фазу процеса стратегијског менаџмента. Из тог разлога, често се наводи да „имплементација стратегије значи само огледало друге стране проблема, чије успешно решавање укључује вештину управљања променама, сходно идејним решењима која су садржана у стратегији“<sup>14</sup>, односно да „имплементација стратегије и формулисање стратегије представљају две стране истог новчића“<sup>15</sup> и да као такве не требају да представљају статичан процес.

Формулисана стратегија често захтева да се изврше одређене промене у предузећу. Те промене се огледају у промени стила управљања, система односа са окружењем, промени производног асортимана и/или тржишта, измени организационе структуре, пословне културе и сл. Управо, кроз имплементацију се реализују активности путем којих ће се обезбедити остварење изабране стратегије. Те активности су:

1. трансформисање стратегијских циљева у текуће планове и програме, алоцирање задатака на функционална подручја и организационе јединице и одређивање буџета за сваку групу послова,
2. креирање организационе структуре која ће омогућавати ефективно и ефикасно остваривање стратегије (обезбеђивање „склада“ између стратегије и структуре),
3. развој вештина и компетентности на којима се базира стратегија,
4. избор особља за кључне позиције,
5. упознавање запослених са стратегијом и мотивисање запослених на остварење стратегије,
6. креирање адекватних радних услова и пословне културе (ако нова стратегија захтева, може се креирати нова пословна клима и/или култура),
7. успостављање система награђивања,

---

<sup>13</sup> J. Тодоровић, Д. Ђуричин, С. Јаношевић, *Стратегијски менаџмент*, Институт за тржишна истраживања, Београд, 1997, стр. 325.

<sup>14</sup> J. Тодоровић, *Стратегијски и оперативни менаџмент*, Конзит, Београд, 2003, стр. 260.

<sup>15</sup> J. D. Hunger, T. L. Wheelen, *Essential of Strategic Management*, Prentice Hall, Upper Saddle River, 2007, p. 123.

8. успостављање информационог система, путем кога ће се обезбедити ефикасна подршка управљању, односно одлучивању,
9. прилагођавање политика и процедура како би се што успешније реализовала стратегија,
10. координисање активности између организационих делова и
11. развој система контроле и ревизије, како би се пратило остварење стратегије и предузимале корективне акције (у смислу измене одређених програма или буџета, али и измене саме стратегије, уколико је то неопходно) и др.

Све ове активности неопходно је спровести како би се изабрана стратегијска опредељења што ефикасније реализовала. Међутим, да би се успешно имплементирала стратегија, о активностима које треба спровести потребно је размишљати још у фази формулисања стратегије. Ту већ треба постављати питања: ко је задужен за спровођење стратегије; шта је све неопходно урадити да би се предузеће окренуло ка реализацији постављених циљева и новом правцу акција; да ли предузеће поседује неопходна средства и ресурсе за спровођење стратегије; до каквих промена у организацији ће довести нова стратегија; како ефикасно мобилисати ресурсе и усмерити их ка остваривању циљева. Тиме, као што се види из питања на које треба одговорити, проистиче да ефикасна имплементација стратегије захтева респектовање њених активности у самој фази формулисања стратегије (нарочито код вредновања стратегијских алтернатива са аспекта њихове изводљивости у датим околностима).

Каплан (*Kaplan*) и Нортон (*Norton*) су, у односу на друге ауторе који су се бавили формулисањем и имплементацијом стратегије, успели да кроз један нови приступ укажу на везу између дугорочних циљева, стратегијских опција и краткорочних планова и акција, односно да повежу формулисање стратегије са њеним спровођењем. Каплан и Нортон развили су концепт балансираног система мерила - *Balanced Scorecard (BSC)*<sup>16</sup>, у

---

<sup>16</sup> Балансирани систем мерила (*Balanced Scorecard – BSC*) је систем стратегијског менаџмента који омогућава предузећу стварање визије и стратегије, те развој алата за њихову успешну реализацију. У домаћој литератури *BSC* се такође преводи као листа усклађених циљева, односно као листа усклађених резултата. Према краторима концепта, *BSC* треба да пружи оквир за трансформацију визије и стратегије организације у

којем су дефинисали четири кључна процеса за реализацију стратегије:

1. Превођење визије у циљеве и стратегију.
2. Комуницирање и повезивање.
3. Пословно планирање.
4. Фидбек и учење.

Кроз ове активности креира се повезани систем стратегијског менаџмента у предузећу који омогућава да се што ефикасније визија преведе у реалност. Тиме стратегија постаје основно средство у остваривању циљева, а предузеће добија епитет „предузећа вођеног стратегијом“. Да би се то остварило неопходно је: 1) превести стратегију у оперативне програме, 2) ускладити организацију са стратегијом, 3) да креирање стратегије постане свакодневни посао за сваког запосленог, 4) учинити стратегију континуелним процесом и 5) покренути промене кроз извршно лидерство.<sup>17</sup>

Кључне идеје концепта *BSC* су: (а) само финансијски показатељи пословања нису довољни за управљање сложеном организацијом у условима турбулентног окружења; (б) уравнотежени поглед на организационе перформансе мора укључити бар 4 перспективе: финансијску, потрошачку, перспективу интерних пословних процеса и перспективу учења и развоја; (в) *BSC* осигурава спровођење стратегије у дело, односно њену имплементацију, те мобилише све расположиве ресурсе за њено остваривање. Да би се остварила циљна функција предузећа - креирање вредности за власника, предузеће треба да сагледа не само финансијски угао пословања него да у истој мери сагледа и:

- *потрошачки (маркетиншки) аспект*, тј. како потрошачи виде предузеће,

---

мерљиве пословне циљеве, као и оквир за мерење перформанси, посебно перформанси у кључним пословним подручјима. Основна претпоставка успешне имплементације *BSC*-а јесте да врховни менаџмент одреди циљеве пословања, појединаче радне задатке и мерила успешности у сарадњи са нижим менаџерима и извршиоцима. На основу тога, менаџмент и други органи управљања у сваком тренутку могу да знају колико који извршилац доприноси успешности целокупних пословних перформанси предузећа, као и колики је његов допринос остваривању појединачих и групних циљева пословања.

<sup>17</sup> R. S. Kaplan, D. P. Norton, *Strategy Maps*, Harvard Business School Press, Boston, 2004, p. xi.

- интерне могућности предузећа, односно подручја преко којих се на најбољи могући начин може утицати на сатисфакцију потрошача, а тиме и на стицање конкурентске предности - *угао интерних пословних процеса* и
- способност иновирања и учења, тј. колико је предузеће у могућности да континуирано унапређује своје пословање, расте и развија се и одржава и увећава своју конкурентску предност - *аспект могућности иновирања и учења*.<sup>18</sup>

Самим тим, проистиче да су финансијски резултати, односно остварење циљне функције последица напора који се чине у оквиру успеха на пољу маркетинга, интерних пословних процеса и развоја.<sup>19</sup>

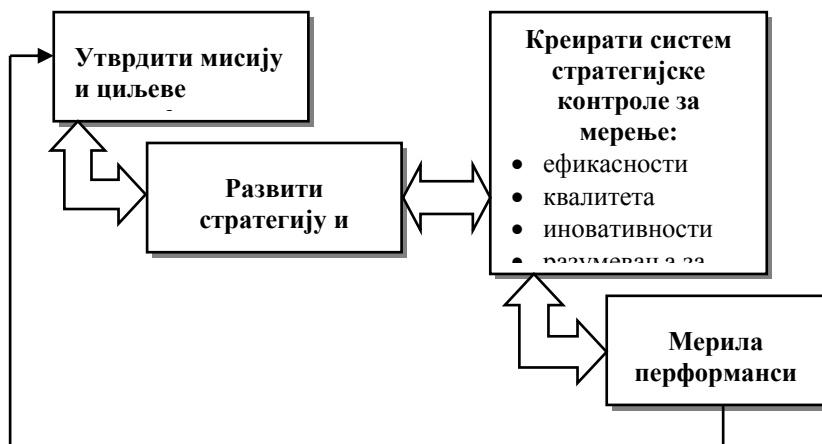
Као резултат сагледавања стратегијске ситуације из ова четири угла дефинишу се стратегијски циљеви које је неопходно остварити. О томе говори и слика 4. Циљеви који су постављени морају бити усклађени. Затим се на основу постављених циљева развија структура и формулише стратегија у оквиру које се дефинишу специфични начини, правци и инструменти за реализацију мисије и циљева. Међутим, изабрана стратегија је подложна изменама уколико се укаже потреба за то. Каплан и Нортон сматрају да је проблем успешности пословања предузећа у превођењу стратегије у конкретне акције јер не постоје адекватна мерила помоћу којих би се пратила успешност остварљивости циљева, као ни упознатост запослених о томе шта се очекује од њих. Зато предлажу да се утврде конкретна мерила путем којих ће се пратити колико је успешна реализација стратегије.<sup>20</sup> На крају, перформансе које је остварило предузеће утичу на преиспитивање раније утврђене мисије и дефинисаних

<sup>18</sup> R.S. Kaplan, D. P. Norton, *op.cit.*, p. 30-32.

<sup>19</sup> Ј. Годоровић, *Стратегијски и оперативни менаџмент*, Конзит, Београд, 2003, стр. 145.

<sup>20</sup> Мерила се могу огледати у: нивоу трошкова производње, броју сати потребном да се произведе производ, броју производа који представљају шкарт, броју рекламираних и враћених производа од стране купаца и потрошача, броју нових производа који су лансирани на тржиште, времену потребном да се развије нови производ у односу на конкуренцију, трошковима истраживања и развоја за један нови производ, броју поновљених куповина, времену потребном за доставу производа до купаца, итд.

циљева предузећа. Уколико се укаже потреба за редефинисањем мисије и циљева, то је неопходно и спровести. То ће утицати и на саму промену формулисане стратегије која је у претходном периоду била и имплементирана кроз низ развијених програма, пројеката, планова и других радних задатака.



Слика 4 - *Balanced Scorecard (BSC)* приступ

**Извор:** С. W. L. Hill, G. R. Jones, *Strategic Management; An Integrated Approach*, Houghton Mifflin Company, Boston, 2007, р. 93.

Мерила перформанси утврђују се за сваку групу циљева (који су дефинисани из четири угла) и одређују се конкретни задаци, а запослени јасно могу да знају шта се очекује од њих, тј. који су то конкретни задаци које треба да обаве. Упоредо са тим повезана је награда за запослене - она се везује за степен у којем су остварена мерила перформанси. Запослени морају у сваком тренутку знати шта се од њих очекује и како се успех у обављању њихових радних задатака одражава на укупан успех предузећа, односно на унапређење перформанси целокупног пословања. Веома је важно у сваком тренутку моћи проценити индивидуални учинак сваког запосленог<sup>21</sup>, а *BSC* управо то омогућава. У таквим околностима за сваки организациони ниво потребно је дефинисати додатне мере перформанси које усклађују појединачне са корпоративним циљевима.

<sup>21</sup> Оно што се не може мерити не може се ни унапредити.



Кориштењем *BSC* мерила, менаџери могу лако и брзо утврдити оне организационе делове који не функционишу у складу са изабраном стратегијском опцијом. На крају, сваки менаџер и извршилац на одговарајућем организационом нивоу има лакши увид у захтеве који се траже од њега као и у последице његових активности, односно успешност имплементације и учињених напора на остваривању циљева предузећа. Тиме се кроз прецизно успостављена мерила перформанси и извршавање радних задатака од стране запослених може посматрати ефикасност имплементације стратегије и остваривање циљева, као и кроз стечено искуствао и процес учења вршити систематско побољшавање стратегије.

Каплан и Нортон преко *BSC* концепта показали су да:

1. Креатори стратегије, тј. структуре у предузећу које формулишу стратегију, треба да буду и главни имплементатори стратегије;
2. Ефикасна имплементација стратегије захтева респектовање њених елемената у самој фази формулисања стратегије (нарочито код вредновања стратегијских алтернатива са аспекта њихове остваривости - изводљивости у датим околностима).
3. Формулисана стратегија успешно се може спровести само ако су јасно постављени појединачни циљеви и утврђена мерила путем којих се оцењује успешност спроведених акција.
4. Запослени морају у сваком тренутку знати шта се од њих очекује и како се успех у обављању њихових радних задатака одражава на укупну имплементацију стратегије и успех предузећа, односно на унапређење перформанси целокупног пословања и реализацију мисије.
5. Степен остварљивости дефинисаних мерила перформанси представља основу за оцену успешности имплементације изабране стратегије и помаже при идентификовању снага и слабости, као и код дефинисања корака који треба да уследе како би се побољшало спровођење стратегије или како би се стратегија реформулисала.

Овакав приступ односу формулисања и имплементације стратегије показује да је за успешну реализацију мисије предузећа неопходно да *кључна* фаза (формулисање) и *критична* фаза процеса стратегијског менаџмента (имплементација) буду у интерактивном односу (симултано интегрисани), да се међусобно допуњају и утичу једна на

другу, као и да запослени који су креирали стратегију буду њени главни имплементатори, а све у циљу обезбеђивања одрживе конкурентске предности, достизања жељених перформанси и креирања вредности за власнике и друге интересне групе. Само заједно, формулисање и имплементација стратегије, обезбеђују стратегијску конкурентност и изнадпросечан профит. Када се формулише стратегија, потребно је да се размишља и о њеном спровођењу, а током имплементације ефективни стратегијски лидери добијају одговарајући „*feedback*“ који им служи да се побољша изабрана стратегија. Само када су ове две активности пажљиво интегрисане предузеће ће бити у могућности да оствари жељени резултат.<sup>22</sup> А коначни суд о томе колико су интегрисане формулисање стратегије и њена имплементација садржан је у односу купаца, односно потрошача према понуди предузећа.<sup>23</sup>

### Закључак

Имајући у виду изнете ставове о схватању и улози стратегије, као и сложеност привредног амбијента у којем предузеће реализује своју мисију, креира одрживу конкурентску предност, односно обезбеђује виталност, намеће се закључак да се у систему пословног управљања стратегија јавља као кључна карика којом се обезбеђује остваривање одрживе конкурентске предности, мисије и циљева предузећа, а самим тим и виталност бизниса предузећа. Стратегија заузима централно место у систему пословног управљања. Путем стратегије успоставља се склад између захтева окружења, ресурсних могућности, намера стратега, њиховог визионарства и искуства, и на тој основи дефинисаних циљева предузећа. Креатори стратегије морају да узму у обзир све факторе који утичу на пословни успех предузећа, али и да разумеју њихово понашање, као и да путем својих визионарских способности, кроз учење и могућности гледања „у“ и „кроз будућност“, обезбеде да предузеће буде боље од конкуренције, да расте и развија се, да креира вредност за потрошаче и власнике, односно да егзистенција предузећа не буде доведена у питање.

---

<sup>22</sup> М. А. Hitt, R. Ireland Duane, R. E. Hoskisson, *Strategic Management: Competitiveness and Globalization*, Thomson South-Western, Ohio, 2005, p. 29.

<sup>23</sup> А. С. Лојпур, М. Куљак, *Менаџмент*, Економски факултет, Подгорица, 1995, стр. 274.

Основна сврха формулисања и спровођења сваке стратегије јесте да се креира вредност за власнике, купце и друге стејкхолдере. Као такве стратегије су сврсисходне, оне претходе акцијама којима се нашироко приказује разумевање стратегијске визије и мисије предузећа. Формулисање и имплементација стратегије морају бити прожети једно са другим и морају представљати нераскидиву везу са настојањем предузећа да у борби са конкуренцијом боље задовољи интересе великог броја интересних група и да на тај начин обезбеди свој дугорочни опстанак на тржишној сцени.

## ЛИТЕРАТУРА

А. С. Лојпур, М. Куљак, *Менаџмент*, Економски факултет, Подгорица, 1995.

Б. Машић, *Стратегијски менаџмент*, Универзитет „Браћа Карић“, Београд, 1996.

Г. Г. Dess, Г. Т. Lumpkin, М. Л. Taylor, *Strategic Management: Text and Cases*, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2004.

Д. Ђуричин, С. Јаношевић, *Менаџмент и стратегија*, Економски факултет, Београд, 2005.

Ј. А. Pearce, Р. В. Robinson, *Strategic Management: Formulation, Implementation, and Control*, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2005.

Ј. D. Hunger, Т. L. Wheelen, *Essential of Strategic Management*, Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, 2007.

Ј. Тодоровић, Д. Ђуричин, С. Јаношевић, *Стратегијски менаџмент*, Институт за тржишна истраживања, Београд, 1997.

Ј. Тодоровић, *Стратегијски и оперативни менаџмент*, Конзит, Београд, 2003.

М. А. Hitt, Р. Ireland Duane, Р. Е. Hoskisson, *Strategic Management: Competitiveness and Globalization*, Thomson South-Western, Ohio, 2005.

Р. S. Kaplan, D. P. Norton, *Strategy Maps*, Harvard Business School Press, Boston, 2004.

C. W. L. Hill, G. R. Jones, *Strategic Management; An Integrated Approach*, Houghton Mifflin Company, Boston, 2007.

H. Mintzberg, "Strategy making in three modes", *California Management Review*, Vol 16 (2), Spring, 1973.

H. Mintzberg, B. Ahlstrand, J. Lampel, *Strategy Safari: A Guided Tour Through the Wilds of Strategic Management*, The Free Press, New York, 1998.



УДК: 339.138:347.7  
Примљено: 19. јул 2010.  
Прихваћено: 25. јул 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 37-54

**Др Мирослав Милосављевић,**  
Слобомир П Универзитет, Бијељина, Република Српска  
**Мр Јелена Милосављевић,**  
Нови Сад, Република Србија

## **УГОВОР О ФРАНШИЗИНГУ**

### FRANCHISE AGREEMENT

**Abstract:** The title of this contract comes from the English word franchise, which means a special right or privilege. It is believed to have originated in the Middle Ages, when they received a royal privilege notable personalities. The first manifestations of this agreement have been developed in the U.S. in the late 19th century in the production of oil and its derivatives, and later in other areas of industrial production, as well as the hospitality and tourism. Much later franchise agreement appeared in most European countries. In our business practices and franchising agreements appeared quite long ago, but its importance has come to the fore in recent decades when our companies emerge as the recipient of franchising in the automotive and consumer industries, as well as the hospitality and tourism. In recent years, it seems that our attempt to become economic entities franchiser in foreign trade and especially the countries that have gone through intensive development, such as some countries of Africa and Asia.

**Key words:** agreement, negotiation, compensation,

**Апстракт:** Назив овог уговора потиче од енглеске речи franchise, која значи посебно право или привилегију. Настао је у средњем веку када су даване као краљевске привилегије значајним личностима. Појавни облици овог уговора развили су се у САД крајем 19. века у области производње нафте и њених деривата, а нешто касније и у другим областима индустријске производње, као и у угоститељству и туризму. Знатно касније уговор о франшизингу појавио се и у већини европских земаља. У нашој

пословној пракси уговор о франшизингу користио се доста давно, међутим његов значај дошао је до изражаја последњих неколико деценија када се наша привредна друштва налазе у улози примаоца франшизинга у аутомобилској индустрији и индустрији широке потрошње, као и у угоститељству и туризму. Последњих година чини се покушај да наши привредни субјекти постану даваоци франшизинга у спољнотрговинском промету а нарочито земљама које су кренуле путем интензивног развоја, као што су земље Африке и Азије.

**Кључне речи:** Уговор, преговарање, накнада,

### Увод

Основа сваког односа између даваоца и примаоца франшизинга јесте уговор или сагласност воља која је потписана од обе уговорне стране.

Уговор о франшизингу спада у неименоване уговоре, односно у уговоре који законом нису посебно регулисани, којим се давалац франшизинга обавезује да ће вршити сукцесивно испоруку роба и пружати одређене услуге, преносећи своја знања и know-how у пословању на примаоца франшизинга, који се обавезује да за то плати одређену накнаду.<sup>24</sup>

Превладавајућа становишта у стручној литератури упућују на закључак да се уговор о франшизингу не може сматрати подврстом било ког именованог или неименованог уговора трговинског права, као што су купопродаја, уговор о делу, о услугама, о лиценци, о know-how или уговор о заступању.<sup>25</sup>

Тумачење уговора о франшизингу врши се према општим правним начелима уговорног права, те се из тог разлога при закључењу овог уговора морају детаљно, савесно и јасно регулисати и предвидети сва права и обавезе уговорних страна.<sup>26</sup>

---

<sup>24</sup> Станковић Миодраг, Станковић Сања, „Међународно пословно право“, Мрљеш д.о.о., Београд, 2002. год, стр. 488

<sup>25</sup> Мликотин-Томић Деша, „Уговор о франшизингу“, Информатор, Загреб, 1986. год, стр. 143

<sup>26</sup> Драшкић Милан, „Уговор о франшизингу“, Институт друштвених наука, Београд, 1983. год, стр. 104

Постоји неколико основних принципа којих давалац франшизинга треба да се придржава, а то су:<sup>27</sup>

1. Принцип да уговор треба да буде искрен, што значи да ће се обезбедити потпуно откривање предложеног односа даваоца и примаоца франшизинга.
2. Провизије уговора треба да буду фер, што значи да ни једна страна не би требало да доминира.
3. Уговор треба да буде спроводљив, односно практично примењив.

У поступку заснивања уговорног односа давалац франшизинга води потенцијалног примаоца франшизинга кроз детаљан програм интервјуисања и процене, тражећи од њега да пружи личне, финансијске и друге битне информације од значаја за доношење одлуке о пријему. С друге стране, обавеза одговарајућег откривања од стране даваоца франшизинга требало би да обезбеди будућем примаоцу довољно информација које ће му омогућити да донесе правилну одлуку о томе да ли да уђе у уговор о франшизингу или не.

Најчешће се у стручном и пословном свету наводе следећи разлози зашто даваоци франшизинга користе типске (формуларне) уговоре о франшизингу:

1. Сам поступак преговарања ради закључења сваког појединачног уговора је веома скуп и зато га треба стандардизовати, како би се брже дошло до елемената које треба уписати у , већ припремљене, типске уговоре,
2. Пошто уговор о франшизингу има веома велики број различитих елемената и тешко их је све пратити, неопходно је да се исти унесу у одређене шаблоне,
3. Промене појединих одредби могу законски бити тумачене као материјалне промене, те тамо где постоји законска регулатива франшизинга, јављају се додатни трошкови везани за откривање података и регистрацију.

### Врсте уговора о франшизингу

Постоје разноврсни појавни облици уговора о франшизингу. Пословна пракса је створила, а правна теорија и законодавство уобличио бројне класификације, односно врсте уговора о

---

<sup>27</sup> Кандић Војислав, „Франшизинг“, Економска политика, Београд, 1995. год, стр. 130



франшизингу. Већина критеријума, уз помоћ којих се разликују ови уговори који постоје у правној литератури, своју основу имају у економским категоријама.

Опште прихваћена подела франшизинга према врсти делатности, а самим тим и подела уговора о франшизингу, извршена је на следећи начин:

1. Франшизинг дистрибуције робе,
2. Франшизинг услуга и
3. Производни или индустријски франшизинг.

Код ове поделе није реч о различитим врстама уговора, јер се сви они односе на франшизинг систем, али у различитим привредним областима и зато имају више специфичности.

*Уговор о франшизингу у дистрибуцији робе* представља пренос права на промет једне или више врста роба, на одређеној територији у циљу продаје крајњим купцима, односно потрошачима. Прималац франшизинга обавезује се да продаје извесне производе у продавници која носи назив фирме даваоца франшизе.<sup>28</sup> На тај начин давалац франшизинга ствара велику мрежу малопродајних објеката, који послују под његовом фирмом (пословним именом) иако су власници објеката многобројни примаоци франшизинга у земљи и иностранству.

Као даваоци франшизинга у дистрибуцији роба јављају се трговци на велико и произвођачи. Добровољни ланци у трговини су претече франшизинг система, јер се могу дефинисати као група састављена од једног или више продаваца на велико и одабраних малопродаваца. Данас и малопродајне фирме у многим добровољним ланцима имају статус даваоца франшизинга.

Поред продаваца на велико и произвођачи су веома заинтересовани да формирају дистрибутивну франшизинг мрежу за своје производе. Да би се отворила сопствена продавница потребна су огромна финансијска средства, а независни трговци траже велике повластице код склапања купопродајних уговора, као што су ниже цене, почек код плаћања и слично. С тога, уговор о франшизингу у дистрибуцији робе постаје оптимално решење за многе произвођаче.

---

<sup>28</sup> Златковић Живорад, „Франшизинг: транзиција у посткапиталистичком привредном систему“, Економика, Ниш, 1999. год, стр. 40

**Уговор о франшизингу услуга** се примењује у бројним услужним делатностима као што су: хотелијерство (Holiday Inn, Hilton Inn, Intercontinental), ресторани (Burger Kingn Corporation, McDonald`s Corporation, Pizza Hut INC), изнајмљивање аутомобила (Hertz rent a car, Avis rent a car). Франшизинг системи постоје у делатностима: изнајмљивања опреме и других артикала, изнајмљивања свечаних одела, камповања, контроле телесне тежине, одржавања чистоће и дезинфекције, опреме и услуга за негу травњака и башти, оптичких помагала и услуга, посредништва за склапање послова, прања рубља и хемијског чишћења, пречишћавања воде, припреме и отпреме пакета, поштанских услуга, рекреације, телекомуникационих услуга, транспорта, услуга у запошљавању, услуга у промету непокретности, здравствене помоћи, штампања и фотокопирања, чувања деце, ветеринарских услуга и бројних других услуга.

Сектор услуга је веома широк јер обухвата све што није производња и дистрибуција робе. Осим угоститељства и хотелијерства, овде су сврстане и многе друге како привредне, тако и непривредне делатности. Што се тиче перспективе за самозапошљавање је највећа у сектору услуга те би требало максимално улагати и развијати франшизинг системе у овој области.

**Уговори о производном (индустријском) франшизингу** се склапају са основним циљем да се место производње приближи месту продаје робе. У Француској сматрају да се овим уговором овлашћује прималац франшизе „да сам фабрикује према упутствима даваоца франшизе, производе и да их продаје под марком истог“.<sup>29</sup> Осим у индустрији, ова врста уговора се може примењивати и у производном занатству, пољопривреди, домаћој радности и слично. Најбољи пример производног франшизинга, који се примењује широм света јесу Соса Cola и Schweppes.

### **Уговор о франшизингу и извори права**

Извори права из области франшизинг уговора на подручју САД и ЕУ, више су усмерени на сузбијање нелојалне конкуренције и

---

<sup>29</sup> Ибидем, стр. 42

злоупотребе монополског положаја, него што регулишу облигационо-правне односе међу странкама.

Начелна слобода уговарања у пракси је често основ неравноправних положаја уговорних страна. То се углавном дешава када уговор закључују економски неравноправне стране, на основу општих услова пословања које саставља економски јача страна. Друга уговорна страна, односно прималац франшизинга, најчешће има само могућност да приступи уговору, односно да се сложи са унапред одређеним условина и исти потпише, по систему узми или остави. Ово је честа појава за уговоре настале у савременој пословној пракси. Оваква пракса је била узрок злоупотреба, те се из тог разлога у свету јавила тенденција одређене државне интервенције у области формалних уговора и општих услова, како би се у знатној мери умањило неравноправни положај уговорних страна и слабија страна заштитила.<sup>30</sup>

Предмет уговора о франшизингу чини сама франшиза, која подразумева право на породају робе или вршења услуга на уговореној територији на одређени начин, који се још и назива проверено успешни пословни концепт или пословни формат и под одређеним обележјима даваоца франшизе, као што су робни или услужни жиг.<sup>31</sup> Предмет уговора могу бити:

- Пословно име даваоца франшизинга,
- Робни или услужни знак или друго спољно обележје даваоца франшизинга,
- Пословна и техничка знања и искуства даваоца франшизинга,
- Школовање кадрова примаоца франшизинга,
- Консултације током пословања на основу уговора и сл.<sup>32</sup>

Питање **територије** је од велике важности у смислу ограничавања трговине, па тиме задире и у саму суштину уговора о франшизингу. У циљу омогућавања примаоцима франшизинга да буду профитабилни, давалац франшизинга може да додели

---

<sup>30</sup> Спасић Иванка, „Правни живот“-часопис за правну теорију и праксу, Удружење правника Србије, број 11, Београд, 2005. год, стр. 537

<sup>31</sup> Поповић Витомир, „Првана ријеч“- часопис за правну теорију и праксу, Удружење правника Републике Српске, број 25/2010, Бања Лука, 2010. год, стр. 12

<sup>32</sup> Милосављевић Мирослав, „Привредно уговорно право“, Прометеј, Нови Сад, 2009. год, стр. 133

ексклузивне територије и на тај начин ограничава конкурентску способност других прималаца франшизинга у истом систему и може имати утицај на цене и квалитет услуга. Што се тиче цена робе и услуга које дају примаоци франшизинга, даваоци не могу да контролишу, нити да одређују минималне или максималне цене. Забрана манипулације ценама, односи се не само на ценовне одлуке примаоца франшизинга, већ и на одређивање цена производа и услуга које давалац франшизе продаје примаоцима.

Када је у питању **одржавање малопродајне цене** обично не постоје проблеми везани за аранжмане из уговора о франшизингу, из разлога што:

- Спецификована цена треба да се односи на цену испод које испоручена добра не смеју бити продавана, да би давалац франшизинга дошао под удар провизије о одржавању малопродајне цене.
- Не постоји забрана спецификовања и спровођења максималне цене. Самаим тим давалац франшизинга може да осигура да његови примаоци франшизинга не успостављају цене изнад извесног нивоа. ово даје могућност даваоцу франшизинга да спроведе рекламирање путем телевизије на целом подручју на коме систем послује и да буде сигуран да ће максимална цена коју огласи бити поштована од стране прималаца франшизинга.

**Условљавање испоруке** је пракса где давалац франшизинга снабдева производима и услугама примаоца, под условима да прималац франшизинга набавља друге производе и услуге од трећег лица којег одреди давалац франшизинга. У овом односу морају постојати три стране (давалац франшизинга, прималац франшизинга и треће лице) и два производа (производи или услуге које испоручује или врши давалац франшизинга и производи или услуге које испоручује, односно врши треће лице) да би условљавање испоруке било законито.

**Отказивање уговора о франшизингу** се може обавити на неколико начина.<sup>33</sup>

1. Отказивање протеклом времену уколико у уговору стоји да се односи на одређени период,

---

<sup>33</sup> Кандић Војислав, „Франшизинг“, Економска политика, Београд, 1995 год, стр. 135

2. Стране се могу изричито договорити да уговор треба отказати,
3. Отказивање услед фрустрације могуће уколико искрсне догађај који је мимо утицаја уговорних страна и начини уговор неиспуњивим (смрт или неспособност примаоца франшизинга да настави посао онемогућава извршење уговора),
4. Аутоматско отказивање се догађа у случају околности као што су банкротство или ликвидације једне од уговорних страна,
5. Отказивање услед прекршаја одредби уговора настаје уколико у уговору није прецизирано које су то одредбе чије кршење повлачи поништење уговора.

Доношење Закона са којима се регулише отказивање франшизинга иницирали су примаоци франшизинга, који нису имали успеха као примаоци или им је давалац франшизе отказао уговор.

Аргументи које даваоци франшизинга користе у борби против оваквих закона јесте да је тешко документовати прави разлог за маргиналне примаоце франшизинга, тако да заправо примаоци франшизинга добијају уговоре са трајањем на неодређено време, што у великој мери отежава и онемогућава контролу квалитета у систему франшизинга.

**Одговорност према трећој страни** се односи на то да давалац франшизинга може бити одговоран трећој страни, када трећа страна стекне утисак да уговара са даваоцем франшизинга, а није свесна, нити је могла бити свесна да уговара са примаоцем франшизинга. Овакви случајеви су ретки у пракси.

Постоји велика могућност да се давалац франшизинга сматра одговорним према трећим лицима ако се над примаоцем франшизинга покрене стечај и исти се заврши банкротством или он оде у ликвидацију због немогућности пословања. Да би се избегла наведена ситуација давалац франшизинга може да захтева да прималац франшизинга јасно истакне на самом објекту и на целокупном визуелном идентитету да се ради о франшизном односу.

У већина уговора предвиђа се могућност даваоцу франшизинга или његовим заступницима да уђу у објекат примаоца франшизинга и да прегледају пословне књиге примаоца

франшизинга и његову целокупну документацију , као и да фотокопирају ради контроле.

По правилу, давалац франшизинга није одговоран за поступке примаоца франшизинга у вези плаћања запослених, намирења дугова и такси, као и у вези другог у чему су примаоци потпуно самостални. Ипак, зависно од степена контроле који давалац франшизинга има и спроводи над примаоцима франшизинга, имаће утицаја на крајњу одлуку у евентуалном судском поступку. Ако давалац франшизинга има довољан утицај на примаоце да их контролише у значајној мери, тада се примаоци франшизинга могу третирати пре комерцијалним, него независним заступницима. Уколико се установи такав однос, пре него франшизинг однос, одговорност даваоца франшизинга су много веће.

### **Елементи уговора о франшизингу**

Неопходно је напоменути да не постоји апсолутно стандардан франшизинг уговор, већ да се сваки уговор по нечему разликује. Упркос томе, сваки уговор има неке основне елементе, које ћемо навести и укратко објаснити.

### **Трошак франшизинга**

Један од основних елемената у уговору јесте новац који треба уложити, да би могло да се покрене половање. Овај износ новца се мења у зависности од различитих фактора а пре свега од врсте пословања, од власништва, као и од услуга које даје давалац франшизинга.

Код услужног типа франшизинга, као што су на пример услуге за обрачун пореза, услуге рачуноводства и агенција за запошљавање, може да се тражи и такса за коришћење имена, али је тај износ, најчешће, минималан. У неким случајевима може да се тражи почетна такса или проценат од продаје, где давалац франшизинга изнајмљује објекат примаоцу франшизинга, који је у обавези и да купује производе од даваоца, што заједно са сумом за изнајмљивање чини профит даваоца франшизинга. Када су у питању хотели, почетно улагање или текућа такса је сразмерна власнишву на земљи, згради, опреми и намештају.

Почетна такса најчешће укључује право да се користе име, лиценца и оперативне процедуре даваоца франшизинга, као и школовање, као и помоћ у избору локације. Поједини даваоци франшизинга захтевају и плаћање додатне таксе за процену локације.

Уговором се утврђује време када се франшизинг такса плаћа и рок њене потпуне исплате. У уговору се може навести да се такса исплаћује када се потпише уговор или у неким случајевима када се обезбеде услови изградње од стране даваоца франшизинга или када се доставе упутства за рад. Давалац франшизинга може да тражи да се уложи и радни капитал уз почетну таксу, како би се покрили трошкови док се посао не разради.

### **Хонорари**

Као додатак на почетне франшизинг трошкове, даваоцу франшизинга се плаћа хонорар. Хонорар се обично креће од 2 до 6% од укупне продаје, у зависности од услуга које се дају. Главна ставка у трошку хонорара јесте реклама.

Уколико учешће у кампањи рекламе није везано за проценат продаје, неопходно је утврдити колика је цена било које рекламе и да се то назначи и у уговору. Ако прималац франшизинга жели да спроведе локалну рекламу, а претходно није добио материјал за дату рекламу, тада мора да утврди да ли давалац франшизинга то одобрава.

### **Изградња**

У систему франшизинга којим се од примаоца франшизе захтева да поседује зграду или опрему, уговором се може предвидети учешће у погледу изградње или куповине опреме. Ако се уговор ослања на изградњу и планове које даје давалац франшизинга, треба да се утврди и да ли давалац франшизинга одређује и извођача радова или то може сам прималац франшизинга да одабере и у том случају може да уштеди. Али у овом случају треба тражити гаранцију од даваоца франшизинга да ће давати упутства за рад и вођење, посебно ако почетна такса укључује и надгледање изградње.

Посебно је важно да се у уговору наведу план и рокови изградње, као битни елементи уговора. Време је значајан фактор

у изградњи и ако она касни због неочекиваних проблема, може доћи до неизвршења уговора што ће изазвати све оне последице које из тога проистичу, а пре свега, накнаду настале штете.

### Изнајмљивање просторија

Постоје бројни начини за издавање просторија, који представљају део уговора између даваоца и примаоца франшизинга, а то су:<sup>34</sup>

1. Давалац франшизинга може да има власништво над земљом или зградом и да је издаје примаоцу франшизинга,
2. Прималац франшизинга може да изнајми зграду или земљу од трећег лица,
3. Прималац франшизинга може да буде власник имовине, да је прода даваоцу и да поново изнајмљује по уговору-продаја и изнајмљивање уз каснији откуп,
4. Треће лице може да поседује имовину и да је изнајмљује даваоцу франшизинга који је онда поново изнајмљује примаоцу франшизинга.

Ако је потребно, у уговору се може утврдити ко је одговоран за преговарање у вези са изнајмљивањем просторија, опремањем, укључујући и то ко плаћа трошкове.

Период на који се обично изнајмљује просторија је на онолико година колико траје франшизинг уговор. Питање које се овде поставља јесте да ли је цена изнајмљивања прихватљива или је висока и укључује неке скривене трошкове.

### Територија

Код уговора о франшизингу посебно треба размотрити и утврдити питање ограничења територије, као и ексклузивност територије. При том, треба водити рачуна о двосмислености ове појаве, где реч ексклузиван може да занчи да давалац франшизинга неће радити или да ће прималац франшизинга радити у односу на остале или пословати у оквиру целе територије. С друге стране, неексклузивност може да значи мању основну продају, али уједно може да пружи и погодности одржавањем имена франшизинга у односу на тржиште.

На следећа питања у уговору морају да постоје одговори:

---

<sup>34</sup> Глушица, Здравко, „Франшизинг“, Ваки, Нови Сад, 1995. год, стр. 122



1. Тачне географске границе територије и да ли је она означена на мапи као део уговора?
2. Да ли постоји избор и других територија?
3. Која је директна конкуренција на територији и колико још давалац франшизинга планира да отвори на овој територији у наредних неколико година?
4. Чиме се то гарантује ексклузивност територије?
5. Да ли се територија може смањити у било које време од стране даваоца франшизинга?
6. Да ли је давалац франшизинга припремио извештај о испитивању тржишта?

### Школовање

Велики број уговора о франшизингу садржи одредбе који се односи на школовање. Обука може да укључи школовање од неколико сати до неколико седмица у центру даваоца франшизинга (Mc Donald's води HAMBURGER UNIVERSITY у централи и нуди знање из хамбургерологије).

Уговором се утврђује које ће се школовање обавити, колико оно траје, ко га плаћа, да ли је превоз и ноћење плаћено од стране примаоца или даваоца франшизинга, да ли су у то укључени прималац франшизинга и његови службеници и да ли ће прималац и његови службеници добијати плату или стипендију за време школовања.

Један број даваоца франшизинга захтева уговором да се претходно обави одговарајуће школовање, да би се постао прималац франшизинга. Уколико уговор садржи ову одредбу, треба проверити све критеријуме за успешан завршетак обуке и да ли се почетна такса враћа у случају да прималац франшизинга и његови службеници не обаве школовање успешно.

Однос између даваоца и примаоца франшизинга, по питању школовања и обучавања кадрова, не прекида се после завршене почетне обуке. Уговор треба да дефинише какву врсту обучавања дају представници компаније на послу, супервизори или франшизинг кредитори, посебно када се запошљавају нови радници. Уговором такође треба да се дефинише ко плаћа трошкове ако прималац франшизинга треба да иде на повремене курсеве за обнављање знања.

## Пословање

Многи даваоци франшизинга желе добру и свеобухватну контролу дневног рада својих прималаца франшизинга. Ово је, најчешће, објашњено у приручнику за рад, који уз помоћ детаљних процедура описује шта треба да се ради. У приручнику су дати подаци о радном времену, вођењу књиговодства, процедурама за одабир радника, а уколико се ради о ресторанима дефинишу се рецепти, величине порција, начин чувања хране и коришћење намирница и друго.

Прималац франшизинга би требао, пре потписивања уговора, да види приручник и да се упозна са његовим садржајем како би оценио да ли му одговара за даљи рад.

Радна полиса даваоца франшизинга и процедуре су област која може да изазове незадовољстви код примаоца франшизинга када се развије ново пословање, посебно зато што приморавају да се користе неефикасне методе са малим профитом или онемогућавају да прималац франшизинга набавља робу по нижим ценама. Како би се превазишле ове непогодности, потребно је да се детаљно проучи уговор.

Када је прималац франшизинга принуђен да купује производе од даваоца франшизинга или од снабдевача које одреди давалац, треба унапред размотрити локацију снабдевача, јер од овога могу да зависе снабдевање и трошкови. У уговору треба да се предвиде одредбе које ће омогућити да се роба може набављати и од других снабдевача, ако прилике то дозвољавају. Уколико се уговором захтева да се купује само од даваоца франшизинга треба утврдити како се одређују цене производа и елемената.

### Трајање уговора, прекид и обнављање

Уговори између даваоца и примаоца франшизинга могу да трају од једне године па до скоро неограничено, али ипак већина је на период од 15 до 20 година. Када је прималац франшизинга везан за одређену локацију, трајање франшизинга и уговора о закупу земље треба да трају исто.

И поред тога што прималаца франшизинга не размишља о прекиду уговора, с обзиром да је то небитно у почетку, ипак је добро да се и та могућност предвиди и у уговору. Уговором се

дефинише како, када и из којих разлога може да се прекине пословање у које је уложено пуно новца и времена.

Давалац франшизинга, најчешће, за себе уговара апсолутно право да прекине уговор ако се по његовом мишљењу нису постигли постављени циљеви.

Када давалац франшизинга у уговор унесе одредбу да цена поновне куповине пословања не може да буде већа од франшизинг таксе, то значи да иако је прималац франшизинга уложио доста времена и новца да развије добро пословање, мора да га прода даваоцу франшизига по истој цени коју је платио много година раније, не узимајући у обзир инфлацију. Ово би значило да неће добити адекватну компензацију за добар рад или за повећање вредности пословања.

Такође, може се десити да давалац франшизинга, преко атхезионог уговора кога сам саставља на основу својих општих услова пословања, обезбеди себи право да једнострано раскине уговор или да га не обнови због несугласица са примаоцем франшизинга.

Давалац франшизинга може да уговори право откупа инвентара по нижој цени. У уговору се може дефинисати да прималац мора да користи заштитно име и заштитни знак даваоца франшизинга, као и да се у телефонском именику и другим регистрима води под именом даваоца франшизинга.

У ситуацији када се подразумева да давалац франшизинга може да задржи право да једнострано раскине уговор или да га не обнови са свим оним примаоцима који се третирају као „опасни“ за цео систем франшизинга, ипак одредба о раскиду уговора може да да велико право даваоцу франшизинга. Неки познати даваоци франшизинга развили су систем са својим примаоцима да арбитража одреди вредност франшизинга и да се при том поврати и почетно улагање, као и профит од продаје развијеног пословања.

Друго на шта треба да се обрати пажња, јесу услови под којима може да се раскине уговор, нпр. у случају болести или неспособности за рад и слично.

Што се тиче ограничења, у највећи број уговора уносе се одредбе са којима се забрањује да прималац франшизинга има

било које друге пословне активности које су из исте области, а та забрана може да се продужи више година и после истека уговора, а постоји и обавеза да се не смеју откривати половне тајне одређено време и после престанка уговорног односа.

Постоји неколико битних ставки које се односе на права примаоца франшизинга по истеку уговора:<sup>35</sup>

1. прималац франшизинга има право да тражи накнаду штете за повећани goodwill од даваоца франшизинга, који захтев се сматра основаним, с тим што се типским (адхезионим) уговорима давалаца франшизинга такво право често искључује,
2. захтев примаоца франшизе за такозвану “накнаду за клијентелу”- користи за даваоца франшизинга се настављају и након истека уговора, кроз круг клијената које су својом активношћу и делатношћу прибавили примаоци франшизинга,
3. обештећење примаоца франшизинаг за уговором предвиђену забрану конкуренције после престанка уговора, будући да судска пракса развијених земаља, у начелу, признаје пуноважност обвезивања примаоца франшизинга, без обзира на разлоге престанка уговора, да се не ангажује на конкурентском послу у оквиру одређене територије (обично 40 километара) и за одређено време по престанку уговора (обично 2 до 5 година).

Уговори могу садржати и услове за њихово обнављање, односно продужење. Неопходно је да се у потпуности разумеју услови за продужење уговора као и услови, методе и цена истог. Уколико уговор садржи услове за обнављање, треба установити колико је такса за то и она неће бити у висини почетне франшизинг таксе, већ знатно нижа.

### Прихватање или продаја

У већини уговора о франшизингу, давалац франшизинга уговара себи право да преузме вођење пословања после истека уговора, уколико не постоји одредба о његовом обнављању. У оваквом

---

<sup>35</sup> Васиљевић Мирко, „Трговинско право“, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Београду, Београд, 2006. год, стр. 271

случају давалац франшизинга нема више обавезу да комуницира са примаоцем франшизинга.

Може се закључити да добар франшизинг значи да ће прималац франшизинга добити могућност да поседује и да гради свој имовински интерес, који ће моћи да прода у било које време и по било којој цени. При том, важно је да прималац франшизинга утврди у уговору под којим условима може да прода или препусти неком другом да води посао и да ли у том случају давалац франшизинга то треба да одобри.

Прималац франшизинга је свестан да је продаја или преузимање пословања заправо мера његове слободе да контролише сопствено пословање. Пре саме одлуке да се франшиза купи, треба да размотри ситуацију коме франшиза може касније да се прода. Ако прималац франшизинга не може да прода своје пословање било коме или је у обавези да га прво понуди даваоцу франшизинга, поштујући право прече куповине, при чему су услови веома погодни за даваоца, онда треба да преиспита да ли уопште треба ући у уговорни однос.

### Поновна куповина

Проблем који се може јавити у уговорима са даваоцем франшизинга јсте обећање, или чак непостојање обећања да ће давалац франшизинга купити поново пословање од примаоца, уколико он није у могућности да га даље води.

Приликом састављања уговора, треба водити рачуна да то није уговор који даје право даваоцу франшизинга да откупи франшизу само зато што је успешан или зато што је прималац франшизинга то пословање хтео да прода некој другој компанији која жели да преузме пословање. Посебно треба повести рачуна о елементима где је уговором дозвољен поновни откуп, са чиме се прималац франшизинга слаже. Али при том у уговору се мора предвидети арбитража која ће утврдити вредност франшизинга. Јер у супротном, ако откупна сума гарантује само књиговодствену вредност, а не тржишну вредност, онда ће давалац франшизинга доста добити, а прималац ће изгубити.

Давалац франшизинга може да тврди да је труд примаоца франшизинга једнак вредности заштитног знака, имена и пословном угледу даваоца франшизинга, али шта је са тешким

радом и стеченим профитом примаоца, уколико давалац франшизинга не би поново откупио пословање. Ако пословање примаоца не би било добро, да ли би даваоц франшизинга и тада тврдио да је то због заштитиног знака, имена или имиџа. Из тог разлога прималац франшизинга или његов заупник, приликом склапања уговора морају ово да знају, како би се борили за адекватну откупну вредност, у случају када би се успешан франшизинг поново откупљивао.

### **Закључак**

Уговор о франшизингу спада у неименоване уговоре, односно у уговоре који законом нису посебно регулисани, којим се давалац франшизинга обавезује да врши сукцесивно испоруку роба и пружа одређене услуге, преносећи своја знања и know-how у пословању на примаоца франшизинга, који се обавезује да за то плати одређену накнаду.

Опште прихваћена подела франшизинга према врсти делатности, а самим тим и подела уговора о франшизингу, извршена је на: Франшизинг дистрибуције робе, франшизинг услуга и производни или индустријски франшизинг.

Поред права на породају робе или вршења услуга на уговореној територији на одређени начин, предмет уговора могу бити и: Пословно име даваоца франшизинга, робни или услужни знак или друго спољно обележје даваоца франшизинга, пословна и техничка знања и искуства даваоца франшизинга, школовање кадрова примаоца франшизинга, консултације током пословања на основу уговора и сл.

Уговора о франшизингу може престати на неколико начина. Навешћемо најчешће и то: Услед протекла времена уколико у уговору стоји да се уговор закључује на одређено време; споразумним или једностраним отказом уговора; отказом уколико наступи догађај који је мимо утицаја уговорних страна и на тај начин се уговор не може испунити (смрт или неспособност примаоца франшизинга да настави посао); аутоматски у случају наступања околности као што су банкротство или ликвидације једне од уговорних страна,

Извори права из области франшизинг уговора на подручју САД и ЕУ, више су усмерени на сузбијање нелојалне конкуренције и

злоупотребе монополског положаја, него што регулишу облигационо-правне односе међу странкама.

## ЛИТЕРАТУРА

Васиљевић Мирко, „Трговинско право“, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Београду, Београд, 2006. год, Глушица, Здравко, „Франшизинг“, Ваки, Нови Сад, 1995. год,

Драшкић Милан, „Уговор о франшизингу“, Институт друштвених наука, Београд, 1983. год,

Златковић Живорад, „Франшизинг: транзиција у посткапиталистичком привредном систему“, Економика, Ниш, 1999. год,

Кандић Војислав, „Франшизинг“, Економска политика, Београд, 1995. год,

Милосављевић Мирослав, „Привредно уговорно право“, Прометеј, Нови Сад, 2009. год,

Мликотин-Томић Деша, „Уговор о франшизингу“, Информатор, Загреб, 1986. год,

Поповић Витомир, „Првана ријеч“- часопис за правну теорију и праксу, Удружење правника Републике Српске, број 25/2010, Бања Лука, 2010. год,

Спасић Иванка, „Правни живот“-часопис за правну теорију и праксу, Удружење правника Србије, број 11, Београд, 2005. год, Станковић Миодраг, Станковић Сања, „Међународно пословно право“, Мрљеш д.о.о., Београд, 2002. год,

УДК: 657.372  
Примљено: 19. јула 2010.  
Прихваћено: 25. јула 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 55-62

Цвијановић Биљана  
„Средња школа Прњавор“, Прњавор

## БИЛАНС СТАЊА - појам, врсте и улога

### BALANCE SHEET

**АПСТРАКТ:** Циљ овог рада јесте да се прикаже биланс стања као методолошко средство помоћу кога се сагледава економска ситуација предузећа односно величина и структура његових средстава и извора средстава. Дакле, ради се о финансијском извјештају који показује вриједност имовине и извора имовине предузећа на одређени дан и за одређени период. У раду ће бити ријечи и о врстама биланса стања који се појављују у теорији и пракси. Од велике важности за једно предузеће је и праћење утицаја пословних промјена на биланс стања а у раду ће бити поменуте четири групе тих промјена.

**КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** биланс, актива, пасива

**ABSTRACT:** The aim of this paper is to present the balance sheet as a methodological tool by which the perceived economic situation or company size and structure of its assets and resources. Therefore, it is a financial statement showing assets and sources of the company's assets on a particular day and certain period. The article also discussed the types of balance sheet appearing in the theory and practice. Of great importance for a company is monitoring the impact business changes to the balance sheet and the paper will be referred to the four groups of these changes.

**KEY WORDS:** income, assets, liabilities



## 1. УВОД

Биланс стања пружа информације које се тичу ликвидности и солвентности предузећа одређеног дана. Средства са којима предузеће послује су приказани у билансу стања. Билансом се полажу рачуни о позитивним и негативним резултатима, успјесима и неуспјесима који прате пословање предузећа. Најпростије речено, биланс стања је оно што предузеће посједује и дугује у одређеном временском тренутку.

## 2. БИЛАНС СТАЊА

### 2.1 Појам и садржај биланса стања

Биланс стања је методолошко средство за приказивање средстава и извора средстава предузећа на одређени дан. То је сумарни преглед цјелокупних средстава и извора средстава, конципиран тако да је могуће сагледати обим средстава, њихову структуру, висину властитих и туђих извора средстава као и низ других информација релевантних за оцјену економске позиције предузећа. Обавезни термин састављања биланса стања је дан завршетка календарске (пословне) године или дан завршетка неког обрачунског периода, а може се саставити и на сваки други дан зависно од специфичних потреба и посебних намјена биланса стања.

Битно је поменути поријекло термина биланс јер оно упућује на неке основне карактеристике биланса. Постоје двије варијанте о поријеклу термина биланс. Према једној од њих потиче од латинске ријечи „би-ланкс“ што у преводу значи два таса (ваге), што упућује на то која је основна карактеристика биланса, а то је да биланс представља двије вриједносно једнаке величине.



*Слика 1. Назив Биланса стања од латинске ријечи „би-ланкс“ - вага са два таса*

Једнакост двају дијелова се односи на активу биланса која обухвата средства предузећа, и на пасиву биланса која представља изворе средстава предузећа. Актива и пасива су два основна саставна дијела биланса, а њихова једнакост се заснива на чињеници да средства и извори средстава вриједносно изражавају исту ствар посматрану са два различита становишта.

Према другој теорији, биланс потиче од француске ријечи „ле бил-ан“, што у преводу значи „годишњи обрачун“, што упућује на намјену биланса, односно да се он саставља у вези са годишњим обрачуном резултата пословања.

Биланс стања представља двострани табеларни преглед. На његовој лијевој страни, у активи исказана су средства према свом саставу, према конкретним облицима, разврстаним према својој функцији у предузећу на основна и обртна средства. На његовој десној страни, пасиви, обухваћена су иста средства према начину прибављања, односно према изворима. Услед тога лијева страна (актива) и десна страна биланса (пасива) морају увијек бити у равнотежи.

Најчешће се биланс дефинише, као двострани табеларни преглед (види графички приказ бр 1.) којим се груписано и сумарно, у вриједносном изразу приказују сва имовина предузећа и извори финансирања те имовине (извори средстава) у једном одређеном тренутку.

Збирови aktive и пасиве биланса уносе се у истој равни, а подвлачење се врши закључним линијама. Црта подвлачења биланса стоји непосредно испод последње уписане позиције у билансу (не оставља се празан простор) на страни биланса која је више попуњена. Тиме је онемогућено било какво накнадно уписивање података, односно тиме се показује да је биланс закључен.

Празан простор који остаје непопуњен на другој страни биланса, поништава се тзв.књиговодственим кољеном, да би се онемогућило накнадно уношење или недозвољене корекције података.

Новчани износи вриједности се уносе на свакој страни биланса. Актива и пасива биланса се вертикално разграничавају линијом која истовремено има значење једнакости њихових збирова или

појединих намјенских извора и њима припадајућих средстава. Поштовање форме (садржаја) биланса је важно јер се тиме задовољава начело документарности и уредности књиговодства<sup>36</sup>. Садржај биланса је један од битних елемената за стицање својства правоснажног документа.

*Графички приказ бр 1. Облик двостраног прегледа биланса стања*

Биланс стања предузећа Н на дан 31.12.2010. године.

**АКТИВА**

Р. бр	Средства	Износ	Р. бр	Извори средстава	Износ
	а) Основна средства			а) Властити капитал	
1.	Земљиште	140.000	1.	Акцијски капитал	700.000
2.	Грађ. објекти	480.000	2.	Резерве	100.000
3.	Опрема	420.000	3.	Задржана добит	210.000
4.	Нематеријална улагања	100.000	4.	б) Државни капитал	300.000
	б) Обртна средства			с) Туђи капитал	
5.	Залихе материјала	105.000	5.	Дугорочне обавезе	45.000
6.	Недовршена производња	47.000	6.	Краткорочне обавезе	20.000
7.	Залихе гот. производа	85.000	7.	Добављачи	105.000
8.	Купци	32.000	8.	Остале краткорочне обавезе	20.000
9.	Остала потраживања	10.000			

<sup>36</sup> Др Стеван Беслаћ, Основе рачуноводства, Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет, Бања Лука, 2004, стр.24.

	ц. ХОВ и готовина				
10	Чек, мјеница	20.000			
11	Жиро рачун	45.000			
12	Благајна	16.000			
		<b>1.500.000</b>			<b>1.500.000</b>

### 3. ВРСТЕ БИЛАНСА

У теорији и пракси постоје следеће врсте биланса<sup>37</sup>:

#### 1. Биланси према времену састављања:

- Почетни биланс - саставља се на почетку пословања, односно на почетку пословне године;
- Крајњи биланс - саставља се на крају пословне године, односно на завршетку обрачунског периода;

#### 2. Биланси према намјени и циљу састављања:

- Редовни биланс - се саставља у тачно одређеним временским интервалима, на почетку или на крају обрачунског периода;
- Биланс фузије - се саставља приликом спајања два или више предузећа у једно, или приликом припајања једног предузећа другом;
- Санациони биланс - саставља се у случајевима када предузеће упада у пословне тешкоће и остварује слаб финансијски резултат;
- Ликвидациони биланс - саставља се приликом престанка рада предузећа;
- Деобни биланс - састављају га предузећа када дође до организационих промјена односно до стварања нових

<sup>37</sup> Др Јован Ранковић, Теорија биланса, Универзитет у Београду, Економски факултет, Београд, 1982, стр.256.

предузећа која се издвајају из оквира једног предузећа у самостална;

- Консолидовани биланс - саставља се за сложена предузећа у којем се елиминишу међусобни имовински - правни односи свих предузећа у оквиру сложеног система;

#### **4. УТИЦАЈ ПОСЛОВНИХ ПРОМЈЕНА НА БИЛАНС СТАЊА**

У рачуноводству се обухватају сви пословни догађаји који су имали утицаја на имовину и обавезе предузећа. Тако ће се обухватити пословни догађаји као што су: куповина, продаја, исплата, наплата и сл., док се друге стране догађаји као што су одобравање кредитног захтјева предузећа од стране банке, доношење одлуке о инвестирању, обрачун предрачунске вриједности неке неке инвестиције и др.у рачуноводству не обухватају односно не књиже, јер ови догађаји за последицу нису имали промјену нити над средствима нити над обавезама предузећа.

Куповином нпр. неке опреме на кредит за 1.000.000 КМ, долази до промјене, односно до повећања основних средстава, а истовремено и до повећања обавеза за исти износ. Накнадном исплатом ове обавезе, доћи ће до промјене у висини обавеза предузећа, односно обавезе предузећа ће се смањити за 1.000.000 КМ, уз истовремено смањење новчаних средстава за исти износ. Куповином материјала за 5.000 КМ у готовом доћи ће до повећања залиха метријала за 5.000 КМ уз истовремено смањење новчаних средстава за исти износ.

Сви приказани догађаји довели су: до повећања једног облика имовине (средстава) уз истовремено смањење другог облика имовине, или до повећања једног облика средстава уз истовремено повећање обавеза, или до смањења једног облика имовине (средстава) уз истовремено смањење обавеза за исти износ. Пошто се сва средства и извори средстава обухватају у билансу, произилази да ће све поменуте промјене утицати на биланс.

Све пословне промјене које се рачуноводствено евидентирају могу се подијелити на четири групе:

**1. ГРУПА - ПОВЕЋАЊЕ ЈЕДНЕ ПОЗИЦИЈЕ У АКТИВИ УЗ ИСТОВРЕМЕНО СМАЊЕЊЕ ДРУГЕ ПОЗИЦИЈЕ У АКТИВИ, ПРИ ЧЕМУ СЕ ЗБИР БИЛАНСА СТАЊА НЕ МИЈЕЊА**

АКТИВА	ПАСИВА
+ једна позиција (повећање)	
- друга позиција (смањење)	
збир биланса се не мијења	збир биланса се не

Промјене које припадају првој групи промјена су:

- Набављен је канцеларијски материјал за готовину;
- Са текућег рачуна пренијета је готовина у благајну;
- Благајна је исплатила аконтације за службени пут;
- Купцима је продата роба.

**2. ГРУПА - ПОВЕЋАЊЕ ЈЕДНЕ ПОЗИЦИЈЕ У ПАСИВИ УЗ ИСТОВРЕМЕНО СМАЊЕЊЕ ДРУГЕ ПОЗИЦИЈЕ У ПАСИВИ, ПРИ ЧЕМУ СЕ ЗБИР БИЛАНСА СТАЊА НЕ МИЈЕЊА**

АКТИВА	ПАСИВА
	+ једна позиција
	- друга позиција
збир биланса се не мијења	збир биланса се не

Промјене које припадају другој групи промјена су:

- Обавеза према добављачима је исплаћена из кредита;
- Дугорочним кредитом измирена је обавеза по краткорочном кредиту.

**3. ГРУПА - ПОВЕЋАЊЕ ЈЕДНЕ ПОЗИЦИЈЕ У АКТИВИ УЗ ИСТОВРЕМЕНО ПОВЕЋАЊЕ ЈЕДНЕ ПОЗИЦИЈЕ У ПАСИВИ, ПРИ ЧЕМУ СЕ ЗБИР БИЛАНСА СТАЊА ПОВЕЋАВА**

АКТИВА	ПАСИВА
+ једна позиција (повећање)	+ једна позиција
збир биланса се повећава	збир биланса се

Промјене које припадају трећој групи промјена су:

- Набављена је машина од добављача;
- На кредит је купљена роба;
- Од оснивача је бесплатно добијена зграда;

- Одобрени кртакорочни кредит пренијет је на текући рачун.
4. **ГРУПА - СМАЊЕЊЕ ЈЕДНЕ ПОЗИЦИЈЕ У АКТИВИ УЗ ИСТОВРЕМЕНО СМАЊЕЊЕ ЈЕДНЕ ПОЗИЦИЈЕ У ПАСИВИ, ПРИ ЧЕМУ СЕ ЗБИР БИЛАНСА СТАЊА СМАЊУЈЕ**

АКТИВА	ПАСИВА
- једна позиција (смањење)	- једна позиција
збир биланса се смањује	збир биланса се

Промјене које припадају четвртој групи промјена су:

- Са текућег рачуна измирена је обавеза према добављачима;
- Са текућег рачуна измирена је обавеза према банкама;
- Са текућег рачуна исплаћене су зараде радницима.

#### ЛИТЕРАТУРА

Др Стеван Беслаћ, *Основе рачуноводства*, Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет, Бања Лука, 2004

Др Јован Ранковић, *Теорија биланса*, Универзитет у Београду, Економски факултет, Београд, 1982

УДК: 004.7.056.5  
Примљено: 19. јула 2010.  
Прихваћено: 25. јула 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 63-82

**Драгољуб М. Пилиповић**  
Слободан П Универзитет  
Факултет за информационе технологије  
Слободан

## **СИГУРНОСНА ПОЛИТИКА У СПРЕЧАВАЊУ РАЧУНАРСКОГ СОЦИЈАЛНОГ ИНЖЕЊЕРИНГА**

Security Policy Against Computer Social Engineering

«Non est aurum omne quod radiat. (Није злато све што сја.)»  
Латинска пословица

**Abstract:** Social engineering is the process of deceiving people into giving away access or confidential information. In this paper we will discuss the basics of social engineering by giving a general overview. It will then discuss the psychological triggers and other technics that make social engineering so successful. Finally, this paper will define a defense that will address these social technics, by it defining in security policy document. By having a well-written computer security policy, you should be able to react and recover from most situations in minimal time.

**Keywords:** Computer security, social engineering, security policy, standards.

**Апстракт:** Социјални инжењеринг представља процес обмањивања људи да би они омогућили недозвољен приступ или одали поверљиве информације. У овом раду ће се приказати општи преглед рачунарског друштвеног инжењеринга. Даље ће се расправљати о психолошким мотивима и другим врстама техника које чине друштвени инжењеринг успешним. Коначно, биће дефинисани начини одбране од ових социјалних техника, и то тако што ће се дефинисати документ сигурносне политике. Са добро написаном сигурносном политиком, требало би да се може



одлучно реаговати, као и опоравити у већини ситуација и то у најкраћем могућем времену.

**Кључне речи:** Сигурност рачунара, социјални инжењеринг, сигурносна политика, стандарди.

## 1. Уводна разматрања

Рад који је пред вама се односи на велику технолошку и друштвену трансформацију коју започиње и подстиче мрежа свих мрежа - Интернет. Интернет данас а у будућности ће још више представљати виртуелну стварност, на коју се сели наша физичка и духовна стварност, али уједно има и повратну везу тако да у сваком погледу усложњава нашу реалност. Тако се преко тог свеprisутног феномена, а тешко једнозначно дефинисаног, увезују сва поља човековог живота па и поједине науке и научне дисциплине. Писати рад о нечему таквом, треба аутора да наведе да погледа и проучи многе ствари за које није добио образовање на базичним академским студијама. Јер, на крају, овај рад се налази на размеђу технологије, менаџмента и социологије. Најбитније је, као први корак, добро дефинисати проблем који се обрађује.<sup>38</sup>

## 2. Социјални инжењеринг

Појам „социјални инжењеринг“ има више значења зависно од околности о којима се говори. Највише познат је социјални инжењеринг у политичким наукама и одређује се као напор да се утиче на општа схватања и друштвене ставове на већој популацијској групи, нпр. држави или региону. Настојања да промене друштвене ставове и реакције могу да изводе владе, владине институције или чак приватне групе и појединци. Термин често има негативну конотацију у мас-медиима.<sup>39</sup>

### 2.1 Социјални инжењеринг у рачунарству

Ипак социјални инжењеринг у рачунарској сигурности је једна од тема о којој се у овом раду расправља, а дефинисана је као

---

<sup>38</sup> Милошевић З. *О избору научног проблема*. Наука 1/2010, Слобомир П Универзитет, 2010.

<sup>39</sup> Wikipedia - the free encyclopedia *Social engineering in political science*. 2010.

акт напада на рачунарски систем путем обмањивања људи да учине оно што нападач жели или да одају нападачу поверљиве информације.<sup>40</sup> Специфично је да се до истих радњи и информација може доћи софистицираним техничким акцијама (тзв. хакерисање, енгл. *hacking*), али је изабран овај пут где је потребно спојити знања из психологије људи и информатичких захтева. У добром делу случајева, нападач чак не долази у лични сусрет лицем у лице са жртвом.

На овај начин напад долази до информација које легитимним путем не би могао ни доћи. Не искориштавају се безбедоносне рупе у оперативном систему рачунара или мрежних протокола које користе, нити се искориштавају пропусти у осталим апликацијама, већ напад циља на вероватно најслабију карику целокупног ланца а то је људски фактор.<sup>41</sup>

Социјални инжењеринг у области сигурности рачунара представља одличан пример високотехнолошког криминала. Третман у законодавствима разних земаља је различито заступљен, углавном је повезан са технолошким ступњем развоја дотичне државе.

Даћемо два реална примера социјалног инжењеринга, са кратким описом техника, мотивације и циљева истих. Занимљив се случај десио 1994. године када је француски хакер телефоном позвао једну FBI канцеларију и лажно с представио као FBI обавештајни агент запослен у америчкој амбасади у Паризу. Саговорника у Вашингтону је успео наговорити да му детаљно објасни како се користи FBI налог за телефонирање. Резултат: за седам месеци направио је телефонски рачун од око 250.000 долара.

Други пример говори о групи људи која ушла по први пут кроз врата велике поштанске фирме а изашла са приступним привилегијама за целу рачунарску мрежу фирме. На који начин су то урадили? Тако што су комад по комад сакупљали информације од различитих запосленика у фирми, да би на крају имали глобалну слику. Прво су извели истраживање два дана раније да би имали основна знања о фирму. На пример, сазнали су и научили имена запослених тако што су звали одељење за кадрове. Онда су се претварали да су изгубили кључеве од

---

<sup>40</sup> Wikipedia - the free encyclopedia *Social engineering in security*.2010.

<sup>41</sup> Dolan A. *Social Engineering*. SANS Institute, sans.org, 2004.

улазних врата и “добре душе” су их пустили да уђу унутра. Када су улазили на трећи, посебно обезбеђени спрат, рекли су, све са смешком на лицу, да су идентификације оставили у канцеларији или помоћним просторијама. И ушли су.

Знали су да је финансијски директор на путу и ушли су у његову канцеларију, јер је нико не закључава пошто је то “посебно осигурани део” фирме. Покупили су све смеће из корпе у канцеларији са пуно значајних папира: са износима плата, дуговањима и слично. Имитирали су глас финансијског директора, који у брзини, панично, тражи да му техничка подршка преко телефона каже лозинку за приступ рачунарској мрежи. И то су добили. Даље су употребили уобичајене хакерске методе да дођу до администраторских привилегија на рачунару. На крају, треба нагласити да је цео поступак био експеримент да се провери како ће да реагују људи у овом низу типичних техника социјалног инжењеринга.<sup>42</sup>

## 2.2 Технике напада

Приступ подацима које чувају људи је доста доступнији од приступа где су подаци заштићени јаким технолошким запрекама, попут лозинки, уколико се, у овом случају, користе одговарајуће комуникацијске вештине. Нападач искориштава уобичајене механизме људске психологије да би навео жртву да испуни његове јасно исказане или очекиване захтеве, и то најчешће без сувишних сумњи.

Тако нападач који користи напад базиран на социјалном инжењерингу ће бити успешнији ако поседује особине као што су добро памћење, трансформацију нагласка, сналажење у комуникацији, одговарајућу мимику лица и уопште “социјалну интелигенцију”, јер му оне доносе предност над саговорником током извођења напада.

Опште методе које се користе у нападима базираним на социјалном инжењерингу:

- Лажно представљање. Ово је најчешћа метода, где се нападач представља као нека друга особа, односно жели се постићи лажна идентификација да би у складу са њом били добијени жељени подаци од жртве. Ако се нападач

---

<sup>42</sup> Granger S. *Social Engineering Fundamentals*. Symantec Connect, symantec.com, 2001.

представи као надређени, онда код жртве делује жеља да испоштује вољу ауторитета. Ако се представи као колега истог хијерархијског ранга, онда се искориштава колегијалност. Једна од уобичајених тактика је она да се нападач прикаже као техничка помоћ те тиме добија отворен простор за многе радње код жртве. Могуће је представљање као нови, тек уписан, радник, несигуран у оно шта тачно треба да ради, све са циљем да би му се помогло, активирајући осећај сажаљења или бриге.

- Наговарање. Метода која се користи самостално или у спрези са другим методама. Често следи методу лажног представљања. Циљ је навести жртву да уради неку акцију, било да се убеђивање одвија писменим или усменим путем (чешћи случај). Наговарање има најбољи ефекат када не личи на отворено и/или грубо уверавање.
- Стварање одговарајуће ситуације. Нападач ствара плодно тло за своје жеље, тако што доводи жртву у ситуацију да нема другог излаза осим да прихвати сугестије нападача. Жртва је стављена у околност да мора донети одлуку у временском цајтноту или нема довољно знања и компетенција да донесе одлуку па се саветује са нападачем. Могуће је да је баш жртва крива за неки застој, па покушава на брзину да се извуче из неприлика слушајући први савет на који наиђе, а на шта је нападач већ био унапред припремљен. Зближавање са жртвом и стварање дуготрајнијег комуникацијског односа могу бити такође део ове методе.
- Жеља за помаганем. Ако успе да изазове осећај кривице код жртве, док нелегално тражи информације да му их жртва преда, тако што каже да би и он урадио исто то за жртву да је на њеној позицији, онда жртва одаје информације и бива задовољена сазнањем да је неком помогла па макар ван дефинисаних протокола у тим ситуацијама.
- Морална одговорност. Жртва покушава помоћи нападачу јер осећа да је то њена морална обавеза. Нападач се предходно представио као нпр. болесна особа. Други пример је када се нападач представи као исте националности или вере, те жртва лако одлучи да помогне свом “земљаку”.
- Корупција. Подмићивање може бити скупо (што је свима познато) али и јефтиног типа. Тако радници могу да попуне анкету лажно представљеног путујућег трговца,

где се између осталог тражи лозинка а да радници занемаре тај детаљ, јер ће после попуњавања свих поља у анкети да добију на поклон лепо обликовану оловку или други поклон.

Начини извршења напада говоре о техникама које се користе да скупе потребне информације о(д) жртви, било да иду пре, у току или после коришћења метода које су горе наведене, и оне су следеће:

- Телефонски инжењеринг. Најраспротрањенији (вероватно и најуспешнији) начин, који обично користи методе лажно представљања и наговарања.
- Путем Интернет сервиса. Сервиси који се овде користе су електронска пошта, веб стране и инстант поруке. Слање електронских порука је најчешћи облик, који може бити самосталан или као први корак ка отварању лажних веб страница. Најчешће се у њима лажно представљају као поједине организације, попут банке, или као њихова техничка подршка, које су изгубиле корисникове важне податке; или им требају подаци да би омогућиле неке погодности односно нове могућности. Тражени подаци се враћају е-поруком или се укуцавају на страници чији линк се налази у лажној поруци. Веб странице су лажиране да изгледају као легитимне, што није тешко урадити гледано са техничке стране (као ни фалсификовање електронске адресе са које послата порука). Нападач рачуна да ће добити лозинку или неки други важан податак за тај сајт или рачуна на чињеницу да већина људи користи исту лозинку за све своје мрежне приступе. Може се на страници поставити злонамерни софтвер, попут рачунарских вируса или тројанских коња. Коришћење програма за инстант поруке личи, по току и живости комуникације, на телефонски инжењеринг.
- Завиривање. Техника где нападач крадом гледа у покрете жртве док уноси жељене податке попут PIN броја на банкомату или лозинке на рачунару.
- Реверзни социјални инжењеринг. Прво нападач ствара такву ситуацију, путем саботаже, да нико у организацији не може да реши проблем осим њега. Тада жртве траже од њега помоћ, што нападач користи да сазна све што га занима под изговором да је то потребно за решавање проблема.
- Пресретање испорука. Када се преносе испоруке (писма,

пакети и сличне поштанске испоруке) са једног места на друго, нападач може преносиоца убедити да таква адреса или особа не постоји или није тачна, па ће је он однети на право место, правој особи. Тако може на миру да проучи садржај пошиљке и сазна жељене информације.

- Форензичка анализа. Високотехнолошком форензичком анализом се прегледају добијени, нађени или на проверу скупљени материјали и уређаји, попут оптичких медијума, флеш меморија и сл.
- Подметање злонамерних програма. Нападач ће на погодном месту оставити меморијски медијум (CD, DVD, USB флеш меморију) тако да изгледа као да га је неко стварно заборавио. Може се на њему ставити лого фирме, име директора или неке популарне личности тако да ће жртва вођена знатижељом да покрене аутоматски или ручно злонамерни програм са нађеног меморијског медијума. Малициозни софтвер ће после да прати корисничко понашање на личном рачунару и све што откуца или уради слати на нападачеву адресу.
- Копирање осетљивих података. Нападач може да добије приступ рачунару жртве под њеним надзором да би ископирао небитне датотеке. Притом може да додатно ископира тзв. session cookies, који ће му могу омогућити легалан приступ корпорацијском порталу, где може да нађе доста занимљивих информација или да промени лозинку жртве на страници намењеној за те потребе.
- Улазак у незакључану зграду или просторије. На лични шарм или лажну причу о заборављеној идентификацији и/или кључу, нападач улази у њему иначе забрањене просторије да би физичким приступом рачунару, радном столу или отпаду пробао наћи жељено.
- Превртање по отпаду. У отпаду, било личном или у радној организацији, налазе се многе поверљиве информације. Нападач ће да их на овај начин скупи и уклопи у целину о објекту коју посматра.

Заштита од ових и других непоменутих или још доскора непостојећих техника је могућа на пример путем едукације запосленика. Ипак да то не била ad-hoc акција, у идеалном случају треба дефинисати сигурносну политику која ће консеквентно бити примењивана у организацији за коју је донешена.

### 3. Сигурносна политика

Сигурносна политика у рачунарству представља документ или скуп докумената у којима су описана правила, смернице и акције, које дефинишу начин како информационо-рачунарски систем организације учинити сигурним и како заштити његове технолошке и информационе вредности. Ако организацију, користећи теорију система, посматрамо као коначни аутомат, односно као скуп транзиција између појединих стања система, тада сигурносна политика дели стања система (организације) у оне који су ауторизовани и оне који то нису. Систем је сигуран ако му је почетно стање ауторизовано и никада не прелази у неауторизовано стање.<sup>4344</sup>

Описно говорећи, ова политика организације говори шта радници смеју радити, а шта не смеју, шта морају радити, која је њихова одговорност односно које су санкције уколико се не придржавају прописаних правила. Политика може бити описана на високо апстрактном нивоу, али може ићи и до технолошких детаља. У првом случају се не одређују конкретни начини да се заштити информационо-рачунарски систем организације, већ се наводи шта треба заштити. Конкретне акције служе испуњавању постављених циљева у документу. Ако се пак иде у детаљисање, онда треба пратити скоро свакодневне промене у рачунарској технологији, те сходно њима ажурирати методе заштите у документу сигурносне политике.

Подручја на које се односе сигурносна правила су следећа:

- рачунарски хардвер и софтвер,
- администратори информационо-рачунарског система,
- унутрашњи корисници (радници организације) и
- спољашњи корисници.

Сигурносну политику у рачунарству представља службена изјава, која је објављена и која укључује ове захтеве:

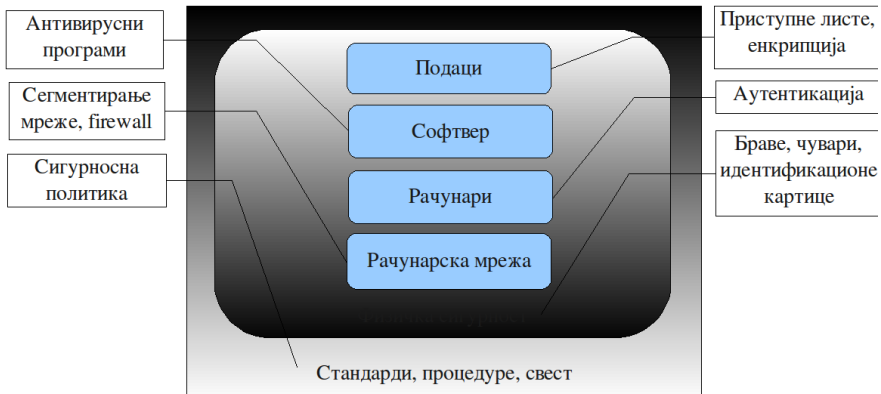
- 1) Обавеза свих корисника је да поштују правила из сигурносне политике.
- 2) Постојање казни или санкција надлежних у организацији или законских санкција државних органа.

---

<sup>43</sup> Wikipedia - the free encyclopedia *Computer security policy*. 2010.

<sup>44</sup> Плескоњић Д, Ђорђевић Б, Мачек Н, Царић М. *Сигурност рачунарских мрежа*, Виша електротехничка школа, Београд, 2006., стр. 307.

- 3) Концентрација на резултате а мање на имплементационе детаље.
- 4) Одређивање сигурносне политика се заснива на постојећим и унапред датим стандардима и процедурама.<sup>45</sup>



Слика 1. Улога и место сигурносне политике

Сигурност информационо-рачунарског система се мора првенствено заснивати на људима, а не, што би се прво дало помислити, на технолошким решењима (у сваком случају човек је најслабија карика у ланцу сигурности). Технологијом није могуће до краја обезбедити систем и битно је увести додатне мере, а први корак је дефинисање сигурносне политике. Примарна улога сигурносне политике је одређивање прихватљивог и неприхватљивог понашања (слика 1).

На темељу правила и процедура одређених у документу сигурносне политике у рачунарству, њихов задатак је обезбедити три карактеристике информационе сигурности (тзв. CIA тројство):

- поверљивост (confidentiality),
- интегритет (integrity) и
- расположивост (availability).<sup>46</sup>

Поверљивост се огледа у заштити података од неовлаштеног приступа. Иако постоји уврежено мишљење да ова врста заштите је битна првенствено војним и с њима повезаним

<sup>45</sup> Оп.цит. стр. 312.

<sup>46</sup> Оп.цит. стр. 14.



организацијама, итекако је значајна за пословне организације јер оне имају потребу да заштите послове планове и критичне информације од конкурената.

Кључни аспект поверљивости је идентификација корисника и провера аутентичности. Идентификација представља процес пријаве корисника на информационо-рачунарски систем, где се жели бити сигуран да је корисник управо тај за кога се издаје.

Постоји више начина за проверу аутентичности особе. Најчешћи је унос лозинке, али се све више развија и све је доступнија ширем кругу корисника техничка опрема која користи сазнања биометрије, те се особе идентификују преко отиска прста или изгледа лица.

Поверљивост може бити нарушена на неколико начина, а најчешће претње су:

- хакери,
- злонамерни програми,
- лажно представљање,
- неауторизовано копирање података итд.

Особина интегритета се огледа у заштити података од случајног или намерног неауторизованог мењања. Кључни елементи за постизање интегритета података јесу идентификација и валидна провера аутентичности корисника. Будући да интегритет зависи од контроле приступа, потребно је исправно утврдити идентитет свих корисника пријављених на систем организације.

Расположивост се огледа у гаранцији ауторизованим корисницима да ће им систем бити доступан и употребљив у сваком тренутку кад за њим буду имали потребе. Два су најчешћа узрока нерасположивости:

- напади са одбијањем услоге (denial-of-service attacks) и
- губитак могућности за обраду података.

### **3.1 Улоге и стандарди код сигурносне политике**

Сигурност информационо-рачунарских система је у последње време честа тема којој се у разним врстама организација посвећује доста пажње. Заштита је сада морална, пословна и законска обавеза, те је зато неопходан посебан напор при осмишљавању и изградњи информационо-рачунарских система.

Како би се олакшала имплементација сигурности у организацији, појавили су се дефинисани стандарди везани за сигурност информационо-рачунарских система. Имплементација сигурносних контрола по стандардима не само да смањује на минимум превид појединих контрола, већ уједно представља доказ квалитета успостављеним сигурносним механизмима.

Данас је на присутан већи број норми, референци и савета за успоставу сигурности у информационо-рачунарским системима, али овде ће се дати краћи опис два вероватно најпознатија: ISO/IEC 17799 и ISO/IEC 27001. Ова два стандарда иако постоје као одвојени ентитети се међусобно не искључују већ се најчешће у пракси користе упоредо и истовремено. ISO (International Organization for Standardization) и IEC (International Electrotechnical Commission) су два тела за дефинисање међународних стандарда, први за стандарде опште намене, други из области електротехнике, електронике и повезаних области.

ISO/IEC 17799 је норма формирама на многим поставкама BS 7799 (British Standards) норме која је у време доношења (1995. године) била најбољи покушај дефинисања међународно признатих норми на подручју управљања информационом безбедношћу. Прва верзија је издата 2000. године под именом 17799:2000, а актуелна верзија 2005. године под називом 17799:2005. Касније је преименована у ISO/IEC 27002 да се уклопила у нову нумерацију, али ће се овде користити прво дато име из разлога распрострањености тог имена.<sup>47</sup>

Основна намена увођења ISO/IEC 17799 стандарда је пружање ефикасности у управљању сигурношћу у рачунарству. Ова норма није превасходно намењена сертификацији, већ понајвише ширењу свести о потреби организовања система заштите информационо-рачунарске мреже, дато кроз опис најбољих метода у пракси и принципа за успоставу и одржавање таквих система. Стандард је могуће реализовати за све врсте рачунарских система, без обзира на величину и намену. Ова особина је утицала на раширеност норме ISO/IEC 17799.

ISO/IEC 17799:2005 се састоји од 12 секција које заједно садрже већи број основних сигурносних контрола:

---

<sup>47</sup>

Wikipedia - the free encyclopedia (wikipedia.org), 2010.

- Процена ризика.
- Сигурносна политика.
- Организовање информационе безбедности.
- Информациона имовина.
- Безбедност и кадрови.
- Физичка и заштита околине.
- Комуникациони и операциони менаџмент.
- Контрола приступа.
- Придруживање, развој и одржавање информационих система.
- Управљање сигурносним инцидентима.
- Менаџмент континуираног пословања.
- Усклађивање.

Свака основна сигурносна контрола садржи циљ који треба остварити, као и један или више препорука како доћи до испуњења постављеног циља. Највећи део документа се односи на проверу начина комуницирања и других информатичких технологија које се користе у пословним процесима организације. Посебна пажња је дата контроли приступа.

Норма ISO/IEC 27001:2005 је објављена у 2005. години, као део брзо растуће породице 27000 безбедоносних стандарда. Намена овог стандарда је да на формалан начин спецификује управљачке систем које ће бринути о информатичкој сигурности под супервизијом менаџмента. Тај управљачки систем се назива информациони сигурносни менаџмент систем - ISMS (information security management system).

ISMS садржи скуп захтева које организација мора да испуни да би добила сертификат за информациону сигурност. Овај стандард обухвата израду сигурносне политике. Ипак је нагласак на имплементацији норме у организацији која се одвија у следећим корацима. У првом кораку менаџмент доноси стратешку одлуку да се иде у сертификацију односно даје се пуна подршка имплементацији.

Други корак се одвија кроз следеће послове: одређивање граница ISMS-а, дефинисање сигурносне политике, процена ризика, доношење документа “Изјава о примењивости” (SoA - Statement of Applicability) где се налази између осталог списак циљева и сигурносних контрола. Наравно потребно је

имплементирати ISMS, надгледати га и урадити корективне акције по потреби.

Сигурносне контроле су копиране из стандарда ISO/IEC 17799:2005 и представљају основу са ISMS. Кључни документ у целом процесу сертификације је “Изјава о примењивости”, где се прецизно назначује шта од сигурносних контрола треба применити у организацији како би се дошло до ISMS-а. Изузетке од примене појединих контрола треба навести у овом истом документу са детаљним разлогом изостанка примене.

### 3.2 Процес успостављања сигурносне политике

Процена ризика је битан корак при успостављању сигурности информационо-рачунарских система. Иако се она може посматрати као део ISMS-а, у ствари процена ризика је уско везана за процес успостављања сигурносне политике.

Процес процене ризика би се могао најлакше описати као давање одговора (за сваку вредност у организацији) на наредна питања:

- Шта се може догодити? (Догађаји претње.)
- Ако се и догоди, колика ће бити штета? (Учинак претње.)
- Колико често се може очекивати догађај? (Фреквенција претње.)
- Колика је тачност одговора на предходна питања?

Процес управљања ризицом се састоји од наредних корака:

- Идентификација ресурса.
- Анализа ризика.
- Тумачење резултата и предузимање одговарајућих мера.

Кроз корак идентификације ресурса ће се побројати сви ресурси унутар информационо-рачунарског система, јер без прецизног пописа ресурса је скоро немогуће обезбедити квалитетну заштиту система. За сваки ресурс је потребно одредити његову вредност да би се касније донеле важне одлуке које зависе од саме вредности ресурса. Стога је потребно да тело које процењује вредност буде добро упознато са пословним процесима који се одвијају у организацији.

Разврставање ресурса је могуће направити по различитим критеријумима. Глобално гледано ресурси се могу поделити на:

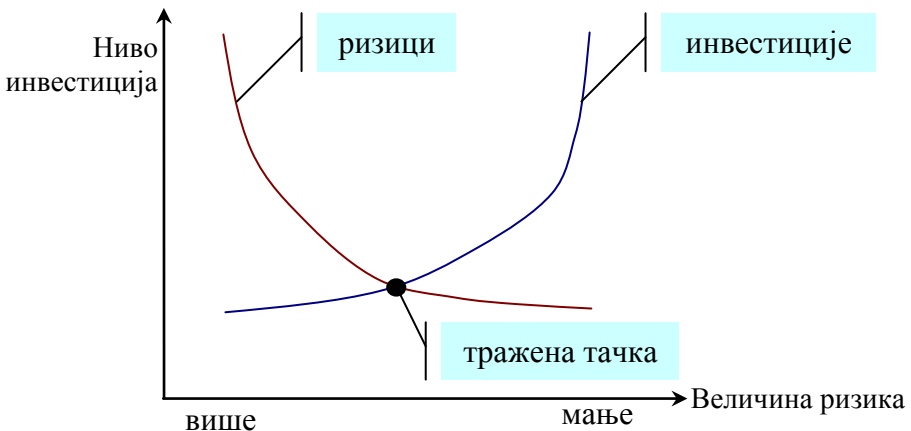
- информације (базе података, документација, ...),

- софтвер (канцеларијски алати, оперативни системи, развојни алати, ...),
- хардвер (рачунари, мрежни уређаји, меморијски медијуми, ...) и
- сервиси (рачунарски, комуникацијски, општи, ...).

Ресурси који припадају различитим групама се даље класификују на више начина. Ипак за аспект којим се овде бавимо најважније су информације, те се оне обично деле на:

- јавне,
- осетљиве,
- поверљиве и
- тајне.

Пошто је немогуће постићи идеално загарантовану, потпуну безбедност, треба се запитати колико је довољно уложити у ону количину безбедности која ће да задовољи функционалност информационо-рачунарског система. Закључујемо да је неопходно наћи тзв. равнотежну тачку прихватљивог ризика, а једна од метода је приказана на слици 2.



Слика 2. Налажење тачке прихватљивог ризика

Крива инвестиције у нашем случају представља материјално улагање у заштиту посматране организације, а крива ризици су ризици информационо-рачунарског система. Очигледно је да што је веће улагање односно већи трошкови организације, да су следствено томе мањи ризици. Будући да се тежи минималним расходима и највећој сигурности, потребно је одредити

компромис између ова два приципа и тиме наћи тачку прихватљивог ризика.<sup>48</sup>

Сигурносном политиком се обухватају широка подручја безбедоносних мера, али није сваки део дефинисане политике неопходан појединим врстама корисника. Тако радници који користе информационо-рачунарски систем као крајњи корисници не морају знати део сигурносне политике којом се описују мере сигурности мрежних уређаја или онај део који је намењен спољним сарадницима. Добра препорука је да се политика пише из више делова. Нетехнички корисници треба да добију кратак и јасан документ, јер немају нити довољно техничког знања нити стрпљена да читају предугачак документ, те следствено томе је неће, у том неповољном случају, ни примењивати.

После креирања документа сигурносне политике важно је обезбедити да правила која су у њој дефинисана се спроводе у дело. Како би се то постигло сваком кориснику (било раднику или вањском сараднику) је потребно предочити да је сигурносна политика уведена и истог упознати са његовим обавезама. Тако документ сигурносне политике треба одштампан предати у руке кориснику или га упутити на web странице организације, где је исти постављен.

Пример поглавља у документу сигурносне политике:

- Политика за лозинке.
- Политика за решавање сигурносних инцидената.
- Политика за класификацију података.
- Политика за електронску пошту и нежељене поруке.
- Политика за образовање особа за одржавање информационе сигурности.
- Политика за заштиту од злонамерног софтвера.
- Политика за рад у рачунарским кабинетима (погодно за образовне институције).
- Политика за подизање свести о сигурносним ризицима.
- Политика за физичку сигурност рачунарске опреме.

### 3.3 Заштита од социјалног инжењеринга

---

<sup>48</sup> Плескоњић Д, Ђорђевић Б, Мачек Н, Царић М. *Сигурност рачунарских мрежа*, Виша електротехничка школа, Београд, 2006., стр. 315.

Могло би се рећи да већина садашњих корисника рачунара је неедуцирана по питању информатичке сигурности, јер због велике техничке компликованости је не могу појмовно обухватити. Зато код успоставе правила из сигурносне политике се посебна пажња усмерава на образовање корисника уопште о рачунарском криминалу а посебно о социјалном инжењерингу, као и одговорностима и обавезама сваког појединог корисника.

Додатни велики проблем је местимично имплементирање сигурносних контрола у информационо-рачунарски систем. Тиме се ствара привид сигурности, иако постоји више других начина да се такав систем угрози. Потребно је зато градити сигурност према изворишном документу о сигурности - документу сигурносне политике.

Тако да сваки корисник у некој организацији, а нарочито његов топ-менаџмент, мора да зна следеће чињенице:

- Сигурност информационих система је толико дифузна да је ју немогуће једнозначно дефинисати.
- Одржавање сигурности информационих система нема почетну и крајњу тачку у времену, већ се са њим мора непрекидно бавити.
- Успостављање квалитетне сигурности захтева мултидисциплинарни приступ.
- Ниједан рачунар или информациони систем не може бити у стању савршене сигурности.

Ментор сигурности, техничко или менаџмент лице, је задужено да повремено контролише безбедност система организације. Потребно је тестирати отпорност на нападе социјалним инжењерингом, тражити начине да систем постане још сигурнији. Такође је добра пракса да се имплементирају нове сигурносне контроле које препоручују стручњаци из ове области. Испод је дата табела са уобичајеним нападачким тактикама и одговарајућим стратегијама за превенцију напада социјалним инжењерингом.

<b>Ризик</b>	<b>Нападачка</b>	<b>Стратегија одбране</b>
<b>но подручје</b>	<b>тактика</b>	

Телефонски разговори	Лажно представљање и наговарање	Научити запослене да никада не дају лозинку или друге поверљиве податке преко телефона
Улаз у службене просторије	Недозвољени физички приступ	Ношење идентификација на одећи, постојање безбедоносних чувара
Канцеларије	Завиривање	Не куцати лозинку у било чијем присуству
Телефонски разговори	Лажно представљање техничкој подршци	Запослени требају да имају лични PIN број да би затражили подршку
Канцеларије	Тражење канцеларија које су остављене откључане	Сви посетиоци морају имати пратњу током боравка у организацији
Заједничке просторије	Подметање лажних меморијских медијума	Закључавање заједничких просторија, видео надзор



Отпад	Претурање по отпаду	Отпад да се држи у надгледаним одељцима, важни подаци на папиру да се исеку, тотално брисање меморијских медијума
Телефонска централа	Прибављање приступа РВХ систему	Надгледање и контрола удаљених и скупих позива преко листе позива
Сервер и РВХ соба	Уклањање постојећих уређаја и додавање нападачких за анализу протока података	Држати ове собе закључане и чешће радити инвентар ствари у њима
Канцеларије	Крађа осетљивих докумената	Означавање оваквих докумената као поверљивих, закључавање истих
Интернет и интранет	Убацивање софтвера за прикупљање лозинки	Сталне безбедоносне надоградње оперативних система, тренинг запослених

Табела 1: Стратегије за превенцију и одбрану од напада социјалним инжењерингом<sup>49</sup>

#### 4. Закључак

Док је у развијеном западном свету рачунарска сигурност и политике у вези ње већ дуже време добро познато (и у пракси, али и у академским круговима), код нас се у нашем ближем или даљем окружењу слабо проучава и примењује, скоро да је непозната. Овај рад има за један од главних задатака да укаже на постојање сигурносних проблема у социјалним мрежама. Такође да укаже на корисити које ће донети правилна примена добро осмишљене сигурносне политике у привредним и непривредним организацијама. Треба подићи свест радника и менаџмента о информацијској сигурности.

#### 5. Литература

CARNet CERT *Sigurnosna politika - CCERT-PUBDOC-2009-05-265*. Nacionalno središte za sigurnost računalnih mreža i sustava, Zagreb, 2009.

Dolan A. *Social Engineering*. SANS Institute, sans.org, 2004.  
Elmy-Liddiard M. *Building and Implementing an Information Security Policy*. SANS Institute, sans.org, 2002.

Granger S. *Social Engineering Fundamentals*. Symantec Connect, symantec.com, 2001. (скинуто у априлу 2010. са адресе <http://www.symantec.com/connect/articles/social-engineering-fundamentals-part-i-hacker-tactics>)

Knez J, Budiselić G. *Sigurnost informacija po normi ISO/IEC 27001 u postojećim sustavima upravljanja*. 7. konferencija o kvaliteti, Baška, 2006.

Милошевић З. *О избору научног проблема*. Наука 1/2010, Слобомир П Универзитет, 2010.

Плескоњић Д, Ђорђевић Б, Мачек Н, Царић М. *Сигурност рачунарских мрежа*, Виша електротехничка школа, Београд, 2006.

---

<sup>49</sup> Granger S. *Social Engineering Fundamentals*. Symantec Connect, symantec.com, 2001.

Wikipedia - the free encyclopedia *Computer security policy*.  
wikipedia.org (скинуто у априлу 2010. са адресе  
[http://en.wikipedia.org/wiki/Computer\\_security](http://en.wikipedia.org/wiki/Computer_security))

Wikipedia - the free encyclopedia *Social engineering in security*.  
wikipedia.org (скинуто у априлу 2010. са адресе  
[http://en.wikipedia.org/wiki/Social\\_engineering\\_\(security\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Social_engineering_(security)))

Wikipedia - the free encyclopedia *Social engineering in political science*.  
wikipedia.org (скинуто у априлу 2010. са адресе  
[http://en.wikipedia.org/wiki/Social\\_engineering\\_\(political\\_science\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Social_engineering_(political_science))  
)

Winkler I, Dealy B. *Information Security Technology?...Don't Rely on It - A Case Study in Social Engineering*. Fifth USENIX UNIX Security Symposium , Salt Lake City, 1995.

Zorčec M. *Upravljanje sigurnosnim rizicima - diplomski rad*.  
Sveučilište u Zagrebu - Fakultet elektrotehnike i računarstva ,  
Zagreb, 2006.

УДК: 37.068(497.6)  
Примљено: 7. децембра 2010.  
Прихваћено: 20. децембра 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 83-100

Драгиша Јуришић  
Оружане снаге БиХ  
Бања Лука

## ВОЛОНТЕРИЗАМ КАО ДИО СИСТЕМА ЗАШТИТЕ И СПАШАВАЊА

Volunteerism as Part of the Protection and Rescue System

**Abstract:** The subject of this paper is place and role of volunteers in system of protection and rescue, with special overview on volunteerism in BiH. Here were presented volunteerism and volunteers in the world through law solutions and some examples. This paper point out present problems of volunteerism in BiH, but also present relations between volunteerism and protection and rescue system. Law of volunteerism doesn't exist on level of BiH but just on a level of Republic of Srpska entity. That law defines some elements of volunteerism but there is a lot of room for improvement especially when it comes to the role of volunteers in protection and rescue system.

**Key words:** volunteerism, volunteers, protection and rescue, Law on volunteerism

**Апстракт:** Предмет овог рада је место и улога волонтера у систему заштите и спасавања са посебним освртом на БиХ. Овде су представљени волонтеризам и волонтери у свјету кроз законска решења и неке примере. Овај рад истиче проблеме волонтеризма у БиХ као и тренутне односе између волонтеризма и система заштите и спасавања. Закон о волонтеризму на нивоу БиХ не постоји једино постоји на нивоу ентитета Република Српска. Тај закон дефинише одређене елементе волонтеризма али постоји дост простора за унапређење тог закона посебно кад се ради о улози волонтера у систему заштите и спасавања.

**Кључне ријечи:** волонтеризам, волонтери, заштита и спашавање, Закон о волонтаризму

Волонтеризам је у свијету данас постао врло популарна активност. Свједоци смо великог броја младих волонтера који у саставу разних невладиних организација по свијету покушавају да раде за добробит човјека као појединца али и човјечанства у цијелини. То су млади људи пуни духа, ентузијазма и авантуризма. Они покушавају кроз тај вид активности, волонтерски рад, да споје свој авантуристички дух и жељу за путовањем са корисним хуманитарним радом. Поред тог вида волонтеризма, у великом броју држава волонтеризам представља дио политике за младе гдје се они укључују добровољно у рад разних организација као што је Црвени крст, здравствене установе или социјалне установе каоко би придонијели развоју друштвене заједнице у којој живе. У Великој Британији очекивана вриједност волонтерског рада учествује у националном БНП са 40 милијарди фунти годишње што га сврстава на треће мјесто учесника у БНП.<sup>50</sup> Волонтеризам подстиче развој заједнице укључивањем грађана у рјешавање њених битних проблема те обезбјеђује раст БДП-а (по неким истраживањима 1-2%).<sup>51</sup>

„Постоје двије главне користи од волонтера. Прва је економска: подршка друштву јер они раде послове за које би се морао наћи плаћени кадар. Друга, много важнија јесте изградња снажног и стабилног друштва. Њиховим радом ствара се повјерење међу грађанима и јача солидарност - ствари које су од суштинског значаја за стабилне друштвене заједнице“.<sup>52</sup>

И поред широког спектра активности које реализују волонтери преко организација које организују волонтерски рад, постоје и сегменти гдје волонтеризам има значајну улогу а као такав није у довољној мјери нашао своје мјесто. Првенствено се то односи на заштиту и спашавање као елемент безбједоносног система

---

<sup>50</sup> Милошевић И. (2004): Волонтеризам и јавне институције, Агенција за демократски проспртитет-Зид, Подгорица, стр. 7

<sup>51</sup> Милијана Н. (2009): Волонтирање у закону: кад, гдје и како, ОКЦ Бања Лука, стр 10

<sup>52</sup> Јустин Давис Смист – сједница УН поводом Међународне године волонтера 2001, Милошевић И. (2004): Волонтеризам и јавне институције, Агенција за демократски проспртитет-Зид, Подгорица, стр. 11-12

држава. Неке од њих су прихватиле волонтерски рад у тој области док ситуација у БиХ и земљама у окружењу даје простора за унапређење волонтеризма у том правцу односно ствара се ситуација да се већ постојеће активности препознају као волонтеризам и као такве формално правно признају.

## ПОЈАМ ВОЛОНТЕРА И ВОЛОНТИРАЊА

Реч „волонтеризам“ вуче корјен из француске ријечи *volontaire*, односно латинске *voluntaries*, што значи онај који служи добровољно и бесплатно. У неким од држава франкофонског говорног подручја постоје термини који по дефиници разликују волонтеризам од добровољног рада али се често замјењују један другим и представљају понекад и синонине. У Француској термин *“bénévolat”* представља слободно ангажовање појединих грађана у непрофитабилне сврхе изван породице, школе, професионалних или легалних оквира и обавеза. Ово се сматра такође и непрофесионалним послом јер без обзира на године сви га могу обављати, без обзира на компетенцију и не добија се надокнада за тај посао. *“Volontariat”* је ангажовање грађана у више формалном смислу (на примјер, кроз структуре непрофитних организација), што укључује обично дефинисање периода времена за који се та активност обавља као и неке облике професионалног тренинга. Односно из овог се може закључити да волонтеризам представља и активности које су формално правно регулисане и као такве разликују се од осталих активности добровољног рада. Слична ситуација је и у Холандији.

Европској волонтерски центар генерално за волонтеризам каже да се односи на “све форме волонтерских активности, формалних или неформалних, пуно радно време или не, у држави или у иностранству. То се реализује слободном вољом појединца, у избору и мотивацију за тај рад и није ради финансијске надокнаде. То је рад у корист волонтера, заједнице и друштва у цијелини. То је такође средство за индивидуалце и удружења да истакну хумане, социјалне потребе и проблеме и потребе природног окружења. Формалне волонтерске активности представљају бенифицију, али не замјењују професионалне, плаћене запосленике.”

Према дефиницији волонтеризма која се користи у „Волонтерском акцијском програму“ Аустријског вијећа за волонтерски посао, он је окарактерисан као активност која је:

- добровољна али унутар формалних оквира,
- за корист заједнице или треће стране,
- посао који се не ради како би се остварила корист,
- са одређеним временом трајања или као сталан,
- невезана за обуку за будуће потребе,
- обично унутар скупа институционалних организација, група али замењује законске обавезне активности (као што је војна служба),
- укључује неформални (породица, сусједи) и формални (групе, асоцијације, институти и тд.) посао.<sup>53</sup>

Национални волонтерски центар Велике Британије дефинише волонтерски рад као „свакоу активност која укључује улагање времена, бесплатно, рад чији је циљ добробит неког, било појединца или групе, који није близак рођак или као допринос животној средини“.<sup>54</sup> У брошури „Волонтерски социјални сектор у Данској“ дефинише се волонтерски рад као организована активност коју обављају волонтери, а мотивисана је солидарношћу. Мора да буде непрофитна, добровољно изведена, за добробит других, пружена изван породице самог волонтера.<sup>55</sup>

У складу са законом волонтерству Републике Хрватске волонтерство је „добровољно улагање особног времена, труда, знања и вјештина којима се обављају услуге или активности за добробит деуге особе или за опћу добробит, а обављају их особе....без постојања увјета исплате новчане награде или потраживања друге имовинске користи за обављено волонтирање.“ На готово исти начин се у Закону о волонтерском раду Црне горе каже се да је волонтерски рад „добровољно и бесплатно улагање времена, знања и вјештина којима се обављају услуге или активности у корист другог лица или за општу добробит друштва.“ Према Закону о волонтирању Републике Србије волонтирање је „организовано добровољно пружање услуге или обављање активности од општег интереса,

---

<sup>53</sup> CEV & AVSO Project: Legal Status of Volunteers, Country Report: Austrija, 2006

<sup>54</sup> Милошевић И. (2004): Волонтеризам и јавне институције, Агенција за демократски проспртитет-Зид, Подгорица, стр. 114-115

<sup>55</sup> Исто. стр. 115

за опште добро или за добро другог лица, без исплате новчане накнаде или потраживања друге имовинске користи.“

У складу са Законом Републике Српске члан 3 волонтирање је „активност од интереса за Републику Српску којом се доприноси побољшању квалитета живота, активном укључивању грађана у друштвене процесе и развоју хуманијег и равноправнијег демократског друштва“. У члану 16 се јасно наводи да се ради о добровољној активности.

Анализирајући дефиниције волонтирања у земљама ЕУ и окружењу види се да се она креће од „активности која захтијева кориштење времена без накнаде“ преко „личне спонтане активности“ до „добровољног рада“. Заједничка одредница земаља које су донијеле законе о волонтерству да су уједно и прописале следећа права и то:

- промовисање волонтеризма као активности од општег друштвеног значаја,
- омогућавање дуготрајног и транснационалног волонтирања младих,
- осигурање накнаде трошкова који настају волонтирањем,
- омогућавање осигурања од озљеде и
- дефинисање права и доношење етичког кодекса волонтера.

Унутар закона о волонтеризму Републике Србије, Црне Горе, Републике Хрватске и Републике Српске сви поменути елементи су садржани и дефинишу поменуте области. Из свега наведеног се може закључити да су основне карактеристике волонтеризма:

- добровољност,
- рад без накнаде и
- рад за опште добро.

Волонтеризам се дели на две велике врсте и то на дугорочно и краткорочно планирање. Основна разлика је у посвећености идеји или програму која је код дугорочног волонтирања дужа а и у том случају не ради се само о личним жељама и потребама волонтера.

Поред ове две основне врсте волонтирања постоје и подврсте и то:



- волонтери подржани од стране послодавца (корпоративно социјална
- одговорност),
- старији волонтери,
- волонтери на извршавању алтернативних казни,
- незапослени волонтери и др.<sup>56</sup>

Често се термин волонтеризма замењује са добровољним или добротворним радом. Ипак се може видјети да појам волонтеризма је шири и у себи обухвата ова два наведена појма. Једна од активности волонтеризма је и добротворни рад али је волонтеризма добровољан рад иако сваки добровољни рад није волонтеризам. Такође појам стажирање се често изједначава са појмом волонтирања. У Закону о раду Републике Српске волонтерски рад се изједначава са приправничким радом односно стажирањем али се у Закону о волонтеризму у члану 5 став а) јасно наглашава да то није волонтерски рад, него „стручно оспособљавање без заснивања радног односа“.

## ВОЛОНТЕРИЗАМ У СВЕТУ

Волонтеризам је врло заступњен у многим земљама света. Посебно се могу истаћи САД али и Јапан који због великог броја земљотреса и оркана велике наде полаже у волонтере када се ради о систему заштите и спашавања. У Јапану кључни догађај за формирање великог броја волонтерских организација је био земљотрес у Ханшин Аваји 1995. године када је живот изгубило више од 6000 људи. Показало се да је акција владе била спора и неадекватна што је иницирало нови приступ заштити и спашавању. Интересантно је истаћи да је у том земљотресу било „порушено и оштећено око 250000 зграда а број људи затрпаних под рушевинама је био око 35000. Када се земљотрес десио телефонске везе су биле прекинуте а саобраћај на путевима је постао хаотичан што је онемогућило брзу реакцију снага првог одговора. Од тог броја око 27000 људи су спасили сусједи и око 80% њих су били живи. Војска, полиција и ватрогасци су спасили

---

<sup>56</sup> Милошевић И. (2004): Волонтеризам и јавне институције, Агенција за демократски проспртитет-Зид, Подгорица, стр. 9-10

8000 људи а мање од 50% су били живи. Ово јасно показује значај локалне заједнице у систему заштите и спашавања.<sup>57</sup>

Током хурикена Катрина у САД, федерална агенција за ванредне ситуације (FEMA - Federal Emergency Management Agency) идентификовала је укупно 1038 волонтера укључених у одговор на ту катастрофу мада то вјероватно није коначна цифра јер је било много агенција које нису биле идентификоване на терену током одговора. У Пољској постоји око 30 000 непрофитних организација од којих 87% ради са волонтерима, док 60% организација не ангажује друго особље осим волонтера.<sup>58</sup>

Успостављање волонтерског рада и његова институционализација у европским земљама везује се за 1920.годину када су пацифисти Пиер Кересоле и Хуберт парис организовали први међународни тим волонтера који су обнављали село Есне близу Вердена у Француској, које је било разрушено у Првом свјетском рату.<sup>59</sup> Из овог је видљиво да је фаза заштите и спашавања, реконструкција и отклањање последица, била прва која је прикупила волонтере а исто се десило и после Другог свијетског рата.

Волонтирање у земљама комунистичког блока али и у целој порушеној Европи је након Другог свјетског рата био начин изградње тих земаља. Волонтерски рад у облику Омладинских радних акција се задржао, у земљама комунистичке орјентације и социјализма, до самог слома тих држава. У неким од њих је то био напоран и рад под партијском контролом док је у бившој Југославији то било много флексибилније а посебно седамдесетих и осамдесетих година, а било је на чистој добровољној основи. У Резолуцији Генералне Скупштине УН волонтеризам је битан елеменат стратегија за умањење сиромаштва, одрживог развоја, здравље али и превенцију катастрофа те њихов менаџмент.<sup>60</sup> У Словенији, као бившој

---

<sup>57</sup> Taiki Saito, Chief Research Engineer, Building Research Institute Japan, *Disaster management of local government in Japan*

<sup>58</sup> Милошевић И. (2004): Волонтеризам и јавне институције, Агенција за демократски проспртитет-Зид, Подгорица, стр. 120

<sup>59</sup> Милошевић И. (2004): Волонтеризам и јавне институције, Агенција за демократски проспртитет-Зид, Подгорица, стр. 22

<sup>60</sup> Resolution adopted by the General Assembly [without reference to a Main Committee (A/56/L.27 and Add.1)] 56/38. Recommendations on support for volunteering

републици СФРЈ, волонтеризам је данас управо препознат као активно средство сузбијања сиромаштва и социјалних разлика.

У ЕУ и УН вриједност волонтирања је такође препозната. Донешен је низ аката на нивоу ових организација са разним препорукама како би се ова област што боље и компатибилније уредила у склопу законских оквира земаља чланица. Кда је Генерална Скупштина УН крајем 1985.године донијела прву резолуцију по питању волонтеризма и волонтерског рада (Резолуција УН-а 40/212) то је био уједно и почетак укључивања волонтеризма у међународну правну регулативу. УН је 2001.годину прогласила Међународном годином волонтера, а 5. децембар за њихов дан. Поред тога Резолуција УН-а 56/38 од 2002.године препоручује државама стварање потицаја и за организације које се баве волонтеризмом у смислу пореских олакшица, субвенција и сл. UNESCO је основао CCIVS (Co-ordinating committee of International Voluntary Service) који је од тада кровна организација свих волонтерских невладиних организација. Улога CCIVS-а је ширење искуства и информација те лобирање за боље услове волонтирања.

У ЕУ је 1996.године успостављен програм EVS (European Voluntary Service) који финансира дугорочно волонтирање за младе од 18 до 30 година старости. Савјет Европе је 2000.године усвоио и Конвенцију о промоцији међународног дугорочног добровољног рада за младе. Савјет Европе је донио и препоруку о дефинисању волонтеризма на националном нивоу, као и препоруку за побољшање положаја и улоге волонтера у друштву. Поред препорука ЕУ је донела и Конвенцију о унапређењу транснационалне и дуготрајне волонтерске службе младих. Година 2011 је, у ЕУ проглашена Европском годином волонтеризма . А Међународно удружење волонтера (IYV) је 2001.године донело Општу декларацију о волонтеризму.

Волонтери су у свјету посебно цјењени. Традиције волонтеризма су посебно развијене у Великој Британији и Њемачкој где су волонтери законом заштићени иако не постоји посебан Закон о волонтеризму. Њемачка је закон о промоцији добровољног друштвеног рада донијела још 1964 године а током последњих година бројне су државе такође препознале значај волонтеризма и важност његовог законског регулисања. Тако су своје законе о волонтеризму донјеле: Италија 1991.године, Шпанија 1996.године, Португал и Бразил 1998.године, Француска и САД

2001. године а након тога и Пољска, Чешка, Мађарка, Словенија, Латвија, Литванија и др.).

У Италији волонтеризам је дефинисан кроз неколико Закона док је у Великој Британији волонтеризам присутан али у Британији свакав посао који се заснива на неком уговору разматра се као заснивање радног односа. У Данској је ситуација слична као у Великој Британији. Односно, не постоји законска регулатива на нивоу државе која третира питање волонтеризма, исто је и у Естонији гдје се волонтери само помиљу у декрету Министарства правде. Грчка је такође без закона о волонтеризму као и Холандија.

Главне области волонтирања у Великој Британији су: спортске активности, образовање, социјална заштита, религија, хобији, умјетност. Поред овога у Данској су то и странци и избјеглице, у Чешкој је то и здравствена заштита а у Словенији и образовање.

Словенија је једна од ријетких држава која подстиче волонтеризам у систему образовања. У средњим школама је обавезно бављење неким видом волонтерског рада док се у основним школама сматра корисним и пољним. Исто је и на факултетима. Чешка је развила свој Закон о волонтеризму али није регулисала тим законом све потребне елементе. Постоји довољно простора за унапређење тог закона кроз регулисање надокнаде одређених трошкова волонтера, осигурање током рада и сл. Проблем са трошковима је евидентан и у Естонији гдје је волонтер сам када се ради о наплати трошкова проистеклих из волонтерског рада.

Једна од држава која је још почетком двадесетог века препознала активности волонтера је и Француска која је 1901 године усвојила Француски закон о удружењима гдје није дефинисано како удружења требају бити организована али је промовисан волонтеризам за добробит друштва. Поред тога Француска је усвојила Закон о волонтеризму крајем двадесетог вијека али је у односима са Њемачком отишла и корак даље стварајући међудржавни уговор о волонтерима и волонтерском раду.

Једна од најпознатијих волонтерских организација која се бави заштитом и спасавањем у свијету је ЗАКА. ЗАКА је хуманитарна волонтерска организација која у свом саставу има више од 1500 чланова. То је доминантна спасилачка невладина организација у

Израелу која ради раме уз раме са војском и државним институцијама на пословима заштите и спашавања. Формирана је 1995.године и у свом саставу има 34 амбулантна кола, 162 мотоцикла за хитну помоћ, 8 теренских возила за хитну помоћ, два брода за спашавање, 843 станице хитне помоћи у градовима широм Израела. У свом саставу има специјалне јединице као што су алпинистичке спасилачке јединице, специјалну јединицу паса трагача и јединицу ронилаца. УН је 2005.године признала ЗАКА организацију као међународну хуманитарну организацију.

Најсвежији пример употребе волонтера у систему заштите и спашавања је пример Србије и земљотреса у Краљеву. Локална заједница је успјела формирати свега 30 тимова за процену штете. У тим тимовима су били грађевински инжињери и људи компетентни за процену. То није било довољно с обзиром на обим оштећења и простор погођен земљотресом те је процена ишла врло споро. У тај део посла укључили су се волонтери који су обављали техничке послове у тимовима док је сваки тим имао по једно стручно лице. Тиме се број тимова значајно увећао а брзина реализације процене је повећана. Ипак треба приметити да је прошло целих пет дана пре него су се волонтери позвали у помоћ и укључили у систем заштите и спашавања.

### **ВОЛОНТЕРСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА ЗАШТИТУ И СПАШАВАЊЕ**

Волонтеризам, као једна од најбитнијих елемената развоја грађанског друштва је веома слабо подржан од локалних и државних институција у БиХ и у ентитетима. На нивоу БиХ не постоји стратегија развоја волонтеризма од образовног процеса на нивоу државе па до локалних заједница.

Волонтеризам у БиХ је тренутно у повоју. На нивоу БиХ не постоји Закон о волонтеризму као ни на нивоу Федерације БиХ. Република Српска је отишла корак даље и 2008 године је усвоила Закон о волонтирању у Републици Српској. Као резултат сарадње између Омладинског комуникативног Центра и Републичког педагошког савеза Републике Српске, волонтеризам је уведен у формално образовање у средњим школама Републике Српске у оквиру часова одјељенске заједнице. Посебно се са поносом може истаћи чињеница да је Република Српска једна од ријетких која је у новом Закону о високом образовању, члан 38,

волоонтеризам ставила као једну од активности неопходну да би се остварило 60 ECTS бодова током једне академске године.

Град Бања Лука је још 2006 године добио „Локални волонтерски сервис“ а таквих сервиса у БиХ има још осам (Сарајево, Добој, Бугојно, Мрекоњић Град, Требиње, Тузла, Сребреница и Брчко). Ови сервиси су 2009 године увезани у Мрежу локалних волонтерских сервиса БиХ под називом „Волонтирај“.

У складу са Законом о волонтирању организатор волонтирања може бити: свако правно лице регистровано у складу са Законом о удружењима и фондацијама, чије је подручје дјеловања у Републици Српској, републички органи управе Републике Српске, органи јединица локалне самоуправе, јавне установе и јавне и приватне високошколске установе.

Волонтерске организације су најчешће прве које се нађу на месту несреће. Основни разлог је тај што су оне најчешће уско везане за средину из које волонтери потичу те тако могу брзо да се активирају и да помогну са храном, одјећом, водом и сл. Ти волонтери се знају, они су најчешће и познаници и пријатељи али и добри сусједи. Због тога ове су агенције у могућности да боље идентификују потребе одређене средине, знају проблеме са појединцима који требају посебну његу, могу идентификовати особе и сл.

У суштине волонтерске организације требају бити укључене у све четири фазе управљања кризом - превенција, припрема, одговор и опоравак. Током процеса превенције, волонтерске организације могу спроводити едукацију својих чланова и локалне заједнице о томе шта они могу урадити да би ублажили посљедице неке од будућих катастофа. Такође волонтерске организације дају предлоге и покушавају утицати на легислативу у циљу ублажавања могућих посљедица у случајевима криза и катастрофа. У овој фази циљ је да се елиминишу ефекти будуће катастрофе. Многе волонтерске организације имају у свом саставу адвокате, јавне раднике, учитење, професоре, докторе који квалитетно могу придонијети припреми заједнице за квалитетан одговор на будућу катастрофу. Током фазе спремности волонтерске организације учествују у унапређивању плана за одговор на катастрофе. Ова фаза укључује активности које су усмјерене ка превенцији жртава, убрзавању активности у одговору и умањењу штете на материјалним добрима. Одговор је дио када се катастрофа деси и то је оно што нам је преко

медија најчешће презентовано и најбоље смо са тим упознати. Тада се мобилишу сва потребна средства како би се заштитили у првом реду животи а онда и материјална добра. Током одговора на насталу кризу волонтерске организације могу обезбедити одређена средства и сервисе као што су храна, шатори, основна медицинска нега, одјећа и сл. Ове волонтерске организације су често и врло вредан извор људи који се могу употребити на разне начине. У фази опоравка волонтерске организације помажу становништву у отклањању посљедица, расчишћавању рушевина, сахрањивању људи и животињских лешева, оправци кућа, обезбјеђивању привременог смјештаја и др. Врло често су волонтерске организације те које најдуже остају на мјесту догађаја пружајући разне врсте помоћи становништву. Бино је нагласити да све волонтерске агенције не учествују у свим фазама него да се у складу са својим дјелокругом рада укључују у појединим фазама или поједине фазе. Генерално у свакој од фаза постоји нека од волонтерских организација која је ангажована.

Кроз ове све четири фазе управљања кризама волонтерске организације помажу владином сектору кроз широк спектар активности од процена штета, претраге и спашавања, исхране и удомљавања породица и појединаца, уклањања отпада, реконструкције кућа, путева и сл. Ове организације у свом саставу понекад имају и људе који се истичу по својим способностима и знању а владине агенције и службе их немају. Често се овде за пример узимају свештеници и друга духовна лица.

Први корак у развијању бољег односа између владиног сектора за заштиту и спашавање и невладиних организација је да једни о другима знају што више. Односно да се невладин сектор упозна са могућностима и активностима за које је одговоран владин сектор а са друге стране да владин сектор има информације о активностима, могућностима и капацитетима невладиног сектора по питању заштите и спашавања. За владин сектор је врло битно да има списак свих волонтерских организација и њихових специјализованих служби. Само сарадња владиног и невладиног сектора може омогућити успешну заштиту и спашавање људи и материјалних добара. Успешна сарадња се темељи на:

- обавезном заједничком доношењу одлука,
- подели информација, ресурса и задатака,
- међусобном поштовању и уважавању и

- осјећају заједништва.

Када се ангажују волонтери за потребе заштите и спашавања потребно је да организација која их ангажује води рачуна о одређеним елементима који ће унапредити рад волонтера али и створити услове за њихово поновно ангажовање. То је посебно битно за оне организације које немају много искуства са волонтерским радом и ангажовањем волонтера. Као прво волонтерима се мора омогућити приступ свим основним животним потребама што значи да морају имати храну, воду и основне услове за одржавање хигијене. Такође мора постојати могућност одмора као и комуникације са породицом. Посебно је битно да све ове ствари могу у континуитету да буду обезбеђене што код волонтера даје осјећај сигурности и осјећај да се његов рад цијени и поштује. Често постоји потреба да се волонтери упознају са стањем логистике на терену како би они сами знали шта и како се припремити односно шта се од опреме и средстава мора понети. Волонтери се морају упознати са својим дужностима и обучити се у одређеним радњама и активностима те мора им се указати и на могућност трауматских искустава. Врло је важно да се волонтери ангажују само на активностима за које су обучени чиме се штите сами волонтери. Исто тако мора се обезбедити алат и средства која ће омогућити његов рад у складу са прописаним дужностима. Дужности за сваког волонтера требају бити јасно дефинисане и сваком од њих морају бити јасне а посебно за оне који представљају вође одређених скупина волонтера. Поред дужности и распоред смијена и састав људи у смјенама мора бити јасно дефинисан те увјек јасно одређен вођа смјене. Ове смјене требају бити одређене тако да омогуће адекватан одмор и непрекидан рад те равномерно ангажовање свих волонтера али и равномерно одмарање да неби дошло до премора што често води до непотребних повређивања, а и губитка живота. Ово све води у правцу обезбјеђивања адекватних услова који омогућавају да је волонтер осигуран од стране осигуравајућег друштва и да су услови осигурања јасни и недвосмислени те да постоји стално поштовање процедура и активности које су прописане од стране осигуравајуће компаније. Током вршења смјена мора бити дефинисан процес смјене и упознавања нове смјене са активностима које су се спроводиле, активностима које су у току и активностима које слиједе. Активности на информисању морају се реализовати фреквентно за све волонтере држећи тако волонтере абдејтованим и упознатим са укупном сликом чији су и они дио. Током рада волонтер се мора подржати у моралном али



и практичном смислу. Мора се са волонтерима разговарати, мора се обезбедити поред физичких потреба и менталне потребе посебно у условима великих катастрофа. Волонтерима треба сваком приликом захвалити на њиховом раду а посебно након сваке смјене или на крају завршетка активности. Врло битно је да се након ангажовања волонтера изврши једна садржајна рекапитулација која ће указати на све добр и лоше научене лекције током ангажовања волонтера.

Поред сарадње између владиног и невладиног сектора , између самих волонтерских агенција мора постојати добра сарадња и координација. Од ефективне сарадње волонтерских организација користи имају и организације али и заједница у којој дјелују а првенствено кроз бољу ефикасност и избјегавање дуплирања послова и активности.

Сарадња доприноси:

- унапређењу помоћи,
- мањој конфузији,
- унапређењу међусобних односа,
- избјегавању дјелимичне помоћи,
- смањењу удуплавања активности,
- унапређењу даље интеракције,
- унапређењу решења проблема и
- већем броју активности за разнолику популацију.

Волонтерске организације су мање погођене него владине организације бирократијом и политичким притисцима. Децентрализована тзв. Bottom - up организацијона структура волонтерских организација омогућава да боље разумију и осјете потребе људи а њихова независност даје им могућност да буду иновативнији, бржи и слободнији.

Пример за успешну примену волонтеризма у заштити и спашавању је Аустрија која нема закон о волонтеризму али у законима о ватрогаству и о организацијама за помоћ у катастрофама питање волонтеризма је уврштено. Израел и шветска су питање волонтеризма развиле до врло високог нивоа када се ради о систему заштите и спашавања.

У Француској су препознати само поједини облици волонтерског рада али међу њима су посебно препознати ватрогасци волонтери. Око 85% ватрогасаца у Француској ватрогасној служби

су волонтери односно то значи 203 000 волонтера од 240 000 ватрогасаца у Француској 2002.године. У оружаним снагама Француска је 2003.године имала више од 14 000 волонтера. Након престанка обавезног служења војног рока у Француској 1996.године, омогућено је младим људима од 18 до 28 година обављају волонтерски рад у пуном радном времену између осталог и у области цивилне одбране и безбиједности.

У Грчкој је од стране Генералног секретаријата за омладину имплементиран један од специфичних програма за волонтере а то је прва помоћ и медицински третман у хитним ситуацијама који проводе студенти Медицинског универзитета. Закон о волонтеризму у Чешкој у члану 2 став а) дефинише да је волонтерски сервис гдје волонтер пружа помоћ у „току природне, еколошке или хуманитарне катастрофе....“ .

Волонтери се у последње вријеме укључују у акције заштите и спасавања и под водством међународних организација. Један од примјера је активност USAID- у Србији 2009.године када су организовали Омладински камп под називом „Добровољци у заштити од пожара - Ковачица 2009“. Теоретска и практична обука је реализована од стране особља Сектора за ванредне ситуације Министарства безбедности Републике Србије. То је партнерска активност између USAID-а, волонтерских организација, државе и локалне заједнице.

Према Закону о волонтеризму Републике Српске члан 7, институције, установе и тијела која су од друштвеног значаја у смислу управљања, едуковања, здравља, културе и осталих друштвених сфера, а које нису основане искључиво да би стицале профит, могу да, у оквиру својих активности, како би их надопунили и обогатили, ангажују волонтере. У складу са овим служба хитне помоћи, ватрогасне јединице те цивилна заштита могу ангажовати волонтере у процесу заштите и спасавања јер су оне непрофитабилне и покривају једну значајну сферу друштвеног живота а представљају јавне институције.

Сагледавајући све наведено врло би се лако могло закључити да волонтеризам у систему заштите и спасавања у БиХ није развијен и не представља значајан фактор. Ипак треба се позабавити и неким другим организацијама и најчешће снагама проширеног одговора које имају значајну улогу у систему заштите и спасавања а нису професионалне већ су управо засноване на добровољном учешћу појединаца. Ту се посебно могу истаћи добровољна ватрогасна друштва, организација

Црвеног крста, Госрске службе спашавања, спелеолошка друштва, ронилачка друштва и клубови, извиђачке организације, радиоаматерска друштва као и одређена удружења чији чланови су представници одређених професија (удружења хирурга, психолога и тд.). Оно што овде треба истаћи је то да чланови ових организација, спортских институција и друштава нису препознати као волонтери унутар система заштите и спашавања и због тога не уживају одређене повластице из Закона о волонтирању из члана 24. То се пре свега односи на писану потврду о волонтирању, заштиту приватности и личних података. А организатор волонтирања као такав није препознат и нема обавезе из члана 26. истог Закона, односно нема обавезу осигурања заштите волонтера, поштовања права волонтера, осигурање волонтера од професионалне болести и посљедица несреће на послу и др. Начин надокнаде трошкова за поједине активности ових клубова и организација није у потпуности дефинисан и они се због неких других законских рјешења налазе у некој врсти вакуума када се ради о волонтеризму. Према Закону о волонтеризму они нису волонтери јер примају одређену надокнаду у складу са Законом о цивилној заштити члан 132 став 2 који каже да град/општина финансира „припремање, опремање и обуку штабова, служби, јединица и повереника цивилне заштите града/општине и њихове трошкове учешћа у спровођењу мера цивилне заштите;“. Са друге стране величина надокнаде и начин исплате нису дефинисани Законом о цивилној заштити Републике Српске. Пракса је да се поједина друштва, клубови и удружења финансирају из буџета града односно из буџета Републике Српске, ако су од републичког интереса, као специјалне јединице цивилне заштите, али сами чланови клуба немају финансијску добит него клуб као правни субјекат. Ово је област која се мора законски јасно дефинисати ко и под којим условима добија надокнаду за учешће у спровођењу мера цивилне заштите као и о каквим трошковима је ријеч. Да ли се ту ради и о исплати дневница припадницима тих јединица или се ради само о трошковима превоза, хране, смејештаја и сл. Цивилна заштита треба и може добити статус организатора волонтирања током ангажовања удружења и организације које представљају елементе цивилне заштите а у којима грађани учествују добровољно када су ангажоване на акцијама заштите и спашавања. Тиме би се омогућило испуњавање обавеза, права и дужности из Закона о волонтирању за све волонтере. Ако не то, онда би се морало приступити другачије том ангажовању удружења и организација за потребе цивилне заштите. То значи да би сваки појединац а не клуб, удружење или организација

добијао новчану надокнаду за свој рад за потребе цивилне заштите према одређеној табlici трошкова, гдје би били дефинисани и трошкови за појединце у смислу новчане надокнаде за рад, чиме они више не би били волонтери у складу са Законом о волонтирању Републике Српске.

## ЗАКЉУЧАК

Волонтеризам је данас препознат у свијету као значајан и необилазан дио јаког друштва и развоја омладинске политике у развијеним државама. На жалост на просторима бивше Југославије као и на простору цијеле Југоисточне Европе он још увијек није доживио своју катарзу али последњих пар година већина држава из овог региона усвојила је Закон о волонтирању. БиХ на државном нивоу још увјек нема један такав закон али се он налази у парламентарној процедури, док је Република Српска једина у БиХ донијела тај Закон и не само то него је волонтеризам постао саставни део активности студената Републике Српске.

Законом о волонтирању, у неким од држава свијета, је предвиђено и волонтирање у случају заштите и спашавања као што је то Шветска, Аустрија, Израел и тд. Ипак заштита и спашавања често нису саставни дио активности којим се баве волонтери у другим државама. Законом о волонтеризму у Републици Српској није предвиђена употреба волонтера у области заштите и спашавања али је дата могућност да републички органи управе Републике Српске, органи јединица локалне самоуправе и јавне установе буду организатори волонтирања. То значи да ови органи могу за потребе заштите и спашавања организовати волонтере, односно могу их планирати за потребе заштите и спашавања. Ипак тренутно то није случај. И поред тога постоје активности које се реализују на добровољној основи а које се могу користити у систему заштите и спашавања а које као такве нису препознате као волонтирање, сем у склопу Црвеног крста. Те активности спортских клубова, удружења, добровољних ватрогасних јединица, као елемената цивилне заштите, треба законски регулисати и омогућити овим добровољцима да добију статус волонтера и своја права из Закона о волонтирању а посебно о личној сигурности волонтера. Увођењем волонтеризма, односно препознавањем и законским регулисањем постојећих волонтерских активности створили би се

реални предуслови за успешну употребу волонтера у систему заштите и спасавања.

### Литература:

Милошевић И. (2004): Волонтеризам и јавне институције, Агенција за демократски проспртитет-Зид, Подгорица

Resolution adopted by the General Assembly [*without reference to a Main Committee (A/56/L.27 and Add.1)*] 56/38. Recommendations on support for volunteering

CEV & AVSO Project: Legal Status of Volunteers, Country Report: Austrija, 2006

Taiki Saito, Chief Research Engineer, Building Research Institute Japan, *Disaster management of local government in Japan*

Милијана Н. (2009): Волонтирање у закону: кад, гдје и како, ОКЦ Бања Лука

Јустин Давис Смист - сједница УН поводом Међународне године волонтера 2001, Милошевић И. (2004): Волонтеризам и јавне институције, Агенција за демократски проспртитет-Зид, Подгорица

Закон о раду Републике Српске - пречишћен текст, Број: 02/3-951/07, Бања Лука, 30.05.2007. године

УДК: 821.163.41-2.09  
Примљено: 19. јула 2010.  
Прихваћено: 25. јула 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 101-109

Станислав М. Томић  
Гимназија и ССШ „Петар Кочић“  
Зворник

**ЛОГИЧКА АДВОКАТУРА И СЛУЧАЈ ИЛИЈЕ  
ЧВОРОВИЋА  
(тешкоће теорије кохеренције као теорије истине  
и парадигма те проблематике у драми „Балкански  
шпијун“)**

LOGICAL ADVOCACY AND CASE OF ILIJA ČVOROVIĆ  
(difficulties of the theory of coherence as a theory of truth and the  
paradigm of these issues in “Balkan spy” drama)

**Апстракт:** Циљ овог рада је да илуструје тешкоће које има теорија кохеренције као једна од пет теорија истине, обрађених у формалној логици. Тешкоћа ове теорије биће показана на примјеру драме Душана Ковачевића „Балкански шпијун“, чији је протагонист Илија Чворовић. Тематика овог рада не спада само у домен логики, већ, у извјесном смислу, и у домен философије књижевности, социологије књижевности и науке о књижевности уопште. Дакле, може се констатовати да проблематика обрађена у овом раду има мултидисциплинарни карактер. Намјера аутора је, између осталог, да покаже и то да ситуација у којој се нашао главни јунак драме са логичког, философског, па и социолошког становишта није нимало наивна, што даје једну нову херменеутичку димензију која може довести у питање комичност ове драме.

**Кључне ријечи:** Истина, теорије истине, теорија кохеренције, тешкоћа, Балкански шпијун.

**Abstract:** The aim of this work is to illustrate the difficulties that a theory of coherence as one of the five theories of truth, dressed in formal logic. The difficulty

of this theory will be demonstrated on the example of the drama of Dusan Kovacevic "Balkan spy", whose protagonist Ilija Čvorović. The theme of this work does not fall only in the realm of logic, but, in a sense, in the domain of philosophy of literature, sociology of literature and science of literature generally. Therefore, it can be concluded that the issues considered in this work has a multidisciplinary character. Intention of the author, among other things, to show and that the situation in which found the main character trapped in a logical, philosophical, and sociological point of view is not naive, it gives a new hermeneutic dimension that can challenge the humor of this drama.

**Key words:** truth, theory of truth, coherence theory, the difficulties, "Balkan spy".

## 1. УВОД: Општа проблематика сазнања и теорије истине

Логичко суђење захтјева одређени вид заступништва, које је у овом раду, по аналогији са правним процесом, названо *логичка адвокатура*. Логика захтјева одбрану сваког суда, сваке тврдње, јер се у управо код тврђења које је суштина суда отвара проблем истине као централне логичке категорије. Будући да је истинито сазнаје сврха теоријско-сазнајног процеса, нужно је овдје одредити појмове сазнања и истине. „Сазнање је заправо процес истраживања истине, а резултат процеса сазнања јесте знање.“<sup>61</sup> Надаље се поставља питање: шта је то истина? Ова проблематика има традицију у развоју људског мишљења, гдје заузима врло значајну позицију. Наиме, „већ је Аристотел уочио оно што је у појму истине најбитније, наиме, да је истинито сазнање увијек оно које је адекватно стварности, односно које *кореспондира* стварности. Други филозофи су покушавали да у самом сазнању нађу неку одлику која га чини истинитим, на примјер, очигледност, унутрашњи склад мишљења (*кохерентност*), провјереност искуственим подацима или практичну ефикасност.“<sup>62</sup> Појмови сазнања и истине су суштинску повезани у логичко-гносеолошкој синтагми *истинито сазнање*. „Истинито сазнање (знање) с правом рачуна на то да

---

<sup>61</sup> Kolarić, I. *Logika: udžbenik za gimnazije i srednje stručne škole*, Zlatibor 2004. str. 25

<sup>62</sup> Marković, M. *Logika-za III razred gimnazije i III razred pravno-birotehičke škole*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srpsko Sarajevo, 2002. str. 17.

буде *исто* за све. У суштини, истина представља истост мисли и онога што је мишљено.<sup>63</sup> Међутим, није тако једноставно доћи до истинитог сазнања као идеала сваке науке. Истинито сазнање захтјева одређене критеријуме. „Ми можемо бити субјективно увјерени да нешто знамо, и у томе можемо бити у праву или се варати. Да би се могло утврдити да ли је наше знање заиста објективно и прихватљиво другим људима, одређени критеријуми морају бити задовољени.“<sup>64</sup> Сада долазимо, коначно, до теорија истине. Свака теорија истине настоји да успостави критеријуме по којима је неко тврђење истинито. У логици се говори о пет теорија истине. **Разликујемо теорије кореспонденције, евиденције, кохеренције, верификације и дијалектичку теорију истине.** У овом раду акценат ће бити стављен на теорију кохеренције, при чему ће на конкретном примјеру бити показана тешкоћа на коју наилази ова теорија истине.

## 2. ТЕОРИЈА КОХЕРЕНЦИЈЕ

Најстарија теорија истне тврди да је истинито оно што одговара стварности. Потом, теорија евидентности каже да је истинито оно што је очигледно итд. Свака од ових теорија има одређену потешкућу коју нека друга теорија истине покушава да елиминира, да би сви ти покушаји били обједињени у дијалектичкој теорији истине. Тако, на примјер, основни проблем теорије евидентности јесте субјективност, јер оно што је неке очигледно не мора да значи да ће нужно бити очигледно и другом. „Теорија кохерентности рјешава овај проблем јер је *кохерентност* унутрашњи логички склад мишљења - нешто потпуно објективно а не субјективно као *очигледност*. По овој теорији једно тврђење је истинито кад се слаже са свим раније прихваћеним тврђењима, дакле, кад припада складном систему у коме нигдје нема унутрашње противрјечности.“<sup>65</sup> Дакле, теорија кохеренције има знатно већи степен објективности од теорије евиденције. Треба указати на чињеницу да је објективност један од основних критеријума научног сазнања, што би значило да сваки научни систем мора

---

<sup>63</sup> Kolarić, I. *Logika: udžbenik za gimnazije i srednje stručne škole*, Zlatibor 2004. str. 25

<sup>64</sup> Marković, M. *Logika-za III razred gimnazije i III razred pravno-birotehičke škole*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srpsko Sarajevo, 2002. str. 9.

<sup>65</sup> Marković, M. *Logika-za III razred gimnazije i III razred pravno-birotehičke škole*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srpsko Sarajevo, 2002. str. 21.



бити кохерентан. „Чим се у неком знању (хипотези, теорији, научном систему) открију противјечности, оно се одбацује као неконзистентно и неистинито.“<sup>66</sup>

Овдје коначно треба поставити питање: **Да ли је хипотеза Илије Чворовића у драми „Балкански шпијун“ била противрјечна са аргументима које је налазио да би доказао њену истинитост?** Другим ријечима, да ли је његова аргументација посједовала иманентну логичку складност? Задатак овог рада, између осталог, јесте да докаже да је аргументација Илије Чворовића имала кохерентност, али да управо у томе лежи проблем теорије кохеренције као теорије истине. Прије него што се позабавимо самим случајем Илије Чворовића остаје да кажемо нешто уопштено о тешкоћама теорије кохеренције.

## 2.1. Тешкоће теорије кохеренције

Теорија кохеренције је овдје апстахована од осталих теорија истине како би се на издвојеном примјеру указало на њену тешкоћу. Истина подразумијева кохеренцију, непротивречност. „Међутим, мада је непротивречност нужан услов истинитости, она није и довољан услов истинитости: могуће је да један целовит систем научних исказа буде конзистентан (непротивречан), али да у целини буде неистинит. Према томе, осим логичке коректности и доследности у мишљењу, истинито сазнање захтјева испуњеност и неких садржинских или тзв. материјалних критеријума истинитости.“<sup>67</sup> Дакле, проблем је у првој премиси, уколико је она неистинита, све што се са на њој градило, упркос логичности и унутрашњој складности, пада у воду. „Значи, бар неки услови система морају бити истинити по неком другом основу а не по основу склада и логичке досљедности (конзистентности). Критеријум кохерентности претпоставља важење још неког другог критеријума.“<sup>68</sup>

## 2. 2. Примјер тешкоће теорије кохеренције у драми „Балкански шпијун“

---

<sup>66</sup> Kolarić, I. *Logika*: udžbenik za gimnazije i srednje stručne škole, Zlatibor 2004. str. 33.

<sup>67</sup> Kolarić, I. *Logika*: udžbenik za gimnazije i srednje stručne škole, Zlatibor 2004. str. 33.

<sup>68</sup> Marković, M. *Logika*-za III razred gimnazije i III razred pravno-birotehičke škole, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srpsko Sarajevo, 2002. str. 21.

Балкански шпијун је драма Душана Ковачевића која је у овом раду позиционирана тако да њен протагониста, Илија Чворовић, послужи као парадигма логичке проблематике која прати теорију кохеренције. Наиме, Илија Чворовић је тврдио да је његов подстанар Петар Марков Јаковљевић шпијун. Сада, коначно, треба показати да су аргументи које је налазио били у кохеренцији, упркос неистинитости основне тезе. Као прво, због тог подстанара Илија је позван у полицију на разговор. Први аргумент који је у логичком складу са његовом тезом гласи: „Кад се милиција интересовала за обичног и поштеног човека!“<sup>69</sup> Следећа аргумент такође не противречи почетној тези, а поново има смисла. Илија ће констатовати: „Сигурно је, господин, нешто, тамо у Француској, радио против државе. Да је лопужа или обичан криминалац, већ би они њега шчепали.“<sup>70</sup> Наиме, зар није сумљиво што се неко из Париза вратио у Београд да отвори радњу, ако узмемо у обзир чињеницу да се у Паризу може боље живјети и много више зарадити него у Београду. Но, идемо даље. Илија поставља, у овом смислу, логички оправдано питање: С ким се дружи један кројач? „Нема у његовом друштву обичног света. Ко ме он пружи руку знај да је дотични неко и нешто.“<sup>71</sup> Надасве, није ли необично да се један кројач који се недавно вратио из иностранства дружи са новинарком, научником који ради у нуклеарном центру, доктором-хирургом, те професором са Филозофског факултета. Ако узмемо у обзир чињеницу да се полиција распитивала за њега, то није нимало наивна ситуација. У том смислу, Илија је се логички оправдано пита: „Каква је његова веза с њима и њихова с њим? Шта их то окупља и о чему могу да разговарају? О новим кројевима гађа.“<sup>72</sup> Ово питање је у кохезији са тезом коју је поставио Илија Чворовић, јер се та теза може поставити као логичан одговор на питање које је постављено. И следеће питање одржава склад Илијине аргументације: „Спустили ролетне усред бела дана, окупили се око стола, повадили свежњеве новчаница и неке папире, неке планове, закључали сва врата, замандалили капију.

---

<sup>69</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 190.

<sup>70</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 190.

<sup>71</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 221.

<sup>72</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 222.

Je л' се тако састају пријатељи, поштени и честити људи?“<sup>73</sup> Следећи аргумент је, такође, конзистентан са осталим наведеним. Илија уочава: „Један, од те двојице, касније је одлетео за Лондон. Однео је све што му је овај дао. Прошò је без прегледа, поред милиције и царине.“<sup>74</sup> Ако смисао и логички склад ових аргумената узмемо у обзир, онда позиве које почињу управо од оног тренутка кад је он посумњао да је његов подстанар шпијун, не можемо баш тако лако схватити као случајне. „Проверавају да ли сам код куће...Сад су звали да виде хоћу ли се ја јавити. Ако се јавим, онда су мирни, могу да раде шта хоће. И зваће поново. Схватили су одакле им долази највећа опасност. Неће ме зачудити ако за који дан покушају да ме ликвидирају...(Звони телефон, жена се трже, укупи. Илија је победнички погледа, осмехује се, врти главом свезнајуће, и, полако диже слушалицу.)“<sup>75</sup> Илија је, дакле, претпоставио да ће поново звати и они су поново звали, та погођена претпоставка додатно га учврстује у његовом увјерењу и конзистенција његових доказа додатно добија на чврстини. Илија износи следећу претпоставку која произилази из његове тезе: „Он ће, ускоро, покушати да ме склони с пута.“<sup>76</sup> Недуго након изнесене претпоставке дешава се следећа сцена: „Споља се огласи Илија: Ја сам! Жена отвори врата и врисну. У собу улази домаћин, крвавог лицаи руку. Одело му је искидано, на десној нози нема ципелу.“<sup>77</sup> Када га је жена уплашено упитала шта му се десило Илија је одговорио: „Ударио ме колима, испред самопослуге. Ја покушò да га избегнем, али он скренò и право на мене.“<sup>78</sup> Не личи ли то на покушај убиства који је Илија непосредно претпоставио. „Шта сам ти рекò пре пола сата? Јесам рекò да ће покушати да ме убију“<sup>79</sup>, изустио је тада Илија. Поставимо сада

---

<sup>73</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 199-200.

<sup>74</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 208.

<sup>75</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 209.

<sup>76</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 210.

<sup>77</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 212.

<sup>78</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 213.

<sup>79</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 212.

питање, има ли смисла претпоставити да је и то случајно, ако имамо у виду читаву логички кохерентну аргументацију која тезу о случајности свега што му се дешава логички оправдано доводи у питање. „Све што сам досад мислио да ће се десити - десило се“<sup>80</sup>, вели Илија. Већ у овом тренутку на основу наведених чињеница логичније је претпоставити да је тврдња да је Илијин подстанар шпијун истинита, него да није. Ни следеће чињенице неће противјечити ни основној тези ни доказима који је оправдавају. Оцјењујући лов као камуфлажу, Илија за и за то наводи доказе који нису бесмислени и не противрејече раније наведеним аргументима. Кад су га примјетили док су били у лову, они су на њега осули паљбу. Има смисла да су покушали да га убију, јер знају да их је открио, а то се може оправдати чињеницом да „убиство у лову не подлеже кривичном закону...То се све подводи под несрећан случај.“<sup>81</sup> Надаље, ако неко дође на врата да се распитује за породицу која уопште не постоји у тој улици, поготово ако се узме цјелокупна ситуација у којој се нашао Илија Чворовић, није бесмислено посумњати у његове намјере. Илија је наставио да трага за доказима и преко стрица свог подстанара долази до сазнања да су подстанаров отац и брат шили одјела за окупатора, те да су због тога били оптужени за сарадњу са окупатором и по истом основу осуђени на шест и по, односно на четири године затвора. Још једна чињеница у низу која иде у прилог Илијиној поставци. Илијина жена ће рећи: „Па сад нека ми неко каже да ниси у праву.“<sup>82</sup> То је утисак који и ми можемо врло лако стећи приликом установљивања логичке повезаности и оправданости његових претпоставки и аргумената за исте. Ланац његове аргументације се још не прекида. Наиме, у новинама је објављен чланак о њему како је пуцао на човјека који се распитивао за адресу. Треба имати у виду чињеницу да је новинарка блиска пријатељица његовог подстанара и Илија може с правом да сумња да то има везе са тежњом да се он јавно дисквалификује, будући да их је открио. „Прочитај, бре! Ту пише да сам ја манијак! Пуцо сам, веле, на недужог човека који се распитивô за адресу. - Види

---

<sup>80</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 210.

<sup>81</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 223-224.

<sup>82</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 232.

стварно...Пуно име и презиме, адреса...“<sup>83</sup> Сумњиво је, такође, што чланак није потписан. Затим, садржај њених чланака одговара садржају разговор постанара, професора и осталих о економским питањима у земљи.

Упркос свему што је наведено у прилог Илијине тезе, испоставило се да његов подстанар ипак није шпијун. Тако да читав систем аргумената, упркос логичности и кохерентности, бива оборен, јер је основна претпоставка неистинита. Управо у томе лежи тешкоћа теорије кохеренције, које се овдје приказала на конкретном примјеру.

### ЗАКЉУЧАК

Овим радом није приказана само тешкоћа теорије кохеренције, у логичком смислу. Наиме, закључак до кога овдје долазимо показује и то да ситуација у којој се нашао Илија Чворовић и није толико комична као што изгледа кад је посматрамо из угла кад нам је већ познато да је његова почетна премиса нетачна. Покушамо ли да заборавимо да знамо да је његова почетна поставка неистинита и поставимо ли се у позицију Илије Чворовића видјећемо да је ситуација у којој се он нашао и те како озбиљна. Јер све што је он проналазио за оправдање своје тезе имало је смисао и у тој мјери је било кохерентно да се савршено логички уклапало у његову причу, до те мјере да можемо слободно рећи да је Илијин закључак био логичан. Између осталог, овај рад скреће пажњу на једну другу херменеутичку димензију овог дјела и афирмише један нови приступ у његовом тумачењу, које треба да скине маску комичности иза које се крије једна посве озбиљна тематика. Дакле, значења која се овим добијају не односе се само на објашњење логичке проблематике, већ могу бити интересантна како за социологију књижевности тако и за теорију књижевности уопште, као платформа за проширивање и продубљивање ове проблематике у другим областима.

### ЛИТЕРАТУРА

Бредли, Ф. *Истина и кохеренција*, Тхеориа 2/ 1989.  
Ејер, А., *Проблем сазнања*, Београд: Нолит, 1963.

---

<sup>83</sup> Kovačević, D. *Balkanski špijun* u Odabrane drame I, Stubovi kulture, Beograd, 1998. str. 232.

Ковачевић, Д. *Балкански шпијун* у Одабране драме И, Стубови културе, Београд, 1998.

Коларић, И. *Логика*: уџбеник за гимназије и средње стручне школе, Златибор 2004.

Кирхнер, Ф.- Михаелис, К./ Хофмајстер, Ј./ Регенбоген, А.- Мајер, У. *Речник филозофских појмова*, БИГЗ ПУБЛИСХИНГ, Београд, 2004.

Лазовић, Ж., *О природи епистемичког оправдања*, Београд: ФДС, 1994.

Марковић. М. *Логика*-за ИИИ разред гимназије и ИИИ разред правно-биротехичке школе, Завод за уџбенике и наставна средства Српско Сарајево, 2002.



УДК: 355.426:314.5(497.6 RS)  
Примљено: 19. јула 2010.  
Прихваћено: 25. јула 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 111-118

Данијела Пијуновић  
Средња школа  
Прњавор  
Недељко Дебељак  
Средња школа  
Прњавор

## ИЗБЕГЛИШТВО У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ - ИЗРАЗ КРИЗЕ И НЕМОЋИ ЗАПАДНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

DISCRIMINATION AND HATE SPEECH - A TOOL FOR THE VIOLATION OF  
HUMAN RIGHTS OF REFUGEES AND DISPLACED PERSONS

**Abstract:** The rights of refugees falling under the human rights that are attached to one particular group, and part of the corpus of human rights apply to all human beings, whether they are refugees or not. Refugee law, as part of international law, is closely linked to komplmentarno with human rights and humanitarian law imedunarodnim and they are inseparable, so disregard the rights of refugees, displaced and expelled persons is a serious violations of human rights and freedoms. Faced with this problem, BiH and both entities are brought within its jurisdiction, legislation that specified in the decision regarding the status of refugees and their rights. However, legislation alone is not and can not be effective in practice when faced with obstruction and ignorance. Practice has shown that the head "brakes on" the law's implementation in practice of socially and ethically extremely negative phenomena - such as discrimination and hate speech.

**Key words:** Discrimination, hate speech, human rights, refugees, displaced and exiled persons, Bosnia and Herzegovina Др. Недељко Дебељак, "Дефендологија" - центар за безбједноснаи криминолошка истраживања, Бања Лука



**Апстракт:** Рат је на просторима бивше СР Босне и Херцеговине генерисао сложен и тешко решив проблем великог броја избеглих, расељених и прогнаних лица. Последице тога оставиле су неизбрисив траг на људе који су, фактички, преко ноћи остали без имовине, станова, извора прихода, итд. Многи су услед сопственог трауматичног искуства изгубили осећај сигурности и осетили дубоко разочарење. С тим у вези, чињеница је да без ефикасне помоћи у случају незапослености, квалитетне и доступне здравствене заштите, права на сигуран приход у случају старости, смрти или неспособности за рад храниоца породице (права на пензију) или социјалног давања угроженим категоријама становништва, тешко би се неко и могао осећати егзистенцијално сигурно, без обзира на номиналну евалуацију постулата западне демократије у БиХ. Искуство је, у међувремену, показало да је у кризи и сама западна демократија.

**Кључне речи:** Криза западне демократије, избеглице, расељена и прогнана лица, људска права, Република Српска, Босна и Херцеговина *Избеглиштво као последица масовног кршења људских права - постулата западне демократије*

Избеглиштво је комплексан феномен, прожет бројним елементима и димензијама, саткан од мноштва различитих психолошких процеса, неизвесности, логичких просуђивања, спонтаних и инстинктивних понашања, искустава, страха и надања људи суочених са тешким одлукама и са неизвесном будућношћу, као и са изузетно великим и непредвидивим правним последицама.

След догађаја и уобичајена матрица, која доводи до статуса избеглица, по правилу, изгледа на следећи начин: (а) кршење људских права у земљи порекла проузрокује да неко постане избеглица зато што (б) је издвојен, или, обележен јер припада другој националности и (в) управо из тих разлога доживљава дискриминаторски третман па долази у ситуацију да тражи азил. Сличан образац са малим модификацијама је примењен у БиХ од стране све три националне заједнице.

Након распада претходне Југославије и неуспеле адаптације новим променама које са собом носи талас глобализације с једне и суочени са непознатим током догађаја, а посебно надоласећих ратних опасности с друге стране, људи су тражили замену за

промашене вредности. Страх од вредносног вакуума (аномије)-јер је човеку нужан оквир орјентације, без кога се осећа изгубљеним-гурнуо је људе из једне тоталитарне идеологије у другу-наручје националистичке идеологије.

Својим уласком у такве покрете и програме, сматрали су да ће кроз националну хомогенизацију постићи националну сигурност (коју тада нису имали, нити су је осећали), и тако избећи ризике друштвених промена, чији су резултати били неизвесни.<sup>84</sup>

нови друштвени систем, у најоштријој форми, јавља се и егзистенцијална угроженост. У националистичкој постављеној групи и окружењу, тј. заједници, појединац осигурава своју егзистенцију, а тиме задовољава своју-бар у таквим временима-апсолутно приоритетну потребу. Припадност једном националном колективитету, тежња за стварањем етничких простора, у условима вођења политике националне искључивости и нетрпељивости, значило је: игнорисање и поништавање колективних, или, личних права припадника друге нације који су до тада живели на том простору, а у новонасталим условима представљали су терет или оптерећење кога се требало ослободити, при том не бирајући средства.

Драстичан пример наведене логике, коју су све три националне заједнице примењивале било је коришћење и тумачење права на самоопредељење, а тиме и одцепљење. Наиме, користећи то колективно право, муслимански и хрватски политички представници су једностраним актима прогласили независност и самосталност БиХ, при том оспоравајући и негирајући то исто право и српској страни, што је у крајњој линији довело до насилне сецесије БиХ, а затим и до контра-сецесије, односно грађанског рата. Паралелно са тим, стварана је атмосфера у којој ће доминирати ерупција насиља и екстремног потискивања индивидуалних аспеката људских права и слобода у име колективистичких визија, а пре свега, екстремног или радикалног национализма.

---

<sup>84</sup> Види: Загорка Голубовић, *Социо-економска криза као детерминанта распада Југославије и проблем личног и колективног идентитета*, час. Филозофија и друштво, Београд, бр.9-10/1996, стр. 110

Ерупција национализма, која је убрзо уследила (код сва три народа у БиХ) и конфликти на тој основи, уз верске, политичке и етничке чиниоце који су се међусобно допуњавали, резултат је дугог потискивања индивидуалних слобода и права за време комунистичке владавине у БиХ. Транспонирани на колективном нивоу, доживљени као колективно потискивање инхерентне тежње за њихово остваривање се сада изражавају у облику колективног одговора. Поједностављено речено, доминирао је резон: све што се дешавало у протеклом периоду, муслиманима су били криви Срби или Хрвати или обрнуто. И зато, ако се жели национални просперитет и развој националне државе, морају се претходно отклонити све евентуалне препреке, а то значи да већински народ у тим срединама и са рубних подручја мора, добровољно или присилно преместити становништво друге националности које је у мањини. На тим основама је и отпочела политика етничког чишћења, коју су, на жалост, спроводили сва три народа, односно, њихове етничке власти.

С обзиром на форму и разарајуће ефекте који је имао екстрмени национализам, он представља снажну негативску тенденцију у односу на људска права и слободу. У таквом амбијенту: једно време људи подносе стање ни рата ни мира и његове последице; прикривене и отворене претње, манифестације мржње и нетрпељивости суграђана, физичко малтретирање, застрашивање, насртаје на имовину и сл. Кад то стање ескалира у отворено непријатељство и кад се општа ситуација измакне контроли и када разне паравојне, и сличне формације почну да демонстрирају своју моћ, тада напетост и конфликтност прелази критичну тачку, јер је тиме доведена у питање лична и имовинска сигурност грађана, односно, њихов живот и имовина.

Додатни притисак на становништво мањинског дела, да напусти своје куће и станове и да крене у избеглиштво, оствариван је путем дискриминације по националној или верској основи. У склопу тога чести су били случајеви: отпуштање с посла, избацивање деце из школе, одузимање имовине, неисплаћивање плате, пензија и социјалних давања, забрана кретања, политичког организовања, рушење верских објеката, уништења личне имовине, па све до хапшења и убистава и сл. Избеглиштво се јавља као једина алтернатива, када се дође до уверења да елементарна права више нико не штити, да локалне власти то подстичу и подржавају, да су имовина и живот већ увелико угрожени, да је отпор и опстанак узалудан и скопчан са ризиком

јер им матична држава ускраћује гостопримство, и у том смислу не пружа никакву заштиту.

Одлука о одласку није избор, већ једино решење. Оног момента кад преовлада, у неизвесном окружењу, уверење, да је угрожена лична и имовинска сигурност, људи по инерцији, или, самоиницијативно крећу у избеглиштво, са помешаним осећањем страха и егзистенцијалне угрожености. Са фактичког становишта, одлазак у избеглиштво је увек привремено напуштање стана, места боравка, локалне заједнице, или, државе.

Правно гледано, одлазак у избеглиштво је истовремено прекид континуитета у остваривању права и извршавању обавеза према тој друштвеној заједници, или, држави. Одласком у избеглиштво почињу да теку рокови са неизвесним, а у сваком случају врло неповољним фактичким и правним последицама. Од тада па надаље започиње да тече процес обесправљивања избеглице, а током којег ће губици материјалне природе (непокретна и покретна имовина), стварна права, социјална права, сваког дана расти, да би на крају дошло, по правилу, до само делимичног обештећења, без обзира да ли је реч о повратку, или, интеграцији у локалну заједницу.

Многа права било да су садржана у међународним документима, или, савременом законодавству су им, у дужем временском периоду ускраћена, пре свега, од стране матичне државе, тј. земље порекла, а неретко и од државе која им је пружила уточиште. Будући да се ради о масовном кршењу права избегличке популације, може се рећи, да су управо избеглице највеће жртве рата и да истовремено имају својство најугроженије социјалне категорије становништва која годинама након рата не може да оствари своја основна права и слободе.

### **Имовински проблеми избеглица у БиХ**

Због примене тзв. ратних имовинских прописа, управо су власничка права избеглица, у пракси оба ентитета, а посебно право поседовања, употребе, коришћења, или, располагања својом ствари, постали предмет самовоље, различитих узурпација и законом неоправданих наметнутих ограничења. Стога, повраћај имовине представља један од основних услова да би се избегла и расељена лица вратила у места порекла. Ово је

уједно и једно од најсложенијих питања која се јављају у законодавству и пракси БиХ. Иако су потписници Дејтонског споразума, а пре свега Анекса VI и VII, а то значи оба ентитета преузели одређене обавезе, а посебно укидање дискриминаторских прописа и административне праксе, до значајнијих промена у пракси није дошло.

Имплементација законских одредби, или, одлука које је наметнуо Високи представник. због своје обавезности, у великој мери отклоњене су основне нормативне препреке, које су, или кочиле, или, успоравале остваривање права на имовину, или су биле дискриминаторског карактера.

### **Правне препреке остваривању и заштити права избеглих и расељених лица**

Нормативно-правне основе за имплементацију међународних норми из области избегличког права, као засебне гране хуманитарног права, налазе се у одредбама Дејтонског споразума, а пре свега у Анексу VI и VII. Наиме, овај споразум је у целини реципирао међународне конвенције и протоколе у унутрашњи правни систем постдејтонске БиХ. Упркос оцени да је изграђена солидна законска инфраструктура, да постоје бројни органи и механизми заштите, да је у инситуцијоналном смислу учињено заиста много, остаје чињеница да се остваривање права избеглица и расељених лица одвија споро, а њихова свеукупна заштита је неефикасна.

Према неким менторним оценама, у оба ентитета, евидентна је пракса државних органа, која у себи садржи дискриминаторску намену и ефекат да крше, или, неиспуњавају своје обавезе у смислу осигурања неопходних економских, политичких и безбедоносних услова, који доприносе добровољном повратку и хармоничној деинтеграцији избеглих и расељених лица, без преферирања било које посебне националне или верске групе.<sup>85</sup> Суштина проблема своди се најчешће на директно учешће органа власти у спровођењу дискриминације избеглица и расељених лица или њиховом индиферентном и толерантном односу ако

---

<sup>85</sup> Видети образложење Уставног суда БиХ поводом доношења треће делимичне одлуке овог суда у предмету 5/98, Службени гласник БиХ, бр.23/2000

повратак спречавају појединци (актери локалног нивоа), односно толерисању такве праксе. Стварне претпоставке за брзо и трајно решавање проблема избеглиштва на простору БиХ, а посебно питање повратка и обнављање суживота на основама националне равноправности у срединама из којих су избегли, или су били протерани, за сада, као нормативни потенцијал постоје, али, засигруно, постоји дуг и неизванпут до њихове реализације. Иако постоји бар официјална политичка сагласност, која је верификована кроз бројне скупштинске прокламације, или одлуке извршне власти, ипак је проблем њихове операционализације у пракси, још увек акутан.

Највећи отпори долазе од локалних структура власти, јер се управо на том нивоу, у најоштријој форми, манифестују, преплићу и сучељавају различити интереси, не само избеглица који се налазе у кућама или становима повратника који желе да се врате, него и сукоби интереса између домицијалног становништва и повратника. С друге стране, локалне власти, будући да су изабране између осталог и гласовима избеглица, морају да балансирају, а то значи да гледају кроз прсте својим бирачима, у противном могу бити лако смењени. Стога се они и грчевито опиру примени нових прописа и спровођењу одлука извршних, или, судских органа вишег нивоа, стварајући разне административне, управне или техничке препреке и додатне услове који отежавају, а понекад и онемогућавају, потпуно или делимично остваривње права избеглица, а посебно право на повратак које је увек скопчано са правом на имовину.

Поред евидентне опструкције, постоје и бројне правне препреке приликом остваривања и заштите права избеглица које се могу груписати у неколико основних подручја: а) препреке код решавања статусних питања избеглица б) административно-судске препреке; в) правне препреке приликом остваривања имовинских права избеглица; г) препреке у области радно-правних односа и пензионо-инвалидског осигурања. За наше разматрање, међутим, најбитнији су проблеми остваривања имовинских права избеглица и, с тим у вези, проблеми у области радно-правних односа и пензионо-инвалидског осигурања.

## ЛИТЕРАТУРА

Аврамов Смиља и Кређа Миленко, Међународно јавно право, изд. савремени администратор, Београд 2002 год.

Бакшић Муфтић, фонд отворено друштво БиХ-Правни центар  
фодбихи магистрат, Сарајево 2002 год.

Васиљевић В, демократија и људска права, архив за правне и  
друштвене науке, бр.1, Београд 1995 год.

Кунић П, Република Српска-држава са ограниченим  
суверенитетом, Атлантиа, Бања Лука, 1997 год.

Садиковић Ћ, Протекторат или супсидијарна улога, Ревивија за  
људска права, бр.3, Сарајево, 2001 год.

УДК: 613.2  
Примљено: 19. јула 2010.  
Прихваћено: 10. августа  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 119-125

Горица Лазић  
О.Ш. „Вук Караџић“, Власеница

Снежана Лакета  
О.Ш. „Вук Караџић“, Власеница

## **ЗДРАВА ХРАНА** Healthy food

**АПСТРАКТ:** У овом раду смо приказали резултате истраживања о здравој исхрани ученика Основне школе Вук Краџић, Власеница (од 3. до 5. разреда). Истраживање је потврдило да наши ученици знају шта је здрава храна и да се релативно здраво хране.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** здрава храна.

**ABSTRACT:** In this paper we report the results of research on healthy eating elementary school Vuk Karadžić, Vlasenica (from 3rd to 5th grade). The survey confirmed that our students know what is healthy food and to be relatively healthy food.

**KEY WORDS:** Healthy food.

### **1. УВОД**

„Брзо растење и развој и сталне промене састава ткива организма су битне карактеристике детињства. Адекватан свакодневни унос енергије, протеина и других нутритивних материја задовољава потребе брзог раста и развоја” (Филиповић, 1995: 63).

Управо ова констатација потврђује значај адекватне и здраве исхране за правилан раст и развој деце. Циљ здраве исхране би, пре свега, требао бити исхрана са довољним количинама



витамина, минерала, протеина, и угљених хидрата, са мање масти и шећера.

Правилна исхрана деце је предуслов доброг здравља. Препоруке о здравој исхрани заснивају се све више не само на емпиријским сазнањима, него и на научно утврђеним чињеницама.

## **2. ПРЕДМЕТ ИСРАЖИВАЊА**

Предмет нашег истраживања јесте да утврдимо да ли су ученици Основне школе Вук Краџић упознати шта је то здрава храна и да ли се у свакодневном животу здраво хране.

## **3. МЕТОДЕ И ТЕХНИКЕ ИСТРАЖИВАЊА**

У овом истраживању примјењене су двије основне методе за прикупљање података: метода теоријске анализе и систематско-неекспериментални метод (survey).

Ово истраживање је конципирано и реализовано као типично емпиријско истраживање. Организацију истраживања, тј. рад на терену (анкетирање испитаника) обавили су сами аутори. Приликом статистичке обраде података кориштени су различити статистички поступци. При њиховом избору водили смо рачуна о избору оних поступака који су највише одговарали природи дистрибуције добијених података и методолошкој концепцији истраживања. Обрада података извршена је помоћу компјутерског програма СПСС 17.00.

## **4. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА**

### **4.1 Прва општа хипотеза гласи:**

Ученици Основне школе Вук Краџић знају шта је то здрава храна.

### **4.2 Друга општа хипотеза гласи:**

Ученици Основне школе Вук Краџић знају набројати основне оброке (доручак, ручак, вечера, две ужине).

Подхипотезе гласе:

- Ученици Основне школе Вук Краџић чешће пију здраво пиће
- Ученици Основне школе Вук Краџић чешће једу слаткиш од воћа

## 5. УЗОРАК

Узорак нашег истраживања чини 164 ученика трећег, четвртог и петог разреда. Подаци о узорку приказани су у Табели бр.1.

razred	frekvencija	procenat
treći	68	41.5
četvrti	71	43.3
peti	25	15.2
<b>Ukupno</b>	<b>164</b>	<b>100.0</b>

Табела бр.1 Узорак истраживања

## 6. РЕЗУЛТАТИ

Резултати до којих смо дошли биће разврстани у неколико подкатегорија.

### 6.1 Начин исхране у школи

Одговори на питање ученицима како се хране у школи разврстани су у Табелу бр. 2. Ученицима смо поставили питање како се хране у школи. Понуђени су и одговори: у школској кухињи, доносим ужину од куће, из продавнице или не ужинају у школи.

razred	U školi se hranim				Ukupno
	u školskoj kuhinji	užina od kuće	iz prodavnice	ne užinam	
treći	41	11	16	0	68
četvrti	45	7	18	1	71
peti	17	5	3	0	25
<b>Ukupno</b>	<b>103</b>	<b>23</b>	<b>37</b>	<b>1</b>	<b>164</b>

Табела бр. 2 У школи се храним

Из табеле јасно видимо да се највећи број ученика храни у школској кухињи-укупно 103 ученика, а у процентима 62,8%. Ово треба свакако искористити у пракси тако што можемо увести у школској кухињи за почетак један воћни дан, када би деца заужину добијала воће.

## 6.2 Информисаност ученика о здравој храни

На питање да од понуђених намирница (међу којима се налазе и здраве и нездраве) заокруже оне које су здраве, добили смо резултате који се налазе у Табели бр. 3.

Hrana	Frekvenci ja	Procenat
zdrava	154	93.9
nezdrava	10	6.1
Ukupno	164	100.0

Табела бр. 3 Најздравија намирница

Подаци које смо добили показују да је 154 ученика или 93,9% упознато са појмом здрава храна, а само 10 ученика или 6,1% нису показали разумевање тог појма.

## 6.3 Информисаност о броју оброка у току дана

Ученици су добили задатак да наброје основне оброке. За потпун одговор узимали смо само оне који су навели дас у основни оброци доручак, ручак, вечера, две ужине. Сви остали одговори третирани су као непотпуни.

nabroj osnovne obroke	Frekvenci ja	Procent
potpun odgovor	29	17.7
nepotpun odgovor	135	82.3
Ukupno	164	100.0

Табела бр. 4 Основни оброци

Подаци које смо добили показују да је 135 ученика или 82,3% ученика дало непотпун одговор, а само 29 или 17,7% потпун одговор. Ово је забрињавајући податак и потврђује чињеницу да се Исхрана деце, човека налази на маргини у основношколском систему образовања. Тачније, садржаји Наставног плана и програма су сиромашни информацијама о здрављу, здравој храни. Ово се посебно односи на прва три разреда основне школе.

#### 6.4 Здраво пиће

На питање шта више воле да попију од понуђених одговора 82,3% ученика се одлучило да воли пиће које је здраво(воду, млеко, воћни сок), а 17,7% ученика више воли нездраво пиће(кока-колу). Резултати се налазе у Табели бр. 5 .

Volim	Frekvencija	Procent
zdravo piće	135	82.3
nezdravo piće	29	17.7
Ukupno	164	100.0

Табела бр. 5 Волим да пијем

#### 6.5 Слаткиш или воће

На питање шта више воле да поједу слаткиш или воће 73, 8 % ученика је одговорило воће, а 26,6% њих више воли да поједе слаткиш(чоколадицу, бомбону). Резултати се налазе у Табели бр. 6 .

Volim	Frekvencija	Procena
slatkiš	43	26.2
voće	121	73.8
Ukupno	164	100.0

Табела бр. 6 Волим да једем слаткиш-воће

## 7. ЗАКЉУЧЦИ ИСТРАЖИВАЊА

У нашем раду пошли смо од опште хипотезе која гласи: Ученици Основне школе Вук Краџић знају шта је то здрава храна. Анализом добијених резултата можемо констатовати да је наша хипшотеза потврђена.

Друга општа хипотеза нашег истраживања: Ученици Основне школе Вук Краџић знају набројати основне оброке(доручак, ручак, вечера, две ужине), јесте оповргнута, што такође показују резултати нашег истраживања.

Из ових општих хипотеза произашле су две подхипотезе:

- Ученици Основне школе Вук Краџић чешће пију здраво пиће
- Ученици Основне школе Вук Краџић чешће једу слаткиш од воћа.

Прва подхипотеза је потврђена јер 135 (82,3%) испитаних ученика је изјавило да радије пије здраво пиће(вода, млеко, воћни сок), што је за похвалу.

Друга хипотеза је оповргнута јер 121(73,8%) испитаних ученика радије једе воће него слаткише, што је такође за похвалу.

Претпостављамо, да је то родитељског и школског васпитног утицаја о значају здраве исхране, упркос минималној обухваћености садржаја који се односе на појам здраве исхране наставниом планом и програмом, што такође потврђују резултати нашег истраживања.

Наше препоруке за даљи рад су следеће:

- Да се слично истраживање спроведе на ученицима виших разреда и у другим школама.
- Добро би било да се у школама уведе настава о исхрани.

„Деца треба науче основне принципе здраве исхране . Тада би она постала одговорнија за сопствено здравље. Настава би допринела стварању добрих навика у исхрани деце и породице у целини”( Филиповић, 1995: 100).

## ЛИТЕРАТУРА

Филиповић, Добривоје 1995. *Исхрана здраве и болесне деце*.  
Београд: Наука.



УДК: 502/504:316.644-057.874  
Примљено: 19. јула 2010.  
Прихваћено: 10. августа 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 127-135

**Александар Вукановић**  
Основна школа „Вук Караџић“

## **ЗНАЧАЈ ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ У РАЗВИЈАЊУ ЕКОЛОШКЕ СВИЈЕСТИ УЧЕНИКА**

### **IMPORTANCE OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN ECOLOGICAL CONSCIOUS OF STUDENTS**

**АПСТРАКТ:** У раду је описане могућности коришћења ваннаставних активности у циљу подизања еколошке свијести и културе ученика. Одлазак и боравак у природи и указивање на њену љепоту подстиче ученике на одговорније понашање према својој животној средини. Развој свијести о важности заштите животне средине треба да буде један од приоритетних задатака ваннаставних активности ученика. Својим ангажовањем на заштити животне средине кроз разне форме ваннаставних активности ученици не само што стичу знања и усвајају позитивне друштвене ставове и стичу лична увјерења, него доприносе изградњи адекватне еколошке свијести и њој одговарајуће савјест. У раду појединих секција, нпр. музичкој, ликовној, литералној, еколошкој, рецитаторској, драмској могу се планирати и програмирати бројне активности које се односе на афирмацију и изградњу еколошке свијести и савјести. Еколошко образовање буди код дјеце еколошку свијест и савјест и подстиче на понашања у складу са природним законима.

**КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** еколошко васпитање и образовање, еколошка свијест, еколошка култура, животна средина, ваннаставне активности

**ABSTRACT:** Paper describes possibilities in use of extracurricular activities in ecological conscious and culture development of students. Besides compulsory subjects and optional subjects, in



schools, contents with themes from Ecology are fulfilled through free and optional activities. Eco actions, ecological nest, ecological trips, ecological workshops... belong to these activities. Going and staying in the country and pointing out on its beauty, abet students on responsible behaviour towards their environment. Development of ecological conscious should be one of the priorities of extracurricular activities. With their engagement on environmental protection through different forms of extracurricular activities, students acquire not only knowledges and accept positive social attitudes and acquire personal opinions, but also contribute to the development of ecological conscious. In work of some school sections, ex. Music, art, literate, ecological, recital, drama, numerous activities could be planned that refer to affirmation and development of ecological conscious. Ecological education wakes ecological conscious and abets on behaviour in accordance with natural laws.

**KEY WORDS:** Ecological education, ecological conscious. Ecological culture, environment. Extracurricular activities

## 1. УВОД

Током читавог свог постојања човјек је дјеловао на природу. Ти утицаји које је он вршио у природи су најчешће били негативни, узимао је све што му је било потребно, безгранично искоришћавао њене ресурсе. Тој безусловна експлоатација мора доћи крај, јер су многи природни ресурси готово исцрпљени, а негативни утицаји човјека видљиви су скоро на сваком кораку. Као свјесно биће, човјек не само да може, већ и мора сагледати посљедице свог дјеловања и предузети потребне мјере у циљу очувања и заштите животне средине.

Не може се дјеловати локално, јер су дати еколошки проблеми одавно превазишли те границе и попримили глобалне размјере. Планета се мора схватити као цјелина, више нема граница и подјела. Неопходно је пронаћи начине за најбрже и најефикасније дјеловање. Нужно је увести многе промјене које ће обухватати све домене људског рада. Међутим, није једноставно одједном промијенити свијест грађана, није лако натјерати их да прихвате своје обавезе, али је то неопходно учинити. Више није питање добре воље појединаца, друштва или

државе хоће ли приступити овим промјенама, већ је то нужан фактор нашег даљег опстанка и напретка.

Мора доћи до промјена у васпитно-образовном систему. Васпитање и образовање за заштиту и унапређење животне средине мора обухватити све старосне доби, не само формално, већ и информално образовање. Треба почети од најмланег узраста, предшколских установа, потом основношколских, средњошколских, универзитета, а затим наставити и перманентно образовање. Међу чиниоцима развијања еколошке свијести основна и средња школа имају важно мјесто, улогу и одговорност. То потврђују својом концепцијом, организацијом рада, наставним планом и програмом, начином рада, праћењем и вредновањем успјеха ученика, повезивањем са окружењем и ослањањем на тековине науке и педагошке праксе. Школа поменути улогу остварује наставом, ваннаставним ученичким активностима, производним и другим друштвено-корисним радом, културном и јавном дјелатношћу, својим амбијентом, повезивањем са друштвеном средином. Школа на своје окружење дјелује као институција, путем запослених у њој и нарочито, преко садашњих и бивших ученика.

## 2. ЕКОЛОШКА СВИЈЕСТ

Развијање еколошке свијести код младих је предуслов активнијег бављења екологијом у будућности. Живјети у здравој и незагађеној средини једно је од основних људских права. Еколошка свијест је само као научни појам релативно касно уведен у систем научних дисциплина, а стварно је, као историјска категорија већ више од миленијума присутна у свакодневном животу, моралу, обичајима, различитим религијама, филозофији и у науци у цјелини. Свијест о нужности очувања човјекове средине и њеном подизању путем васпитања и образовања била је у складу са друштвеним односима и цивилизацијским обрасцима одређених култура. Еколошка свијест дјецe и омладине развија се у процесу васпитања и образовања.

У томе основна школа, као темељна институција образовног и школског система, има важно мјесто, улогу и значај (Кундачина, 1998). Еколошко образовање буди еколошку и етичку свијест и учи вјештинама и начинима понашања потребним за одрживи развој, чија је кључна одредница заштита околине (Шољан, 1996). У том смислу еколошко образовање треба да служи и као основа за боље

управљање природним ресурсима и боље планирање за будућност (Голетић, 2004). Еколошку свијест је могуће постићи теоријски и емпиријски, а њени битни елементи су: еколошка знања, вредновање еколошке ситуације и еколошко понашање. Еколошка знања, као основни елемент еколошке свијести, односе се на сазнања о стварним односима човјека, друштва, технике, комуникација и природе. Ријеч је о сазнању о ограничениости природе и потреби успостављања новог система вриједности између природних и друштвених система, о узроцима и последицама нарушавања еколошке равнотеже и потреби утврђивања нове глобалне стратегије друштвеног развоја. Елементи еколошке свијести су и знања о узроцима и појавним облицима нарушавања еколошке равнотеже и могућностима дјеловања на њих. Ученици у школи стичу основна знања о: природним процесима који обезбјеђују постојаност природе у оквирима биосфере; противрјечностима између природе и друштва хуманизацији животне средине; циљевима, средствима и могућностима заштите животне средине. Вредновање еколошке ситуације је други конститутивни елемент еколошке свијести. Свако друштво почива на одређеним системима вриједности, па је и врједновање еколошке ситуације одређено тим системом вриједности. У животној средини увијек има мање или више нееколошког у мишљењима, схватањима и, нарочито, понашањима што негативно утиче на ученике. Њих треба оспособљавати за опажање угрожености животне средине. Способност вредновања еколошке ситуације зависи од знања, искуства и когнитивних способности. Ученике треба оспособљавати да критички процењују састав животне средине у конкретним случајевима; вреднују поступке других према животној средини на основу сагледавања негативних последица; и схватају и прихватају захтјеве еколошког понашања према животној средини. Еколошко понашање је трећи битан елемент еколошке свијести. Под еколошки адекватним понашањем подразумевају се свјесна и савјесна конкретна понашања у свакодневном дјеловању појединаца и група, с циљем да се тим понашањима рјешавају проблеми. Пошто је понашање човјека условљено свакодневним усвајањем затечених, традиционалних понашања или пуким имитирањем и опонашањем, неопходно је сузбијати она понашања која су нецивизацијска, односно која не воде рачуна о датој еколошкој ситуацији.

Познавање еколошких законитости и појава у природи омогућава развој еколошке културе, свијести и еколошког понашања (Стевановић и Радовић, 2003).

### 3. ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

Ваннаставни рад је раније у литератури називан ванразредним радом, а односи се на свеукупну и по свом садржају „различиту дјелатност ученика у школи и у организацији школе, али изван наставног плана и програма редовне наставе.“ (Пољак, 1998) Под ваннаставним активностима подразумевају се активности које се обављају у оквиру разних секција у школама, школским задругама, научним групама, клубовима, ђачком парламенту, удружењима ученика и сл.

Свеукупне активности ученика изван редовне наставе зависе од низа фактора, а нарочито од друштвених одређења и интенција за развој свестране личности ученика, затим, од социјалне климе у локалној заједници и, на крају, од услова у школи: просторних, материјално-техничких и кадровских. Учествовање ученика у ваннаставним активностима зависи од њихових склоности, интересовања, потреба, креативних могућности, жеља и других претпоставки које цјелокупни ваннаставни рад чине саставним и врло битним дијелом васпитно-образовног процеса у школи. Оспособљавање ученика за самосталан рад у припремној изведбеној и верификативној фази ваннаставне дјелатности могуће је у условима теоријске засноване, осмишљене праксе као и у пружању савјетодавне помоћи. (Филиповић, 1969: 36)

Ученици понекад индивидуално, групно или колективно уочавају проблеме у својој школској средини и покрећу иницијативе за њихово ублажавање и рјешавање. Иако је нормално да ученици млађих разреда основне школе неће увијек запажати еколошке проблеме и предлагати њихово рјешавање, они се вјештим односом наставника могу подстицати на таква размишљања и одговарајуће активности. Тако „ ученици изграђују сопствени стил понашања према животној средини који је пре свега позитивно усмјерен.“ (Кундачина, 2006) Захваљујући свом колективном ангажовању, ученици стичу неопходне еколошке навике, усвајају адекватне ставове и формирају одговарајућа увјерења да је неопходно да позитивно утичу на очување, одржавање и унапређење животне средине.

Први организовани вид, поред наставног, на заштити животне средине могао би да се проицира на нивоу одјељенске заједнице

у којој се стичу значајне трајне интеракцијске комуникације између ученика истог узраста и њихових наставника. То је добра претпоставка за њихову социјализацију и ангажовање на заштити животне средине. У принципу мора се водити рачуна о реалним условима у којим ученици живе и уче, а сходно томе, потребно је реализовати оне посебне садржаје еколошког васпитања и образовања за које постоје реалне претпоставке њихове реализације.

У раду појединих секција крију се многе могућности развијања еколошке свијести и савјести, односно једног новог еколошког морала и етике. У разним секцијама, нпр. музичкој, ликовној, литералној, еколошкој, рецитаторској, драмској могу се планирати и програмирати бројне активности које се односе на афирмацију и изградњу еколошке свијести и савјести.

Еколошка секција у свакој школи би требало да предњачи у погледу прикупљања доказа о неодговорном односу човјека према природи. Затим у организовању низа ученичких акција у заштити човјекове околине. Наводимо неке активности: Еко акције, Еколошки кутак, Еколошки излет, Еколошке радионице, Обиљежавање значајних датума... Такође, могла би се организовати такмичења одјељења, разреда и школа у практичним акцијама да се нарушена природна околина поврати у нормално стање и да се даље одржава и унапређује.

Секција младих историчара, географа, а посебно биолога и хемичара могу прикупљати драгоцене доказе и аргументе о посљедицама нарушавања човјекове животне средине и тако упозоравати на опасности које пријете да се скрнавe природна добра и редуцирају функције воде, ваздуха и тла до границе на којој је угрожен и сам живот људи на нашој планети.

Својим ангажовањем на заштити животне средине кроз разне форме ваннаставних активности ученици не само што стичу знања и усвајају позитивне друштвене ставове и стичу лична увјерења, него доприносе изградњи адекватне еколошке свијести и њој одговарајуће савјести, односно позитивном духу и култури друштва, тј. једној новој еколошкој етици.

Цјелокупни ваннаставни рад ученика, а посебно њихов ангажман на заштити животне средине мора бити предмет сталног вредновања и критичког сагледавања. Овај рад, такође, може бити значајан за разне позитивне и објективне форме такмичења ученика, ученичких колектива и школа међусобно. Све ово су захтјеви рјешавања егзистенцијалних питања савременог човјека

и стања његове средине, ваздух, вода и тла коју је неопходно заштитити и унаприједити, односно захтјеви иновирања свеукупних активности основне школе, међу којима су ваннаставне активности од посебног значаја.

Учешће младих у еколошким активностима треба да је добровољно, свесно, циљно и стваралачко. Да ли ће се и на који начин појединац укључити у активности заштите животне средине често ће више зависити од тога како је доживео да се у средини третирају конкретни односи према животној средини, тј. од степена екологизације амбијента у коме живи, него како и колико о свему том је информисан и колико зна. Акциона спремност појединца ће зависити и од тога колико ће се осећати позваним и одговорним да у својој средини, породичном дому, школи, групи вршњака, месној заједници, предузећу, установи жели да учествује или даје подстицај другима да се заштите угрожене вредности. Зато је потребно да подизање компетенције учешћа ученика у активностима заштите буде један од задатака еколошког васпитања и образовања.

Еколошки садржаји треба да обезбиједу да ученици радећи у ваннаставним активностима упознају: основне појмове, појам поремећености еколошке равнотеже, појам деградације човекове средине, да стекну знања о негативном дејству човјека на околину и загађеног ваздуха, земљишта, воде, о начину спречавања и заштити од свих негативних утицаја. Савремена еколошка ситуација захтијева да се на националном нивоу у оквиру наставних предмета који изучавају еколошке садржаје сачине и стандарди знања, умијења и вјештина из заштите човјекове животне средине. Развијање способности перцепције животне средине своди се на изграђивање интелектуалних могућности ученика за правилно процјењивање угрожености. Ученици треба да знају следеће: да критички оцене личне поступке, а такође и поступке других грађана према животној средини на основу предвиђања могућности негативног дјеловања. Такође, треба да сагледају правила индивидуалног понашања према животној средини.

„За модеран приступ ваннаставним активностима сваки наставник - професор ће своје знање морати проширивати а досадашње знање критички самоанализирати и извршити измјене и допуне. Посебну пажњу наставници ће посветити подстицању и развијању и афирмацији талената међу младима“ (Томић, Хасановић, 2007: 54).

## ЗАКЉУЧАК

Основна школа својим ученицима, у веома значајном периоду њиховог психофизичког и социјалног развоја, пружа знања, развија способност, вјештине и навике. Она, исто тако, развија и њихову еколошку свијест схваћену као еколошко знање, вредновање еколошке ситуације и еколошко понашање.

Систем образовања и васпитања мора бити у сталној функцији формирања вредностне еколошке оријентације ученика. На структуру система еко вриједности утичу сљедећи фактори: образовни систем, глобално друштво, технолошки развој, еколошки покрети, традиција и др. Правилном стварању еколошког вриједносног система доприносе и микросредина, породица, колектив.

Својим ангажовањем на заштити животне средине кроз разне форме ваннаставних активности ученици не само што стичу знања и усвајају позитивне друштвене ставове и стичу лична увјерења, него доприносе изградњи адекватне еколошке свијести и њој одговарајуће савјести, односно позитивном духу и култури друштва, тј. једној новој еколошкој етици.

За рад у ваннаставним активностима потребно је припремити и оспособити одговарајући стручни кадар, ако постоји могућности ангажовати стручњаке (екологе, botaničаре, biologe, planinare, izviđače, šumare ...) у реализацији појединих еколошких активности

## ЛИТЕРАТУРА

Филиповић, Никола 1969. *Ваннаставне активности ученика*, Сарајево

Голетић, Шефкет 2004. *Значај образовања о околишу*. Зборник радова Педагошког факултета у Зеници, Универзитет у Сарајеву, Зеница, стр. 87-94

Кундачина, Миленко 2006. *Чиниоци еколошког васпитања и образовања*, Учитељски факултет у Ужицу, Ужице, 2006. стр. 77

Николић, Весна 2003. *Образовање и заштита животне средине*, Задужбина Андрејевић, Београд, стр. 35

Пољак, Владимир 198., Изваннаставни рад, Одредница у:  
Педагошка енциклопедија, 2, Београд, стр. 299.

Стевановић, Б., Радовић, 2003. *Суштина и значај еколошких поставки као полазишта у васпитању и укупном образовању-традиција и перспективе*. Зборник радова: Образовање о животној средини у реформисаној школи и друштву, Ед. Еколибри, Београд, стр. 44-54

Шољан, Дубравка 1996, *Уравнотежени развој - пут у будућност*, Фондеко, Сарајево, стр. 123-129.

Томић, Ружица; Хасановић, Изудин 2007. *Млади и слободно вријеме*, Off-set Тузла





**АКТУЕЛНО**



УДК: 821.163.41.09  
Примљено: 10. јула 2010.  
Прихваћено: 10. августа 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 139-148

Сања Бузација  
Основна школа „Иван Горан Ковачић“  
Бања Лука

## УПОТРЕБА ИНФИНИТИВА У ПРИПОВИЈЕТКАМА ПЕТРА КОЧИЋА

The use infinitive in the narrations of Petar Kočić

**АПСТРАКТ:** Рад садржи преглед употребе инфинитива у приповијеткама Петра Кочића. Истраживање је вршено само на оним приповијеткама које се налазе у издању „Изабрана дјела Петра Кочића“, Глас Српске, 2002. године. Рад је конципиран тако да прво даје преглед употребе инфинитива у безличним, а затим и у личним конструкцијама. У безличним конструкцијама инфинитив је пронађен уз безличне глаголе, модалне глаголе, прилоге и у поређењима. Већа фреквенција инфинитива је забиљежена у личним конструкцијама и то уз модалне глаголе, фазне глаголе, глаголе уз које данас стоји датив, глаголе кретања, прилоге, апстрактне именице, императив те глаголе који означавају одређено духовно стање. Због лакшег прегледа заступљеност инфинитива у ексцерпираној грађи представљена је како табеларно тако и графички.

**КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** инфинитив, предикат, глагол

**ABSTRACT:** The work contains a review of the use infinitive in the narrations of Petar Kočić. Research was done on the narrations which could be found in a special edition „Izabrana djela Petra Kočića“, Glas Srpske, 2002. The work has been concipated so it firstly gives a review on the usage of infinitive in impersonal and then in personal structures. In impersonal structures the infinitive was found with impersonal verbs, modal verbs, adverbs and in comparations. The greater frequency of the infinitive has been recorded among structures and with modal verbs, phrasal verbs, verbs wich go with dative, verbs of movement, adverbs, apstract

nouns, the imperative and with verbs which describe certain spiritual state. The use of the infinitive has been shown though table and graphical, because of easier overview.

**KEY WORDS:** infinitiv, predicate, verb

## 1. УВОД

У овом истраживању анализирана је употреба инфинитива у дјелу Петра Кочића са циљем да се утврди његова фреквентност уз одређене глаголе, као и синтаксичке функције и значења која инфинитив може остварити.

У раду ће, такође, бити обрађена пажња на лексичка значења појединих примјера, уз консултовање оба дескриптивна рјечника савременог српског језика - Речника Српске академије и Матичиног речника, а будући да у грађи има и дијалекатских црта, и Рјечника ЈАЗУ и Етимологијског рјечника П. Скока.

Истраживање је засновано на синхроној грађи, а корпус чине приповијетке П. Кочића<sup>86</sup>, једног од најистакнутијих крајишких писаца 20. вијека . Овај усправни бунтовник био је један од најхрабријих бораца за српски национални понос и социјалну правду. У књижевном сјећању живи не само као даровит приповједач него и као велики политички борац, народни трибун и револуционар. Цијелог живота носио је немир и бунт против силе и неправде. Пред крај живота, нервно оболио, бива пребачен у душевну болницу у Београду, гдје га затичу и рат и аустријска окупација. Ту је записао: „У ропству се родих, у ропству живјех, у ропству, вајме, и умријех“.

Кочић је приповједач Босне или, још уже, Босанске Крајине. У својим приповијеткама (написао је три збирке приповједака под насловом С планине и испод планине и једну под насловом Јауци са Змијања), а нарочито у политичко-социјалним сатирама (Јазавац пред судом и Суданија), он је проповједник слободе и правде, заштитник намученог крајишког сељака.

Српски језик Кочић доживљава као нераскидиви дио идентитета свог народа, дубоко свјестан тога да се слобода једног народа

---

<sup>86</sup> Ekscerpcija građe je vršena samo na onim pripovijetkama koje se nalaze u izdanju „Izabrana djela Petra Kočića“, Glas Srpske, Banja Luka, 2002. godine

чува у језику, у његовој чистоти и љепоти. Језик његових дјела је „велики силни језик, који нас својом кристалном чистотом и планинском свјежином свога даха храбри и соколи да не клонемо на путу живота, на путу вјековног посртања и страдања, на путу падања и устајања.“

## 2. О ИНФИНИТИВУ КРОЗ ЛИТЕРАТУРУ

Инфинитив је безлични глаголски облик којим се именују радња, стање или збивање. Михајло Стевановић закључио је да је инфинитив по поријеклу „глаголска именица у којем зависном падежу (у дативу или акузативу)... “ сматрајући да је он то и до данас остао.

Кад глаголом није потребно одредити ни које лице врши радњу, ни вријеме када се радња врши, ни модус (начин) њеног вршења, ни однос према другим радњама, него је потребно само рећи о којој радњи је ријеч, онда се за ту службу употребљава неодређен глаголски облик - инфинитив.

Инфинитив данас има непромјенљив облик, али то не значи да је такав увијек био. И поред више фаза кроз које је морао проћи од падежних облика за намјену и намјеру, преко зависних и допунских реченица, до глаголског облика за допуну других глагола, именица, придјева или прилога, он је ипак остао само глаголски облик за именовање радње. Пролазећи кроз различите фазе инфинитив је сачувао нешто од особина које је раније имао, ту се наравно не мисли на својство деклинације, али није примио ниједну одлику промјене глаголских ријечи, већ је остао са карактером непромјенљивости.

У данашњем инфинитиву, имамо некадашња два облика: стари облик на -ти и -ћи, и некадашњи облик супина на -т(ъ), који се као посебан облик није сачувао. Примјере супина можемо пронаћи једино у облику футура, или у књижевном језику само у случају када долази непосредно испред помоћног глагола. У многим народним говорима инфинитив се и ван футура, не више у значењу које је имао некадашњи супин, већ уопште, врло често употребљава у облику без крајњег и. Али такав облик инфинитива, без обзира на ширину његове употребе у народу, не може се сматрати обликом књижевног језика.

Данашња лингвистичка истраживања баве се проблематиком инфинитива у савременом језику, док студиозније обраде укупности синтаксичко-семантичке реализације инфинитива у дијахроном смислу нема. Милка Ивић посветила је инфинитиву прву значајну студију код нас, гдје је утврдила основне употребне вриједности овог глаголског облика, прије свега са синхроног аспекта.

Милка Ивић истиче три типа српског инфинитива, који може да заузима позиције које припадају:

- a) личног глаголског облику, предикату реченице;
- b) зависној реченици са везником да и презентом;
- c) именици у служби субјекта или објекта реченице.

Инфинитив у синтаксичкој позицији независног предиката именује непостојећу акцију. При том се или налаже њено извршење или се поводом њеног извршења поставља неко питање. У другом случају реченица у којој се јавља инфинитив има упитни карактер, док се у првом случају упитност искључује.

Посебно питање код проучавања инфинитива представља конкурентни однос инфинитива и зависне реченице уведене везником да и презентом. Инфинитиву се често даје предност у односу на аналитичку конструкцију, наравно уколико се жели синтетизовати и обезличити исказ и уколико се тежи апстрактнијем изражавању одређених научних, стручних или религиозних садржаја. Њему се даје предност, у односу на реченични предикат, и зато што је то неовремењени и безлични глаголски облик којим се само именују радње, стања и збивања о којима је ријеч, а то је обично оно што се ставља у центар реченице, што се индиректно налаже као пожељна или нужна активност неког агенса.

Говорни представници српског језика допуштају конкурентни однос инфинитива и зависне реченице уз глаголе који су маркирани једнакошћу вршилаца.

Александар Белић истиче да инфинитив долази као допуна глаголима намјере, глаголима за жељу и допуштање, уз заповијест и узвик, уз помоћне и њима сродне глаголе, уз глаголе кретања, затим глаголе који значе извјесно духовно стање, као и глаголима који као и помоћни значе модификацију глаголске радње. Инфинитив може да буде, по Белићу, допуна и

апстрактним именицама које у реченици могу тражити датив, као и извјесним придјевима и прилозима.

Употреба историјског инфинитива због врло високе фреквенције представља једну од доминантних карактеристика змијањског говора. Приметио је то Владимир Бабић, који утврђује неколико различитих типова употребе овог инфинитива у зависности од тога у каквим контекстима се појављује као и од могућности замјене другим глаголским категоријама.

У раду се даје преглед употребе инфинитива у приповијеткама Петра Кочића, класификован према одређеним синтаксичким позицијама и контексту, гдје се овај облик везује за поједине глаголске, придјевске, именичке, прилошке и друге предикатске изразе као управне дијелове датих веза. Посматране су везе са глаголима и глаголско-именичким изразима, и то тако што су примјери са инфинитивом разврстани према значењу управне ријечи, прво у безличним, а затим и у личним конструкцијама.

### **2.1. Инфинитив у безличним конструкцијама у приповијеткама Петра Кочића**

Безличне конструкције подразумијевају да се глагол уз који стоји инфинитив налази у 3. лицу једнине средњег рода.

Оваквих конструкција у грађи која је обрађена нема много. Инфинитив у безличним конструкцијама у приповијеткама Петра Кочића пронађен је уз:

1. безличне глаголе требати, ваљати (у значењу 'требати'), дати се; нпр.
  - Не треба гришити душе! (Кочић, 2002:188)
  - Девет пута ваља обићи око котла. (Кочић, 2002:172)
  - ... сеније дало спавати. (Кочић, 2002:177)
2. модалне глаголе моћи, морати, смјети, умјети (у значењу 'знати'), имати, хтјети; нпр.
  - ... се умирит не може. (Кочић, 2002:115)
  - Баш се мора ићи? (Кочић, 2002:155)
  - Не смије се човјек никуд макнути ... (Кочић, 2002:227)
3. прилоге; нпр.
  - Мало се помучити па богме и гладовати ... (Кочић, 2002:118)
4. инфинитив у поређењима



- ... знате да се лакше човјеку у ракији заплакати него дјетету ... (Кочић, 2002:236)

## 2.2. Инфинитив у личним конструкцијама у Приповијеткама Петра Кочића

Инфинитив у личним конструкцијама у приповијеткама Петра Кочића пронашла сам као допуну модалним глаголима, фазним глаголима, конструкцијама са копулом и прилогом, затим као допуну императиву, апстрактним именицама, глаголима кретања као и глаголима који означавају одређено духовно стање. У свим овим конструкцијама инфинитив заузима или синтаксичку позицију саставног дијела сложеног предиката, било глаголског, било неглаголског, или врши функцију субјекта реченице.

Инфинитивом уз различите глаголе непотпуног значења, као и сложене глаголске предикате и изразе, дакле у тзв. адвербалној позицији именује се радња углавном на два основна начина:

1. управном глаголском лексемом се истиче, назначује само једна фаза у радњи означеној инфинитивом или пак неки њен вољни, жељни моменат, па се таква веза може сматрати готово јединственом синтаксичком цјелином,
2. инфинитивом се именује радња која тек треба да буде реализована као резултат нечијег стремљења, циља, одлуке дозволе, наредбе и сл., о чему обавјештава главни глаголски предикат.

Таквим инфинитивом се углавном покривају радње које су футурски оријентисане, хипотетичке, замишљене и неовремењене ситуације чија реализација предстоји или су то остварене резултативне радње. Појава инфинитива у наведеним случајевима очекивана је, с обзиром на то да се њиме именује сама радња, било да је иреална, замишљена, било да је реална, фактивна, а управним глаголским дијелом се реферише о времену одигравања.

Инфинитив у личним конструкцијама у приповијеткама Петра Кочића пронашла сам уз:

1. модалне глаголе, нпр.
  - ...па би и нас могла биједа појати... (Кочић, 2002:117)
  - ...морамо и субаше имати... (Кочић, 2002:56)
  - ... кад се смије, бога молећи, радити... (Кочић, 2002:155)

- Волио је нешто размишљати. (Кочић, 2002:111)
  - ...ја вам ни данас не знам казати. (Кочић, 2002:168)
  - ... ја се немам ничега бојати. (Кочић, 2002:227)
  - ...данас мени измакнути нећеш! (Кочић, 2002:171)
2. фазне глаголе, нпр.
    - ... и котлови су почели пећи. (Кочић, 2002:159)
    - Она нама стане плакати. (Кочић, 2002:124)
    - ... па настави читати... (Кочић, 2002:82)
    - Престаде свијет улазити у комендију. (Кочић, 2002:256).
  3. глаголе уз које данас стоји датив, нпр.
    - ... па нам се не да макнути... (Кочић, 2002:69)
    - Не да нам се спавати... (Кочић, 2002:212)
  4. глаголе кретања, нпр.
    - Ићи ћемо тамо у Мелину читати... (Кочић, 2002:170)
    - ... закључо кућу и лего спавати... (Кочић, 2002:198).
  5. прилоге, нпр.
    - Тешко ли је гледати, брате си мој слатки, кад стар инсан плаче! (Кочић, 2002:154)
    - ...Само ми је...мучно егленисати ... (Кочић, 2002:134)
    - То им није драго причати... (Кочић, 2002:285)
  6. апстрактне именице, нпр.
    - Срамота је то и помињати... (Кочић, 2002:66)
    - ...страхота погледати! (Кочић, 2002:263)
  7. императив, нпр.
    - ... немој замјерити... (Кочић, 2002:187)
    - ... нек ми не да лагати... (Кочић, 2002:160)
  8. глаголе који означавају одређено духовно стање, нпр.
    - ... не би, ево сад, жалио златан дукат дати. (Кочић, 2002:244).

Изразито висока фреквенција инфинитива, као и синтаксички разноврсна употреба овога облика, доминантна је особина језика Петра Кочића.

Сагледањем у којим позицијама и у каквом контексту се појављивао инфинитив у приповијеткама које су анализирани овом приликом, може се закључити сљедеће:

1. Инфинитив се најчешће појављивао у саставу перифрастичког предиката гдје се везивао углавном за непунозначне глаголске лексеме и изразе, као и глаголе „на граници пунозначности“ са којима је чинио синтаксичко-семантички јединствену цјелину.
2. Инфинитив се употребљавао уз модалне глаголе требати, ваљати (у значењу „требати“) и дати се увијек када је у питању уопштавање агенса у допунској предикацији.
3. Инфинитивом су се често допуњавале и различите пунозначне лексеме, најчешће глаголи, будући да су овим глаголским обликом информације редуковане, а изрази имају обиљежје нединамичности, непроцесуалности, неовремењености, обезличености.
4. Инфинитив се употребљавао и као допуна прилошких предикатских израза у којима кондензује допунску реченицу субјекатског типа.
5. Забиљежена је и честа употреба инфинитива уз императив, гдје инфинитив врши функцију допунске реченице.
6. Запажено је мало примјера замјене инфинитива конструкцијом да + презент:
  - ... не могу да гледам... (Кочић, 2002:157)
  - ...ил воли да се потурчи или да га пошјеку. (Кочић, 2002:289)
  - ... махну руком као да хоће да рече... (Кочић, 2002:290)
  - ... сад треба да покупимо попудбину... (Кочић, 2002:299).

У језику Петра Кочића доминира употреба инфинитива уз глаголске лексеме. Због великог броја примјера, дајем табеларни и графички преглед заступљености инфинитива уз одређене глаголе.

Глагол	Број примјера	Процентуална заступљеност
благоизволити	1	0,26%
ваљати	7	1,79%
вољети	5	1,28%

дати	9	2,30%
жалити	1	0,26%
жецети	1	0,26%
знати	23	5,88%
имати	13	3,32%
мислити	2	0,51%
морати	13	3,32%
моћи	137	35,04%
надати се	1	0,26%
наставити	3	0,77%
научити	2	0,51%
почети	86	21,99%
престати	1	0,26%
смјети	11	2,81%
стати	33	8,44%
требати	9	2,30%
умјети	3	0,77%
усудити се	1	0,26%
хтјети	29	7,42%
<b>Укупно</b>	<b>391</b>	<b>100,00%</b>

Табела 1: Табеларни преглед употребе инфинитива уз одређене глаголе

## ЛИТЕРАТУРА

Belić, Aleksandar 1962. Istorija srpskohrvatskog jezika. Reči s konjugacijom. II/2. Beograd: Naučna knjiga.

Brozović, Dalibor 1954. O vrijednosti infinitiva i prezenta s veznikom da. Jezik. II/1: 13 - 18.

Brozović, Dalibor 1954. O razlikama između infinitiva i prezenta s veznikom da. Jezik. II/5: 153 - 154.

Deretić, Jovan 1983. Istorija srpske književnosti. Beograd: Nolit.

Ivić, Milka 1970. O upotrebi glagolskih vremena u zavisnoj rečenici: prezent u rečenici s veznikom da. Zbornik za filologiju i lingvistiku. XIII/1: 43 - 53.

Ivić, Milka 1972. Problematika srpskohrvatskog infinitiva. Zbornik za filologiju i lingvistiku. XV/2: 115 - 138.

Kočić, Petar 2002. Izabrana djela. Banjaluka: Glas Srpski.

Mršić, Marija 2004. Infinitiv u jeziku Nauka krstjanskoga Ivana Antuna Nenadića. Prilozi proučavanju jezika. 35. Novi Sad: Odsek za Srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Petrović, Dragoljub 1972. O govoru Zmijanja (IV). Poseban otisak iz zbornika za filologiju i lingvistiku. XV\2.

Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika 1967 - 1976. Novi Sad - Zagreb: Matica srpska - Matica hrvatska.

Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika 1959 - 2006. Beograd: SANU.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1880 - 1976. Zagreb: JAZU.

Rom, Branislav 1972. Glagolski oblici i neke njegove funkcije u jeziku Eugena Kumičića. Prilozi proučavanju jezika. Novi Sad: Katedra za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Skok, Petar 1971 - 1974. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb: JAZU.

Stevanović, Mihajlo 1935. Infinitiv i svezica „da“ s prezentom. Naš jezik. III/9-10: 282 - 288.

Stevanović, Mihajlo 1953. Naporedna upotreba infinitiva i prezenta s veznikom „da“. Naš jezik. V/ 5-6: 165 - 185.

Stevanović, Mihajlo 1969. Gramatika srpskohrvatskog jezika II. Sintaksa. Beograd: Naučna knjiga.

УДК: 37.018.43:004.738.5  
Примљено: 21. јула 2010.  
Прихваћено: 10. августа 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 149-155

Мирослав Ђајић  
Основна школа „Свети Сава“  
Рогатица

## ПРИМЈЕНА МЕТОДЕ УЧЕЊА НА ДАЉИНУ

### METHOD OF APPLICATION OF DISTANCE LEARNING

**АПСТРАКТ:** У овом раду представљена је метода учења на даљину. Основна идеја ове методе базира се на употреби информационих технологија, односно, на употреби рачунара и Интернета. Објашњена је примјена ове методе као и њене особине. Представљене су технологије које се користе при учењу на даљину и њихове предности у односу на традиционално учење. На крају рада дата је компарација традиционалног учења у односу на учење на даљину.

**КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** традиционално учење, активно и пасивно учење, синхрона и асинхрона технологија.

**ABSTRACT:** In this paper is presented a method of distance learning. The basic idea of this method is based on the use of information technology, ie, the use of computers and the Internet. Explained the using of this method and its properties. Presented the technologies is used in distance learning and their advantages over traditional teaching. At the end of the paper, it is given a comparison of traditional learning in relation to distance learning.

**KEY WORDS:** traditional learning, active and passive learning, synchronous and asynchronous technology.

### 1. УВОД

Учење на даљину представља метод учења који не захтева физичку присутност ученика на одређеном месту у току

едукације. Учење на даљину се може дефинисати као процес приступа учењу уз помоћ информационе технологије без физичке присутности извору информација.<sup>87</sup> Информациона технологија која се користи при примјени методе учења на даљину заступљена у скоро свим нивоима ове врсте образовања. Основа идеје ове врсте учења подразумева употребу рачунара и Интернета. Интернет односно Интранет се користи при остваривању услова за интеракцију корисника са садржајем, предавачима, односно, ауторима и осталим учесницима у процесу учења. Учење на даљину, представља нови вид учења, који пружа ученицима савладавање градива уз могућност учења у времену када њима највише одговара. Овај облик образовног процеса се, у посљедњих десет година захваљујући прије свега брзом развоју информационих технологија, рачунара и рачунарских мрежа, придружио, или ће скоро у потпуности замијенити раније познате традиционалне методе образовања.

## 2. ПРИМЈЕНА

Све већи број ученика у свијету значајан дио својих ученичких обавеза обавља код куће, користећи садржаје с Интернета који су управо за њих припремљени и обликовани тако да их воде кроз процес учења и савладавања наставног градива. Огроман значај у експанзији овог облика образовања има Интернет, као глобална рачунарска мрежа која је у суштини ријешила питање брзог и релативно јефтиног повезивања веома удаљених субјеката, као и превазилажење техничких, језичких и других баријера у образовном процесу. Примјеном оваквог система учења, ученици преко веб система добијају додатне материјале од стране свог ментора или предавача. Поред тога, овај систем служи предавачима и другим ученицима за добијање додатних објашњења, размјену информација и рад на заједничким задацима.

Учење на даљину, у односу на класични, односно, традиционални приступ учењу, показује следеће предности<sup>88</sup>:

---

<sup>87</sup> France Bélanger, Dianne H. Jordan, 2000, *Evaluation and implementation of distance learning*, Idea Group Inc.

<sup>88</sup> Hiroshi, K., Shintaro, I., 2002, *Web tools for distance learning*, Center for Global Commun., Int. Univ. of Japan, IEEE CONFERENCES

- стално учење (lifelong learning) - ученици уче независно, властитим темпом, на мјесту и у времену које сами одаберу,
- брзина учења - ученици пролазе кроз материјал за учење оном брзином и онолико пута колико желе,
- мјесто учења- мјесто се може одабрати и може зависи од изабране технологије јер ученик похађа наставу без промјене мјеста боравка,
- одабирање свог начина учења - активно или пасивно учење, различити нивои интеракције: "класични" писани материјал уз водјење властитих биљешки, интерактивне симулације, дискусија са осталим,
- практичан рад са различитим технологијама - стичу се не само информације о ономе што се учи, него и додатна знања и вјештине о коришћењу различитих технологија,
- самостално учење - наставници уче од ученика који самостално траже изворе информација.

### 3. ТЕХНОЛОГИЈЕ

Све расположиве технологије које се могу користи у образовању на даљину могу се подијелити на двије групе. То су<sup>89</sup>:

1. синхроне и
2. асинхроне технологије.

Синхроне технологије подразумевају активно учење. То је начин испоруке података на мрежи у реалном времену, односно, гдје су сви учесници у исто време присутни у току едукације.

Примјери синхроне технологије су:

- VoIP
- Телефон
- Видео конференције
- Веб конференције

---

<sup>89</sup> Gerhardt, L.A., 2005, *The future of distance learning*, Rensselaer Polytechnic Institute, IEEE CONFERENCES.



- Broadcast
- Интернет радио
- Live streaming

Асинхрона технологија подржава пасивно учење. То је начин на који учесници добијају материјал за едукацију по сопственом распореду, односно, ученици не морају да буду заједно у исто вријеме.

Примјери асинхроне технологије су:

- Аудио касете ,
- E-mail,
- Форум,
- Штампани материјал,
- Говорна пошта,
- Fax,
- VHS,
- DVD,
- On Demand streaming, i sl.

#### 4. ПРЕДНОСТИ

Поређењем метода традиционалног учења и учења на даљину може се закључити да метода учења на даљину има предности у следећем<sup>90</sup>:

- **Проширење приступа:** Образовање на даљину може да се примјени код одређеног броја ученика који из одређених разлога не могу да похађају школу која би им пружила образовне услуге које они желе.
- **Смањење трошкова:** Образовање на даљину може да смањи трошкове образовања како за ученике тако и за школе. Већина материјала може да буде прослеђена до одређених субјеката без додатних трошкова. Ученици присуствују предавањима без фиксних трошкова везаних за становање или смањење трошкова везаних за путовање до места одржавања предавања

---

<sup>90</sup> <http://www.distancelearningnet.com/>

- **Избор школе:** Образовање на даљину омогућава већи избор образовних установа при одабиру школе. Могућ је одабир школе ван мјеста свог пребивалишта без потребе за његовом промјеном као и избору школе ван физичких граница матичне земље
- **Прилагођавање на нове технологије и окружења:** Образовне институције могу да усвоје стратешки план за образовање на даљину, као средство да се прилагоди брзим промјенама у технологији која се данас користи у образовању.
- **Проширење образовних могућности:** Образовање на даљину пружа нове образовне могућности за ученике у самоорганизовању времена за учење (висока мотивација, планирање времена и способност за анализу и синтезу садржаја који се учи) и др.
- **Флексибилност наставе:** метода учења на даљину омогућавају ученицима да прилагоде своје индивидуалне часове или наставни план и програм како би задовољили своје личне потребе. Такође, пружа им се могућности обављања других активности за вријеме учења независно од мјеста школе, као и превазилажење немогућности посјете традиционалној настави усљед неког од својих трајних или привремених физичких, психичких или социјалних проблема, оштећења или болести.

Карактеристике наставе	Учење на даљину	Традиционално учење
Независност од мјеста одржавања наставе	X	
Независност времена одржавања наставе	X	
Могућност самоорганизовања времена за учење	X	
Дискусије са другим студентима 24/7	X	
Консултације са наставником из радне собе	X	
Техничка подршка	X	X
Туторијали	X	X
Текстови за читање	X	X
Мултимедијални материјали и	X	

настава		
Листа додатних ресурса за учење	X	X
Неограничено понављање градива	X	
Квизови и други материјали за провјеру знања из сваког предмета	X	
Пројекти и семинарски радови	X	X
Локација за учење на интернету	X	
Тренутна доступност резултата	X	
Рјечник појмова и база често постављаних питања	X	
Диплома о завршеном школовању	X	X

Табела бр. 1. Карактеристике наставе и методе учења

## ЗАКЉУЧАК

Дигитална подјела је један од главних проблема у економском и социјалном развоју многих нација. Програми учења на даљину у великој мјери могу смањили ову разлику. Интернет као глобална рачунарска мрежа мијења начин учења и веома је важно да ученици који имају потребу за учењем на даљину имају приступ информацијама и алатима који им могу помоћи при самом образовању<sup>91</sup>. Учење на даљину може побољшати учење на више начина. Оно ученицима, њиховим породицама и наставницима доноси искуство рада на Интернету и упознавање са њим током процеса образовања, при чему постаје савршено виртуално мјесто за учење. Ученици могу да уче у свом матичном граду, а да се заправо школују у неком другом мјесту или иностранству. Уколико ученици имају приступ комплетној бази материјала за учење, могу да развију већу аутономност у процесу учења.<sup>92</sup> Ученици имају већу контролу и могућност да управљају током свог учења, а улога професора се претвара у улогу ментора или тренера. Учење на даљину мијења навике и ученика и наставника. Успешни ученици развијају упорност и

<sup>91</sup> <http://www.detc.org/otherdownld.html>

<sup>92</sup> [http://dir.yahoo.com/Education/Distance\\_Learning](http://dir.yahoo.com/Education/Distance_Learning)

организационе способности, а наставници постају вјештији у употреби нове технологије.

Од изабраних софтверских алата који се могу користити при учењу на даљина тренутно се највише користи Моодле.<sup>93</sup> Поред овог алата на тржишту се могу пронаћи и други мање познати алати. Такође, постоје и софтверски алати који су развијани индивидуално од стране одређених појединаца или институција. Софтверски алати намјењени за учење на даљину нису тема овог рада и биће обрађени у наредном раду.

## ЛИТЕРАТУРА

France Bélanger, Dianne H. Jordan, 2000, *Evaluation and implementation of distance learning*, Idea Group Inc.

Hiroshi, K., Shintaro, I., 2002, *Web tools for distance learning*, Center for Global Commun., Int. Univ. of Japan, IEEE CONFERENCES.

Gerhardt, L.A., 2005, *The future of distance learning*, Rensselaer Polytechnic Institute, IEEE CONFERENCES.

<http://www.distancelearningnet.com/>

<http://www.detc.org/otherdownld.html>

[http://dir.yahoo.com/Education/Distance\\_Learning](http://dir.yahoo.com/Education/Distance_Learning)

<http://www.moodle.org>

---

<sup>93</sup> <http://www.moodle.org>



УДК: 371.3::811.111  
Примљено: 19. јула 2010.  
Прихваћено: 10. августа 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 157-169

**Радмила Ђаковић**  
Висока школа „Колеџ здравствене његе“  
Бијељина

**Тијана Дабић**  
Универзитет „Синергија“  
Бијељина

## **УТИЦАЈ АНКСИОЗНОСТИ НА ЈЕЗИЧКЕ ВЕШТИНЕ У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА**

**АПСТРАКТ:** С обзиром да се страх од изражавања на страном језику, у литератури познатији под термином језичка анксиозност, углавном везује за проблем усмене комуникације, овај рад даје преглед основних језичких вештина уобичајених у настави страног језика и прати утицај језичке анксиозности на њих. Сем страха од комуникације који се сматра најчешћим извором језичке анксиозности аутори дефинишу и страх од слушања, читања и писања на страном језику наглашавајући да је проблем језичке анксиозности потребно сагледати у целовитости, првенствено из угла примаоца поруке. За сваку од наведених језичких вештина аутори наводе примере упитника који се могу користити за утврђивање нивоа језичке анксиозности, а који могу потврдити да ли код ученика заиста постоји страх од изражавања или се ради о погрешној интерпретацији понашања ученика.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** Језичка анксиозност, језичке вештине, енглески језик

**APSTRACT:** Since the term foreign language anxiety (FLA) is mostly related to the problem of verbal communication, this paper provides an overview of basic language skills, common in foreign language teaching, monitoring the impact of foreign language anxiety on

them. Besides the communication anxiety, which is considered to be the major source of foreign language anxiety, authors define listening, reading and writing anxiety emphasizing the compactness of the FLA primarily from the perspective of the message recipient. For each of these language skills the authors cite examples of questionnaires that can be used to determine the level of FLA as well as confirm whether the FLA is indeed present or is just wrongly interpreted based on the students' behaviour.

**KEY WORDS:** Foreign language anxiety, language skills, English language

## 1. УВОД

Језичка анксиозност сматра се једним од најзанимљивијих подручја интересовања савремених примењених лингвиста и психолога. Страх од изражавања је феномен који се и од раније спомиње у психологији, док се термин језичка анксиозност углавном проналази у литератури везаној за учење страног језика. Језичка анксиозност се може описати као субјективан осећај тензије, страха, нервозе и забринутости који се манифестује при учењу страног језика, а с обзиром да је учење страног језика јединствена врста учења и употребе језика посебну пажњу је потребно обратити на језичке вештине и утицај језичке анксиозности на њих. Ако се узме у обзир да се процес учења страног језика састоји од усавшавања различитих вештина као што су слушање, читање, писање и говор, многи истраживачи у покушају да објасне језичку анксиозност наглашавају целовитост сагледавања анксиозности што значи да је неопходно сагледати анксиозност из угла примаоца поруке.

## 2. СТРАХ ОД СЛУШАЊА

Иако се активност слушања страног језика генерално не сматра за активност која потиче анксиозност код ученика страног језика, многи истраживачи су доказали супротно. Такви резултати су у научним круговима потакли занимање за тзв. рецепцијски страх који Вилес дефинише као *страх од погрешног разумевања, неадекватног схватања и/или немогућности психолошког прилагођавања туђим потребама* (Wheless, 1975).

Страх од слушања може да се појави при очекивању и примању усмене поруке. У литератури се наводи да узрок страха од слушања није јасно утврђен. Поставља се питање да ли страх узрокује проблеме у обради информација или је он последица неуспешне обраде информација. Вогли (Vogley, 1999) стога наводи четири најчешћа извора страха од слушања: 1) начин говора (јасноћа изговора, брзина говора), 2) неприкладна употреба језичких стратегија, 3) страх од неуспеха и 4) неусклађеност у нивоима комуникативне компетенције између примаоца и пошиљаоца поруке.

Вилес (Wheeless, 1975) упозорава на занимљиву повезаност између рецепцијског страха и степена образовања примаоца. Аутор наглашава да постоји могућност да је рецепцијски страх повезан са развојним процесима, те се стога смањује како особе постају вештије у комуникацији на страном језику или да се смањује са развојем когнитивних способности које се последица образовања. Вилес (Wheeless, 1975) такође наводи да је могуће сагледати три врсте рецепцијског страха. Према првом приступу, реч је о ситуацијском страху од сусрета са новим информацијама. Према другом приступу, он је саставни део реакције на страх од процесовања информација. То се објашњава чињеницом да се код примаоца поруке са високим нивоом рецепцијског страха често појављује вишак нагомиланих неасимилираних информација. Према трећем приступу, рецепцијски страх се појављује код особа које не поседују довољно потребног предзнања за обраду информација. Код оваквих примаоца јавља се страх да ће поруку неадекватно разумети или погрешно интерпретирати.

Вилес такође истиче афективну, когнитивну и бихевиоралну компоненту у примању поруке. Особе са високим нивоом језичке анксиозности при примању поруку имају смањен ниво толеранције посебно када се ради о новим и комплексним информацијама. Особе које примају поруку, а притом осећају страх због нове информације, могу да реагују емотивно, повлачењем у себе. Након тога најчешће наступају реакције на когнитивном и бихевиоралном плану.

Закључује се да особе са израженим рецепцијским страхом, већину свог когнитивног капацитета потроше на страх, остављајући мало простора за обраду примљених информација. То може да доведе до негативног искуства на пољу слушања



језика, након чега се јавља рецепцијски страх у будућим искуствима слушања.

За мерење страха од слушања најчешће се користи упитник који су формирали Рост и Рос (Рост, М. анд Росс, С., 1991), а који садржи низ од двадесет тврдњи и скалу од пет подеока. Одговорима на постављене тврдње испитују се осећаји задовољства или нервозе који прате слушање текстова на енглеском језику, те уопштени ставови ученика о слушању (Прилог 1).

### 3. СТРАХ ОД ЧИТАЊА

Истражујући језичку анксиозност Саито и аутори (Saito, Y, Horwitz, E. K. and Garza, T. J. , 1999) су уочили да се у стандардном упитнику за мерење језичке анксиозности ФЛЦАС (Horwitz i autori, 1986) чак двадесет питања односи на говор и слушање. По њиховом мишљењу, читање на страном језику може да буде узрок страха и то из најмање два разлога. Први разлог је тај што се ученици при учењу страног језика сусрећу са новим начином писања слова, посебно ако се ради о језику као што је енглески где не постоји потпуно поклапање гласова и слова. Управо због тога ученици често осећају потешкоће када се ради о читању на страном језику. Аутори наводе и други разлог који се односи на културолошке концепте који би требало да су познати ученику да би читање било успешно. Овде се страх може јавити као последица немогућности да се схвати одређени садржај чак иако је читање било успешно. Аутори такође напомињу да језичка анксиозност у овом случају није искључиво везана за неки конкретан језик. Она се може јавити како код матерњег, тако и код страног језика.

У једном од својих истраживања на тему страха од читања, Суито и аутори (Суито и аутори, 1999) су спровели истраживање код ученика који су учили три различита језика, француски, руски и јапански, при чему је матерњи језик ученика био енглески. Резултати до којих су дошли показали су да се језичка анксиозност мењала са врстом страног језика, те да је у великој мери овисила о систему писања страног језика који се учи. У том смислу ниво језичке анксиозности се повећавао са перцепцијом тежине читања на страном језику.

С обзиром на резултате својих истраживања, поменути аутори су формирали упитник за испитивање страха од читања на страном

језику. Упитник FLRAS (Foreign Language Reading Anxiety Scale) се састоји од 20 тврдњи које су везане за читање на страном језику (Прилог 2).

Тешко је утврдити да ли је страх од читања узрок или последица потешкоћа у читању на страном језику. Постоји тврдња да се због опште језичке анксиозности јавља и стах од читања. То су у свом истраживању доказали Спаркс и Геншоу (Sparks, R. L. and Ganschow, L. , 1991) који су открили да постоји повезаност између језичке анксиозности и потешкоћа у разумевању писаног текста. У том случају страх од читања се јавља као посредник који омета декодирање текста и разумевање његовог значења.

Када се говори о страху од читања на страном језику, потребно је споменути и три погрешна суда која владају када се спомене ова тематика. Ли (Lee, 1999) тврди да везу између читања на страном језику и језичке анксиозности треба посматрати из педагошке и когнитивне перспективе. Аутор прво испитује заблуду да *успешно читање подразумева тачне одговоре на питања о разумевању текста*. Ли тврди да питања која се тичу разумевања текста ограничавају интеракцију читаоца са текстом. Друга заблуда је везана за мишљење да је читање приватни чин, при чему се истиче да се ученици осећају изоловано када треба самостално да читају. Он предлаже да се читање треба одвијати кроз задатке где ученици у групи или у пару читају текст, те о њему расправљају. Трећа заблуда о којој Ли говори тиче се тврдње да је *читање линеаран процес*. Аутор истиче да је за неке ученике који имају висок ниво језичке анксиозности циљ читања *да прођу кроз текст, да стигну до краја странице или краја поглавља*.

Треба напоменути је са прагматичке тачке гледишта важно приметити да на развој страха од читања утичу и они фактори који су ван контроле наставника као и они где је интервенција наставника могућа и пожељна. Да ли ће се код неког ученика јавити страх од читања на страном језику зависи од многих фактора, међу којима су његова мотивација за учење страног језика, врста и количина претходног искуства у учењу страног језика, али и ниво самосвести ученика.

#### 4. СТРАХ ОД ПИСАЊА

Леки (Leќи, 1999) пише да се уопштено сматра да писање у најмањој мери доводи до појаве анксиозности. Постоји неколико разлога који доприносе овој тврдњи. На пример, особе које пишу имају контролу над садржајем поруке за разлику од особа које читају или слушају, при чему су у предности јер могу да одвоје више времена за извршење задатка. Леки (Леки, 1999) се не слаже са овом тврдњом, напомињући да страх од писања може да има велики утицај на ученике, чак до те мере да ученици понекад бирају послове у којима неће морати писмено да се изражавају или пак такве задатке обављају површно, не придодајући им много пажње.

Страх од писања су приметили наставници страних језика, уочавајући да неки ученици показују страх при неким активностима где се од њих захтева писање на страном језику. С циљем да се такво понашање ученика детаљније испита, те да се утврди да ли се заиста ради о страху од писања или само о погрешној интерпретацији понашања ученика Дејли и Милер (Daly, J.A. and Miller, M. D., 1975) су формирали упитника за мерење страха од писања SLWAT (Прилог 3).

Узроци страха од писања су различити (Леки, 1999). Неки ученици имају проблем да своје мисли и идеје изразе писањем, стога код њих то може да доведе до појаве страха, док с друге стране, и сама помисао да ће их наставник оценити доводи до осећаја анксиозности. Чак и када се ученик не осећа анксиозним, оцењивање може да доведе до осећаја нелагоде јер ученици често не разумеју примедбе које је наставник написао. Леки такође напомиње да је један од честих узрока страха од писања навика наставника да кроз писање проверавају граматику страног језика. Ученици који ионако имају проблем са изражавањем у писаној форми тешко могу да обратe пажњу на граматику док пишу што код њих изазива осећај неуспеха, који је темељ за каснију појаву анксиозности.

Ако се упореде резултати истраживања на тему страха од комуникације (Daly, J. A. and McCroskey, J. C., 1975) са истраживањима страха од писања (Daly, J.A. and Miller, M. D., 1975), могу да се уоче интересантне паралеле код особа које осећају те страхове. Особе код којих је присутан страх од писања избегавају сваку могућу ситуацију везану за писање смањујући тако своје изгледе да овладају вештином писања. Резултати такође показују да се ученици са високим нивоом страха од писања служе мање изражајним језиком и стилем писања.

Такође се показало да ученици осећају већи страх од писања него ученице.

У третману страха од писања важно је да се ученике који осећају страх не присиљава да пишу више како би тај страх превазишли и боље овладали вештином писања. То би писању дало димензију казне и не би имало позитиван учинак. Слично је уочено и код ученика код којих преовладава страх од комуникације. У тим случајевима, много је боље помоћи ученику да савлада неке од стратегија писања или комуницирања.

## 5. СТРАХ ОД КОМУНИКАЦИЈЕ НА СТРАНОМ ЈЕЗИКУ (КОМУНИКАЦИЈСКА АПРЕХЕНСИЈА)

Страх од комуникације на страном језику се у литератури спомиње као један од најчешћих извора језичке анксиозности. Мекроски (McCroskey J. C., 1978) напомиње да је страх од комуникације веома важан при дефинисању језичке анксиозности јер у први план ставља интерперсоналну интеракцију. Страх од комуникације може да се дефинише као врста стидљивости која се јавља при усменој комуникацији са једном или више особа при јавном наступу ли при примању информација. Из тога се извлачи закључак да ће особа која иначе има тешкоће у комуникацији са људима имати још више потешкоћа када је реч о изражавању на страном језику.

Термин комуникацијска апрехенсија или страх од комуникације подразумева страх који особе повезују са реалном или очекиваном комуникацијом са другом особом или са више особа. Мекроски и Ричмонд (McCroskey & Richmond, 1982) истичу да ће ученици који су склони страху од комуникације осећати велики страх у друштвеним ситуацијама над којима немају контролу. Такав контекст се првенствено везује за разредну комуникацијску ситуацију где се тачно зна ко има ауторитет да одреди нечије суделовање у комуникацији. Таква ситуација је сасвим сигурно ван ученикове контроле, а његово изражавање се критички прати и вреднује. Аутори такође наглашавају да присилно суделовање у комуникацији може код ученика да повећа страх од комуникације, да потакне његово повлачење у себе, а такође и да смањи његову мотивацију за учењем страног језика. Висок ниво страха од комуникације на неком језику неретко доводи до појаве негативних ставова према усменом изражавању што доводи до жеље за избегавањем

комуникацијских ситуација. Аутори такође наглашавају да не треба занемарити повезаност страха од комуникације на страном језику и на матерњем језику.

Разматрајући какве импликације страх од комуникације има на наставу страног језика Мејјас и аутори (Mejias, Applbaum, Applbaum, & Il, 1991) истичу да ће ученик са нижом језичком компетенцијом ређе учествовати у говорним активностима на часовима страног језика. Самим тим ученик има и ређу прилику да добије повратну информацију од наставника као и његову евентуалну подршку. Аутори тврде да ученици са високим страхом од комуникације углавном ћуте на настави страног језика, а не треба заборавити да се ћутање још увек сматра пожељним понашањем и да га неки наставници очекују и захтевају. Последица тога је да ученик неће имати прилику да раши свој проблем, већ ће наставити да избегава суочавање са страхом од комуникације у разредној ситуацији.

## ЛИТЕРАТУРА

Daly, J. A. and McCroskey, J. C. (1975). Occupational choice and desirability as a function of communication apprehension. *Journal of Counseling* , 22, 309-313.

Daly, J.A. and Miller, M. D. (1975). Further studies on writing apprehension: SAT scores, success, expectations, willingness to take advanced courses and sex differences. *Research in the Teaching of English* , 9, 250-256.

Horwitz, E.K. and Young, D.J. (1991). *Language Anxiety. From Theory and Research to Classroom Implications*. New Jersey: Prentice Hall.

Lee, J. (1999). Clashes in L2 reading: Research versus practice and reader's misconceptions. In D. J. Young, *Affect in foreign language and second language learning*. New York: McGraw Hill.

Leki, I. (1999). Techniques for reducing second language writing anxiety. In D. J. Young, *Affect in foreign language and second language learning* (pp. 64-88). New York: McGraw Hill.

McCroskey, J. C. (1978). Validity of the PRCA as an index of oral communication apprehension. *Communication Monographs* , 45, 192-203.

McCroskey, J., & Richmond, V. (1982). *The quiet ones: Communication apprehension and shyness*. Dubuque, IA: Gorusch Scarisbrick.

Mejias, H., Applbaum, R. L., Applbaum, S. J., & Il, T. (1991). Oral communication apprehension and Hispanics: An exploration of oral communication apprehension among Mexican American students in Texas. In E. K. (Ed.), *Language Anxiety. From Theory and Research to Classroom Implications* (pp. 87-97). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Rost, M. and Ross, S. (1991). Learner use of strategies in interaction: typology and teachability. *Language Learning* , 2, 235-273.

Saito, Y, Horwitz, E. K. and Garza, T. J. . (1999). Foreign Language Reading Anxiety. *The Modern Language Journal* , 83, 202-218.

Sparks, R. L. and Ganschow, L. . (1991). Foreign language learning differences: Affective or native language aptitude. *Modern Language Journal* , 75, 3-16.

Vogley, A. (1999). Addressing listening comprehension anxiety. In D. J. Young, *Affect in foreign language and second language learning* (pp. 105-123). New York: McGraw Hill.

Wheless, L. R. (1975). An Investigation of receiver apprehension and social context dimensions of communication apprehension. *Journal of Experimental Child Psychology* , 22, 302-308.

## Прилог 1

Скала за мерење страха од слушања на страном језику (Рост и Росс, 1991)

Заокружите број који најбоље одражава Ваше мишљење:

- 1 = уопште се не слажем
- 2 = не слажем се
- 3 = не знам
- 4 = слажем се
- 5 = потпуно се слажем

1. Узрујам се када нисам сигуран/на да добро разумем оно што слушам на енглеском језику.	1	2	3	4	5
2. Када слушам енглески, често разумем све речи али ипак не схватам шта се жели рећи.	1	2	3	4	5
3. Када слушам енглески толико се збуним да не могу пратити шта слушам.	1	2	3	4	5
4. Уплашим се ако знам да је текст за слушање дугачак.	1	2	3	4	5
5. Нервозан/на сам када морам да слушам енглески текст о непознатој теми.	1	2	3	4	5
6. Узрујам се када док слушам текст наиђем на непознату граматику.	1	2	3	4	5
7. Унервозим се и збуним се када при слушању не разумем сваку реч.	1	2	3	4	5
8. Смита ми када при слушању наиђем на реч коју не знам да изговорим.	1	2	3	4	5
9. Кад слушам на енглеском језику, обично преводим сваку реч.	1	2	3	4	5
10. Због компликованог граматичких конструкција у енглеском језику тешко ми је да пратим значење текста који слушам.	1	2	3	4	5
11. Брине ме како ћу савладати енглески изговор толико да могу без проблема да разумем оно што слушам.	1	2	3	4	5
12. Уживам да слушам на енглеском језику.	1	2	3	4	5
13. Осећам се сигурно у себе док слушам на енглеском језику.	1	2	3	4	5
14. Када се навикнеш, слушање на енглеским и није тако тешко.	1	2	3	4	5
15. За мене је најтеже у енглеском језику да савладам слушање.	1	2	3	4	5
16. Више бих волео/ла да само учим да читам енглески него да га слушам.	1	2	3	4	5
17. Није ми проблем да разумем шта слушам, него ми је тешко да на енглеском одговорим на питања којима се проверава разумевање.	1	2	3	4	5
18. Задовољан/на сам како разумем шта слушам на енглеском језику.	1	2	3	4	5
19. Чудна ми је британска/америчка култура.					
20. Да би се могло разумети шта се слуша на енглеском треба знати много о британској/америчкој култури.					

## Прилог 2

Скала за мерење страха од читања на страном језику ФЛРАС  
(Саито и аутори, 1999)

Заокружите број који најбоље одражава Ваше мишљење:

1 = уопште се не слажем

2 = не слажем се

3 = не знам

4 = слажем се

5 = потпуно се слажем

1. Узрујам се када нисам сигуран/на да добро разумем оно што читам на енглеском језику.	1	2	3	4	5
2. Када читам енглски, често разумем све речи али ипак не схватам шта се жели рећи.	1	2	3	4	5
3. Када читам енглески толико се збуним да не могу пратити шта читам.	1	2	3	4	5
4. Уплашим се када видим читаву страницу текста за прочитати на енглеском језику.	1	2	3	4	5
5. Осетим нервозу када морам читати енглески текст о непознатој теми.	1	2	3	4	5
6. Узрујам се када док читам текст наиђем на непознату граматику.	1	2	3	4	5
7. Унервозим се и збуним се када при читању не разумем сваку реч.	1	2	3	4	5
8. Смита ми када при читању наиђем на реч коју не знам да изговорим.	1	2	3	4	5
9. Кад читам на енглеском језику, обично преводим сваку реч.	1	2	3	4	5
10. Због компликованог начина писања у енглеском језику тешко ми је да пратим значење текста који читам.	1	2	3	4	5
11. Брине ме како ћу савладати правила писања у енглеском језику да бих могао/ла да читам	1	2	3	4	5
12. Уживам да читам на енглеском језику.	1	2	3	4	5
13. Осећам се сигурно у себе када читам на енглеском језику.	1	2	3	4	5
14. Када се навикнеш, читање на енглеским и није тако тешко.	1	2	3	4	5
15. За мене је најтеже у енглеском језику да научим да читам.	1	2	3	4	5



16. Више бих волео/ла да само учим да говорим енглески него да га читам.	1	2	3	4	5
17. Не смета ми када читам у себи, али није ми пријатно када морам читати на глас.	1	2	3	4	5
18. Задовољан/на сам како читам на енглеском језику.	1	2	3	4	5
19. Чудна ми је британска/америчка култура.	1	2	3	4	5
20. Да би се могло читати на енглеском треба знати много о британској/америчкој култури.	1	2	3	4	5

### Прилог 3

Скала за мерење страха од писања на страном језику СЛWAT (Далу анд Миллер, 1975)

Заокружите број који најбоље одражава Ваше мишљење:

1 = уопште се не слажем

2 = не слажем се

3 = не знам

4 = слажем се

5 = потпуно се слажем

1. Не волим да пишем на енглеском језику.	1	2	3	4	5
2. Смета ми што се на енглеском језику оцењују писмене вежбе.	1	2	3	4	5
3. Драго ми је када могу написмено да изразим своје идеје.	1	2	3	4	5
4. Не волим да пишем саставе када знам да ће то бити за оцену.	1	2	3	4	5
5. Бојим се писмеиних радова на часвима енглеског језика.	1	2	3	4	5
6. Драго ми је када наставнику енглеског језика предам састав за оцењивање.	1	2	3	4	5
7. Када треба да почнем да пишем састав на енглеском језику, као да ми мозак стане.	1	2	3	4	5
8. Изражавање идеја писменим путем је губитак времена.	1	2	3	4	5
9. Уживао/ла бих да дајем саставе за оцењивање и објављивање у часописима.	1	2	3	4	5
10. Волим да запишем своје мисли.	1	2	3	4	5
11. Сигуран/на сам у своје способности да јасно изразим своје мисли кроз писање.	1	2	3	4	5

12. Волим да дам друговима да прочитају шта сам написао/ла.	1	2	3	4	5
13. Осетим нервозу када треба да пишем.	1	2	3	4	5
14. Остали воле да читају оно што напишем.	1	2	3	4	5
15. Волим да пишем.	1	2	3	4	5
16. Тешко ми је да своје мисли јасно изразим у писменом облику.	1	2	3	4	5
17. Писање је забавно.	1	2	3	4	5
18. Знам да ћу написати лош састав и пре него што почнем са писањем.	1	2	3	4	5
19. Волим да видим своје мисли на папиру.	1	2	3	4	5
20. Уживам да разговарам са другима о својим саставима.	1	2	3	4	5
21. Веома ми је тешко да организујем мисли када пишем састав.	1	2	3	4	5
22. Уживам да разговарам са другима о својим саставима.	1	2	3	4	5
23. Лако ми је да напишем добар састав.	1	2	3	4	5
24. Већина других ученика пише боље саставе од мене.	1	2	3	4	5
25. Не волим када се моји састави оцењују.	1	2	3	4	5
26. Лоше ми иде писање.	1	2	3	4	5



УДК: 811.163.41-93-1  
Примљено: 21. јула 2010.  
Прихваћено: 10. августа 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 171-175

Снежана Лакета  
ОШ „Вук Караџић“  
Власеница

## ПОЛУФУНКЦИОНАЛНОСТ ПЕСМЕ

Poli-function songs

**АПСТРАКТ:** У раду се разматра појам полифункционалности песме, с посебним освртом на утицај поезије за децу на говорни развој деце. Полифункционалност песме посматрана је у рефлексији деловања на различите видове когнитивног, музичког, социјалног и афективног развоја. Функције песме нису пуки независни збир, већ су у синергијском, међусобном деловању.

**КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** полифункционалност песме, поезија за децу, говорни развој.

**ABSTRACT:** The paper discusses the concept functionality songs. We are interested in poetry and its influence on speech development of children. Poli-function of songs reflect the cognitive, musical, social and affective development. Features songs are in synergy.

**KEY WORDS:** poli-function of songs, poetry for children, speech development.

### 1. УВОД

Један од значајних начина подстицања говорног развоја деце јесте читање дечје литературе од стране одраслих. Ако учитељ користи песму систематски, онда је она средство за решавање одређене језичке и музичке проблематике, социјализацију, богаћење речника, неговање народне традиције, формирање

навика и диспозиција, превенцију и помоћ у лечењу говорних поремећаја и сл.

Дечја песма мора да задовољи укус и узраст малих читалаца, да нађе пут до њихових срца, али истовремено и да задовољи естетска мерила.

## 2. ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦУ

*У деци је света клица,  
Нова моћ се у њих крије.*

*Бољи свет би могло нићи  
Кад би знали развити је.*

Јован Јовановић Змај

За нормалан говорни развој детета потребан је низ органских, психичких и социјалних чинилаца. „Уз доказе о релевантности средине на укупан развој детета (интелектуални, социјални и емоционални), све је више радова о утицају средине на развој говора” (Брковић, 1994: 6). Медју најбитнијим чиниоцима који утичу на развој говора детета издвајамо: социјални говорни узор близак детету, активност детета и говорну културну средину. Управо је овде потврда да је правилно коришћење песме у раду са децом јер се тако богати њихов речник, подстиче креативност, развој мишљења, развој говора и развој говорног мишљења.

*„Говорно мишљење- суштинска карактеристика речи јесте њено значење; учећи говор дете усваја и прве облике мишљења-интериоризацијом говорне активности” (Брковић, 1995:12).*

Поезија за децу мора да има једну врсту поуке, али не оне сувопарне, не оне која је професорска, штреберска, већ нека другарска поука која се прихвата управо зато што је таква, а не зато што је поука. Овако сврху писања поезије за децу доживљава Љубивоје Ршумовивић, један од најпознатијих српских пјесника за најмлађе.

Кад су овог песника новинари питали како треба писати за децу , одговорио је „*Исто као и за одрасле, само много боље*“. Даље он објашњава да свака песма за децу мора у себи да садржи причу, јер деца воле причу. Мора да садржи хумор, што је такође важно јер је хумор нека врста кључа која откључава пажњу, откључава душу детета.

Максим Горки сматра да је писати за децу веома тешко, је оно најбоље у књижевности „*за децу је тек добро*“.

Поезија за децу представља интегрални део песничке уметности, прилагођена је тематски, стилски и структурално интелектуалном узрасту малог читаоца, али то не значи да се она ствара и обликује изван општих закона поетике. Дечја песма мора да задовољи укус и узраст малих читалаца, да нађе пут до њихових срца, али истовремено и да задовољи естетска мерила. Зато је и разумљива дилема пред којом се налазе песници: како испевати песму за најмлађе? Песник мора да премости генерацијски јаз и да своје виђење живота прилагоди могућностима дечје перцепције. Деца ће песму прихвати само ако њена поука зрачи из њене унутрашње лепоте, прихватиће је као део хумора или игре, уколико подстиче машту, смисао за лепо и буди радозналост. Посебно инсистирање поете на поуци окренуће дечји аудиторијум против такве поезије, јер дете није наивни слушалац, већ „велики мали човек“, читалац који ће одбити дело са тезом, одрећи се лажне слаткоречивостиу којој нема игре, хумора или неког другог вида забаве.

За дете игра је начин живота, за правог песника игра је надахнуће и инспирација. Прави песник је успео да сачува у себи душу детета и да се игра римама, речима и маштом. У поезији за децу мали јунаци су често учитељи, поштари, лекари, пекари, трговци, морепловци, изумитељи. Дуг је списак њихових могућих занимања, као што су неисцрпне могућности које пружа игра. И смех је основни састојак дечје поезије. То је најсигурнији пут којим ће песник стићи до срца малог читаоца. Дечји смех је умиљат и доброћудан, здрав и неконвенционалан, спонтан, неспутан лажном позом и обзирима, као што је и хумор код песника знак његове снаге и отпора против свих нелогичности и апсурда које живот носи.

### 3. ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТ ПЕСМЕ

О песми се може говорити с филозофског, музичког, психолошког, педагошког, естетског аспекта.

*„Песма је увек била у фокусу теоријских и мелографских истраживања због своје лепоте, универзалности и функционалности коју остварује не само са музичког и научног, већ и са социокултурног аспекта. Трагање за њеним скривеним и нескривеним законима, конотативним и денотативним значењима и улогама које остварује, била она народна, дечја или уметничка, траје од најстаријих времена па до данас”*( Стошић, 2008: 62).

Полифункционалност песме посматрамо у рефлексiji деловања на различите видове когнитивног, музичког, социјалног и афективног развоја, пошто само изоловано посматрање не може појаснити целокупан распон њеног утицаја. Потребно је разликовати улогу песме од њене функционалности.

*„При коришћењу појма „улога” песме одговарамо на питање где се све песма користи, а када користимо термин „функција”, одговарамо на питање зашто се песма користи, односно осветљавамо сврху њеног коришћења у настави”* (Стошић, 2008: 64 ). Функције песме нису пуки независни збир, већ су у синергијском, међусобном деловању.

#### 3.1 Песма у раду са децом

Ако учитељ користи песму системски, онда је она средство за решавање одређене језичке и музичке проблематике, социјализацију, богаћење речника, неговање народне традиције, формирање навика и диспозиција, превенцију и помоћ у лечењу говорних поремећаја и сл.

Доказ да песма у себи садржи елементе музике јесте тај да је већина песама за децу компонована, као на пример *Ау, што је школа згодна Љубивоја Ршумовића; Зима стиже Драгана Кулићана; Јесен Станише Корунковића, Седмица Драгана Лукића, Лек Момчила Тешића* и многе друге.

Подстицај за богаћење речника и језика можемо пронаћи у свакој од песама (нпр. *Сјенице Насихе Капићић Хаџић, Ругалица,*

будилица Стјепана Јакшева), а посебно су занимљиви стихови песама које треба да се допуне: *Код чичине куће* Бранка Ћопића, *Предлог* Недељка Попадића, *Стихови за допуњавање* Јована Јовановића Змаја.

За превенцију и помоћ у лечењу говорних поремећаја могли би послужити следећи стихови Мире Алечковић у којима се на спонтан начин опонашају звукови из природе: *Зри, зри, зри, зри, зри, зри, зри, весели смо ми...* Стихови народне песме *Љуља, љуља, љушка, на Морави крушка*, такође могу послужити за говорне вежбе.

Примере за социјализацију, формирање навика проналазимо у следећим песмама: *Купање* Јована Ј. Змаја, *Вечерњи разговор и Светин ручак* Гвида Тартаље, *Да ли ми верујете* Душана Радовића, *А мазе татине* Љубивоја Ршумовића итд.

Неговање народне традиције деци можемо приближити читањем стихова народних песама: *Успаванке и Падај, падај кишице*.

„*Песма носи у себи полифункционални потенцијал и својом структуром генерише више функција измедју којих постоје и јаке каузалне везе које делују на свестран развој ученика*” (Стошић, 2008: 72 ).

## ЛИТЕРАТУРА

Брковић, Алекса 1994. Развој говора. Ужице: Учитељски факултет.

Брковић, Алекса 1995. Психологија-речник појмова. Чачак: Технички факултет

Стошић, Л. Александра: Полифункционалност песме у настави музичке културе. Педагогија, год. 2008, бр. 1: стр. 62-74. Београд.





# СТУДИЈЕ



УДК: 78.01-053.2(497.6Banja Luka)  
Примљено: 19. јула 2010.  
Прихваћено: 25. јула 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 179-188

Ирена Тркуља Личина  
Основна школа „Бранко Ћопић“  
Бања Лука

## РАЗВОЈ МУЗИКАЛНОСТИ КОД ДЈЕЦЕ МЛАЂЕГ ШКОЛСКОГ УЗРАСТА У ШКОЛАМА НА ПОДРУЧЈУ ГРАДА БАЊАЛУКЕ

The Growth of musicality among children in lower classes of primary school in the city of Banja Luka

**АПСТРАКТ:** Овај рад највећим дијелом заснива се на чињеницама из прве руке, провјереним на већем броју испитаника овог подручја. Резултати овог истраживања могу да послуже као смјернице за постављање захтјева пред ученике основно - школског узраста, тако да их не прецијенимо али и не потцијенимо, као и пут до успјеха за многе учитеље који раде са дјецом. Истраживања у којима се процјењује ниво музикалности дјеце овог краја на основу тестова, увијек је занимљиво јер се путем њих долази до сазнања о особинама које карактеришу испитанике овог подручја, изврши процјена нивоа музикалности и упореде са досадашњим истраживањима. Овај рад настао је као потреба да се испитају способности испитаника чији је развој праћен током протекле три школске године, да се установи ниво развијености елементарних музичких способности путем нестандардизираних тестова, те да се установе битни фактори који утичу на развој музикалности код дјеце млађег школског узраста.

**КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** музичке способности, музикалност, таленат, слух, настава музичке културе

**ABSTRACT:** This work is mostly based on the facts from the first hand, that were checked on the lot of examinees from this area. The research results could be used as the guidelines for request, that are

required in front of the primary aged pupils, in that way, that we don't overestimate or underestimate them and also as the road to success for a lot of teachers, that work with childrens. In the researchs were assessed the level of musicality by the children from here through the tests. These researchs are always interesting, because of we can find out something about the characteristics, that are typical for exminees from here. We can also assess the level of musicality and compare it with the last researchs. This work has been made as a need for testing of the exminees, whoes development was observed in last three school years, so that we could conclude, what is the level of basic musical abilities through unstandardized tests and which factores are important in musical development by the younger school aged children.

**KEY WORDS:** musicality, hearing, tonality, teaching music, primary school education.

## 1. УВОД

На подручју града Бања Лука до сада вршена су многа истраживања која су дотицала питање музикалности дјеце овог краја и узраста. Овај рад настао је као потреба да се испитају способности испитаника чији је развој праћен током протекле три школске године 2007/08/09, да се установи ниво развијености елементарних музичких способности путем нестандардизираних тестова.

У животу данашњег дјетета често важнију улогу имају утицаји музике са радија и телевизије, него утицаји у породици и школи. Дјечија психа изложена је врстама музике које у себи не садрже сазнајну компоненту од хуманог значаја. Током рада дошла сам до закључка да су часови музичке културе веома омиљени код дјеце млађег школског узраста, те да сваки сусрет са музичким активностима у било ком облику, побуђује код њих веселје и знатижељу. Ово све указује на то да је музика чудесно оруђе у подстицању и његовању многобројних потенцијала дјетета. У игри дјеца се понашају спонтано па наставник лако може да запази њихове музичке предиспозиције и степен стварног развоја.

Ако овај истраживачки рад, бар једним малим дијелом допринесе развоју наставе музичке културе на овом подручју и шире, помогне наставницима музичке културе, моје задовољство

које ми је чинило само истраживање приликом израде рада, биће још веће.

## 2. ПРИРОДА И СТРУКТУРА МУЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

Изучавањем природе и структуре музичких способности, као и њиховим развојем углавном су се бавили професионални музичари и музички педагози. Они се кроз практичан рад баве и развојем музичких способности у процесу музичког образовања.

Изучавањем овог појма бави се психологија музике, значајна грана психологије умјетности. У дефинисању појма музичких способности постоји велики број операционалних дефиниција, а при опису појединих својстава музикалности користе се различити термини: музикалност, музички таленат, музичке способности, музички слух и музичка интелигенција. М. Шоен ( М. Схоен) сматра да је: „музикалност“ способност истанчаног музичког опажања, разумијевања и доживљавања, а „ таленат“ способност извођења музике, те их посматра као двије раздвојене способности“.

Таленат и музикалност, иначе подразумевају постојање извјесних елементарних, фундаменталних способности, које су неопходан (али не и довољан) услов музикалности тј. музичког талента. То су прије свега, способност разликовања висине, затим ритма, гласности, трајања, темпа, мелодијска и ритмичка меморија“.

Тумачењем и дефинисањем термина слух и музикалност, бавио се и наш истакнути мелограф и музички педагог Миодраг Васиљевић: „интонација у музици зависи од чула слуха и од музикалности извођача.

### 2.1 Музикалност и слух

Код људи разликујемо слух и музикалност. Слух је органски, музикалност је психички феномен. Оба су у узајамној вези и један без другог не могу се замислити. Музикалност зависи од слуха, наслијеђа, средине и образовања човјека“.

Научници се слажу да је реаговање на музичке стимулансе могуће и у пренаталном периоду и да музички развој дјетета

може да почне и прије него што се оно роди. Мајке су кроз вијекове пјевале успаванке и пјесмице, преносећи љубав и топлину својој дјечи, пружајући им емоционално задовољење у осјећају сигурности и заштићености.

Да је музика преносилац љубави и сигурности између мајке и дјетета, доказују многе научне студије, али и примјери из свакодневног живота. Редовно пјевање пјесмица било да су тихе и умирујуће или снажне, ритмички ојачавају дијете у емоционалном смислу. Музички стимулативна породица треба да подстиче дијете да се искаже кроз разноврстан вид музичких активности. Слушајући пјесмице и композиције разноврсног карактера, а затим њихово извођење уз помоћ родитеља или самостално, код дјетета развија способност слушања, вјештину музичког памћења као и свијест о себи и друштвеном окружењу.

## **2.2 Утицај игре на развој музикалности код дјецe**

Игра је покретач дјечије маште и креативности те играње уз музику (марширање, тапшање и кориштење музичких инструмената) помаже у развоју способности физичке координације и моторичке вјештине.

Истраживања из неуромузикологије указују да бављење музиком у било којем облику, посебно свирање на неком инструменту активира и десну, а и лијеву хемисферу људског мозга. Логопеди нам кажу да су способности дјецe да разликују и стварају ријечи које се римују, као и њихов осјећај за ритам, уско везани са способношћу да рано почну да читају.

Дијете које је кроз уши, а не кроз очи, рано упијало честе ријечи које се римују, као и њихову мелодију статистички је предодређено да лакше научи да чита.

## **2.3 Утицај породице, школе и социо - културног окружења на развој музикалности код дјецe**

Дијете које има срећу да живи у породици која гаји и подстиче његове музичке способности уз квалитетне и адекватне музичке садржаје, одрашће са сазнањем да добра музика мора да буде дио његовог живота и да она живот чини вриједнијим и интересантнијим. Један од битнијих чиниоца у области музичког развоја јесте насљедни фактор. Дјецa насљеђују од својих

родитеља диспозиције за физички и психички развој па и за музичке обдарености. Истраживања показују да је за реализацију природних диспозиција неопходна музички стимулативна средина (породица, школа и социо- културно окружење). Најважнији дио развоја одиграва се прије доласка у школу, у породици.

Важан покретач развоја музичких способности је породица у којој се пјева и слуша музика, поготово ако се пјева дјетету и са дјететом. Како сва дјеца немају исте услове развоја у породици, може се претпоставити колики је значај дјечијих вртића и школе, који треба да развијају музикалност код дјецe, да активирају потенцијале дјетета ма колики и ма какви они били, као и за неку дјецу да обезбијeде још боље услове од оних из којих су дошли. У животу данашњег дјетета често важнију улогу имају утицаји музике са радија и телевизије, него утицаји у породици и школи. Дјечија психа изложена је врстама музике које у себи не садрже сазнајну компоненту од хуманог значаја. Вријеме када дјеца пјевају хитове намијењене одраслима, стваране према могућностима одраслих, када радио и телевизија не нуде ученицима основно - школског узраста музичке емисије намијењене њима и само њима, када се све мање пишу дјечији текстови и дјечије пјесме. Када за њих не организујемо концертне, нити позоришне (луткарске) представе пуне музике, другачије од оних које чују на телевизији и радију, наставник музике у основно - школском образовању има тежак задатак да ученике упозна са правим чарима музике, да их приволи да се посвете тој музици, да је разумију, да их научи слушати, пјевати, свирати, вољети и цијенити музику. Овај задатак је комплексан, а проводи се у дуготрајном деветогодишњем школовању па и касније у Гимназији или некој другој средњој школи.

### **3. РАЗВОЈ МУЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ КРОЗ НАСТАВУ МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ**

Током рада дошла сам до закључка да су часови музичке културе веома омиљени код дјецe млађег школског узраста, те да сваки сусрет са музичким активностима у било ком облику, побуђује код њих веселје и знатижељу. Ово све указује на то да је музика чудесно оруђе у подстицању и његовању многобројних потенцијала дјетета. У игри дјеца се понашају спонтано па наставник лако може да запази њихове музичке предиспозиције и степен стварног развоја.



Музичка култура је наставна област која има задатак да у дуготрајном процесу подстиче, развија и усмјерава музичке способности ученика путем пјевања, свирања, слушања и „стварања“ музике, увијек са захтјевима вишег нивоа сложености. Музички доживљај и свјесно естетско обликовање могуће је остварити кроз активан однос према музици, то је поред слушања, извођење музике, свирање и пјевање.

Вјештина складног музицирања развија музичке способности (слух, ритам, меморија). На овом узрасту овладава се метроритмика и мелодика у границама дјечијих просјечних могућности у оквиру ритмичких и интонативних проблема народних и умјетничких пјесама предвиђених програмским захтјевима и потребама школског музицирања. И на крају, стицање одговарајућих музичких знања омогућује боље разумијевање дјела, а све заједно води постепеном развијању способности самосталног процјењивања тј. стварању сопственог суда. Извођење музике, пјевање и свирање, представља најважнији вид активног односа према музици у млађим разредима основне школе. Овом активношћу развијају се музичке способности које васпитанику омогућавају да, више или мање, изводи, доживљава, опажа и разумије музику.

Развој музикалности ученика основне школе као предуслов за прихватање и разумијевање музике је један од главних задатака наставе музичке културе, те да би наставник што спремније приступио овом проблему, који није само музичке већ и психолошке природе, пожељно је да упозна природу, видове и развој музичке способности.

Савремени музички педагози и психолози сматрају да постоје различити видови музичких способности а редослијед њиховог развоја је условљен узрастом. Осјећај за ритам, способност разликовања висине тона и памћење музичких цјелина јављају се раније, те се развијају од шесте до девете године живота. Сложенији видови, као што су способност схватања хармоније, осјећај за вишегласно музицирање или способност естетског процјењивања, јављају се још касније, код већине дјеце између једанаесте и дванаесте године живота, те се развијају спорије и кроз дужи временски период. Дијагностификовањем музичких способности наставник сазнаје код којих је ученика музикалност више, мање или никако развијена. Испитивање се може вршити помоћу слушних тестова. За овај узраст најприхватљивије је препознавање и репродуковање ритмичких и мелодијских фраза



ученика. На наставнику је да развије што је више могуће елемената музичких способности свих испитаника, поштујући при томе и њихове предиспозиције.

Упорним и ситематским радом неће ни успјех изостати, па ће и код оних који се на почетку чине безнадежним доћи до изражаја неки од видова музичких способности. Испитивање музикалности ученика треба започети послје почетка школске године у ведрој атмосфери игре и са цијелим разредом. Не би смјело да се обавља на самом почетку године јер нова средина за дјецу ствара осјећај несигурности. Обично први резултати не задовоље просјечне критеријуме музикалности, што може да буде посљедица психичке природе, зато прве резултате не треба узимати као коначне.

Наставник сам мора да процијени гласовне могућности дјеце у свом разреду и да према њиховим могућностима врши одабир и редослијед пјесама понуђених у одређеном уџбенику. Ако већ задржавамо уџбенике који граничне тонове користе мало неопрезно од великог би значаја било да поред наставника музичке културе и учитељи разредне наставе познају појам транспозиције, да владају инструментом, што би било од велике користи за развој гласовне способности као и музикалности од самог почетка.

Дјеца овог краја обдарена су љепотом гласа и високим ступњем способности вокалне репродукције, али у обиму који мора бити прилагођен њима. Из свега овога може се произвести још један закључак, да се у овој доби треба оградити од претенциозних захтјева које намећу аутори Наставног плана и програма рада, као и аутори уџбеника када је у питању обим гласа. Више пажње треба посветити квалитету пјесмица, њиховим разноврсним садржајима, како би дјеца створила музичке наслаге од којих има више користи у тој узрасној доби, него од ширења обима гласа, јер ће њихов психички и физички развој пратити и развој вокалних способности.

Треба узети у обзир чињеницу да је музичка култура, гледано са психолошког становишта, поготово код дјецe млађег школског узраста предмет који ученике првенствено релаксира, али и предмет који треба да их подстиче на размишљање тј. да развија мисаоне, изражајне, али и практичне дјелатности ученика. Музичка култура у овом узрасту са правом заузима важну улогу у развоју сваке индивидуе у почетном образовању, али и каснијим

разредима. Ученике не треба преоптеретити, већ кроз игру и релаксацију развијати описане компоненте музикалности.

## ЛИТЕРАТУРА

Andree, Marija, Andree, Vjekoslav, Barošević, Marko (1986): *Muzičko vaspitanje 4*, XIII adaptirano izdanje. Sarajevo.

Bašić Elli (1960): *Sedam nota - sto divota*, Zagreb.

Vasiljević, Zorislava, M (1998): *Solfedžo- metodski praktikum*; 3. izdanje. Beograd: Fin & ek.

Vasiljević, Zorislava, M. (2000): *Metodika muzičke pismenosti*. Beograd: Akademija

Vasiljević Zorislava, M. (1996): *Srpsko muzičko blago*. Beograd: Prosveta.

Vasiljević Zorislava, M.(1998): *Solfedžo - metodski praktikum*. Beograd: Univerzitet umjetnosti.

Vasiljević, Zorislava, Trakilović, Desanka, Stojanović, Gordana (2003): *Muzička kultura za četvrti i peti razred osnovne škole*. Srpsko Srajavaeo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Vasiljević, Zorislava, Trakilović, Desanka, Stojanović, Gordana (2003): *Muzička kultura za peti i šesti razred osnovne škole*. Srpsko Srajavaeo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Vasiljević, Zorislava (2000): *Rat za srpsku muzičku pismenost*. Beograd.

Golupkov (1946): *Metodika književnosti*. Zagreb

Golemović, Dimitrije (1997): *Narodna muzika Jugoslavije*. Beograd: Muzička omladina Srbije.

Ivanović, Mirjana (1981): *Metodika nastave muzičkog vaspitanja u osnovnoj školi*, Prvo izdanje. Knjaževac: Nota.

Aleksandra; Nikolić, Zoran (1999): *Solfedžo za treći razred osnovne muzičke škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Magdalenić, Miroslav (1962): *Razvijanje sluha na bazi folkloru*. Zagreb: Muzika i škola 4.

Noel- Gallon (1975): *20 Lecons de la solfege*. Paris.

Mirković - Radoš, Ksenija (1996): *Psihologija muzike*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Požgaj, Joža (1988): *Metodika nastave glazbene kulture u osnovnoj školi*. Zageb: Školska knjiga.

Stojanović, Gordana (1996): *Nastava muzičke kulture od I- IV razreda osnovne škole, Priručnik za učitelje i studente učiteljskog fakulteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Stojanović, Gordana, Tatjana, Drobni (2001): *Muzička zbirka za četvrti razred osnovne škole*. Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Trakilović, Desanka (1999): *Pedagoško - didaktički principi nastave muzičke pismenosti u Republici Srpskoj*. Bijeljina: Univerzitet u Srpskom Sarajevu: Učiteljski fakultet u Bijeljini.

УДК: 371.311.1  
Примљено: 19. јула 2010.  
Прихваћено: 10. августа 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3  
год. 2 вол. 2  
стр. 189-196

Бојан Џилит  
Основна школа „Србија“  
Пале

## **ИНДИВИДУАЛИЗОВАНА НАСТАВА (Настава различитих нивоа сложености)**

INDIVIDUALIZED TEACHING (Education with different levels of  
complexity)

**АПСТРАКТ:** Резултати многих истраживања указују на то да одјељење треба гледати као на групу ученика неједнаких физиолошких основа, физичког развоја, интелектуалних и креативних способности, способности учења, мотивације, интересовања, ставова и осталих когнитивних и конативних структура и процеса, те других потигнућа и индивидуалних обиљежја. Ове индивидуалне разлике условљавају ограничене примјене наставних облика, система и поступака једнаких за све ученике, а актуелизује потребу индивидуализације наставног процеса. Неопходно је истаћи и разлику између индивидуалне и индивидуализоване наставе. Индивидуална настава подразумијева самосталан рад ученика, али на истим задацима за све, док индивидуализована настава подразумијева самосталан рад на посебно одабраним задацима и садржајима за свакога.

**КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** индивидуализована настава, мотивација, когнитивни развој, наставни садржај, наставни листици, наставни систем, настава различитих нивоа сложености, инклузија.

**ABSTRACT:** Results of many recershes highlight that a class should be perceived as a group of pupils with unequal physiological bases, physical development, intellectual and creative abilities, learning abilities, motivation, inerest, attitudes and other cognitive structures and process, as well as other achievements and individual characteristics. Afore mentioned individual differences limit the

application of teaching methods, systems and techniques equal for all pupils, and calls for individualization of teaching process. It is necessary to emphasize the difference between individual and individualized education. Individual teaching process entails work of pupils, on the same assignments for all, where as individualized teaching process concerns individual work on specially selected assignments and contents for everyone.

**KEY WORDS:** individualized teaching, motivation, cognitive development, teaching sheets, teaching process, education with different levels of complexity, inclusion.

## 1. УВОД

Индивидуализована настава састоји се у томе да се за сваког ученика бира посебан рад који му највише одговара. Умјесто спољашне диференцијације - подјела ученика у слабија, средње добра и боља одјељења, те фуркације наставе на допунску, додатну и сл. , акценат је на оптималној унутрашњој диференцијацији рада. Оваква настава омогућава сваком ученику рад у складу са његовим предзнањем, способностима, начину и ритму рада, те успон до личног максимума. Сваки ученик добија садржаје и задатке "по мјери". У оваквом наставном систему ученик је у директном односу према наставном садржају, а по потреби контактира са наставником. Наставник није у директном контакту са садржајем у вријеме извођења већ у фази припремања и вредновања наставног рада.

## 2. ИНДИВИДУАЛИЗОВАНА НАСТАВА

Покушаји индивидуализације наставе одавно се јављају као реакција на слабости традиционалне наставе прилагођене просјечном ученику и употреби фронталног рада као јединог. Издвајамо: "Далтон план", "Винетка план", "Мајнхамски систем", Марију Монтесори, О. Декролија, "Активна школа", Дзон Дјуј и др. Сви ови покушаји су имали добре и лоше стране, али су у сваком случају допринијели уважавању индивидуалних разлика мађу ученицима и утемељењу наставног система са моделима индивидуализоване наставе. Наравно процес теоријског утемељења овог наставног система је отворен и даље, ал проблем је у реализацији, тј. у примјени индивидуализоване наставе у пракси. Овај наставни систем је једноставан за примјену, али је тежак процес израде материјала.

Стога је потребно с много више озбиљности прићи практично овом проблему, почевши од надлежних министарстава, педогошких завода, па школа и наставника. Ваљаном примјеном овога наставног система извршили бисмо бољи васпитно-образовни утицај на ученике и превентивно дјеловали на асоцијално понашање, јер настава прилагођена просјечном ученику не одговара ни ученицима испод, као и онима који су изнад тога просјека. Први не могу да удовоље таквим захтјевима, а потоњим је таква настава монотона, не пружа прилику за стваралачки рад, те и код једних и код других изазива фрустрације, а као реакцију на фрустрације често имамо различите облике неприлагођеног понашања.

### **2.1. Модели индивидуализоване наставе**

Постоји више облика, моделитета и начина индивидуализације наставе као што су:

1. настава различитих нивоа сложености (оптимално диференцирана настава),
2. примјена наставних листица,
3. рјешавање задатака на три нивоа сложености,
4. диференцирани групни рад,
5. индивидуално планирана настава,
6. микро-настава,
7. компјутеризација учења у настави и сл.

### **3. НАСТАВА РАЗЛИЧИТИХ НИВОА СЛОЖЕНОСТИ**

Овај вид наставе је теоријски заснован на васпитно-образовном раду наставника и ученика различитих нивоа и структура знања. Оваква настава подразумијева да сваки ученик у вјежби одређеног типа самостално рјешава примјерене задатке, односно вјежбе са већим бројем задатака, одговарајућим секвенцама вјежбе, прилагођеним упутствима за поједине ученике различитих нивоа и структура знања. Овај модел наставе такође омогућава осамостаљивање у раду и припрему за самообразовање, подстиче продуктиван рад, ученик је субјект у раду.

Настава различитих нивоа сложености подразумијева сљедеће наставне активности:



1. идентификацију наставних садржаја, понављање, вјежбање или провјеравање на различитим нивоима сложености;
2. унапређивање нивоа и структура знања појединих ученика;
3. израду (припрему) материјала или задатака у три варијанте;
4. извођење наставе;
5. верификацију наставног рада.

Индивидуалне разлике утврђују се примјеном дијагностичког теста нивоа знања и структуре знања који се састоји од три подтеста, а у сваком подтесту питање из једног од поменутих нивоа. Сваки ученик ће радити на једном од три типа вјежби: "А"- 7 питања познавања основних програмских садржаја (а) и 3 питања разумјевања и схватања информација (б); "Б"- 7 питања разумјевања и схватање информација (б) и 3 питања учења путем открића (ц); "Ц"-7 питања учења путем открића (ц) и 3 питања стваралачке примјене знања. Ученик који на првом подтесту уради до 71% радиће вјежбу "А", без обзира на резултате у другом и трећем дијелу теста; ако уради више од 71 % и на другом дијелу до 71 % радиће вјежбу "Б "; а ако и на првом и другом уради више од 71% радиће вјежбу "Ц ". Свака вјежба треба да садржи прецизно упутство (и оно треба да је диференцирано). Прије почетка рада, а посебно када је обрада у питању, треба свим ученицима истовремено, у што краћем року, објаснити кључне појмове и чињенице, а не држати уобичајна предавања, а може се дати и посебно припремљен материјал или упутити на читање из уџбеника, а потом слиједи рад на задацима. У току рада наставник треба да помаже ученицима, а посебно онима који раде вјежбу "А ". Вјежбе треба да садрже повратну информацију тј. обично се на задњој страни налазе одговори првих неколико питања, а остали одговори су код наставника, што значи да ученици могу вршити самоконтролу или узајамно вјеровање са паром. Приликом самовредновања, односно вредновања порад тачних одговара ученик ставља +, потом уз помоћ наставника или уџбеника врши корекцију нетачних оговора. Потом наставник врши превођење ученика у други ниво на сљедећи начин:

Ученик који у вјежби "А" уради до 70 % садржаја и даље ради исти тип вјежбе, а више од 70 % прелази на ниво "Б "; онај ученик који у вјежби "Б" уради до 40 % сљедећи пут прелази на вјежбу "А", а ако уради од 40 % до 70 % и даље ради вјежбу "Б", а ако уради преко 70 % ради вјежбу "Ц"; ученик који у вјежби "Ц " уради до 40 % садржаја враћа се на вјежбу "Б", ако уради више од 40 % и даље ће радити вјежбу "Ц ".

Уношење интерактивних облика учења у наставу различитих нивоа сложености, допринијело је побољшању њених ефеката, као и развијању нове варијанте овог модела индивидуализоване наставе који има следећу структуру:

1. *Припремне активности* (одређивање нивоа знања, припрема диференцијалних вјежби).
2. *Заједничке уводне активности* (заједничко упознавање кључних наставних садржаја, формирање парова или група, подјела вјежби, мотивација за рад).
3. *Интарактиван рад ученика уз повремену наставникову помоћ*,
4. *Кооперативно вредновање одговора и рјешења*(узајамно-тандемско самовреновање, наставничково вредновање и њихова комбинација).
5. *Заједничке завршне активности* (проглашење најуспјеснијих појединаца, осврт на ток рада, одрађивање нареног типа вјежбе).

На основу ове структуре припремјен је практични модел диференциране обраде наставне јединице *''Стари Вујадин''-народна пјесма*, у В разреду који је намијењен емпиријској евалуацији.

**Разред и одјељење:** В1

**Наставни предмет:** Српски језик

**Наставна тема:** Књижевност

**Наставна јединица:** *''Стари Вујадин''- народна пјесма*

**Тип часа:** обрада градива

**Циљ часа:** Оспособљавање за читање у себи са усмјеравањем и одређеним задацима (прилагитијеним способностима ученика), брзо схватање садржине, слијед догађаја, поступци ликова, драматичне ситуације и њихових узорака.

**Наставне методе:** метода хеуристичког разговора, метода писаних радова

**Наставни облици рада:** фронтални, рад у пару (дифернцирани)

**Наставна срадства:** наставни листићи са диференцираним задацима.

**1. Корак** - припремне активности (прије наставе)

- утврђивање нивоа и структуре знања и вјежбања за сваког ученика у одјељењу на основу дијагностичког теста;
- припреманње вјежби нивоа у одговарајућем тиражу ( вјежбе *''А''*, *''Б''* и *''Ц''* ).

**2. Корак** - заједничке уводне наставне активности ( око 10 мин.)

- сежето подсјећање на карактеристике свих епских пјесама (када су настале; ко их је пјевао; који су познати народни пјевачи; ко их је брижљиво сакупио и чувао од заборава);
- објашњавање мање познатих ријечи: *бијиш, паша, диван, чекрчли челенка, јатаци, вијећ вијећати....*;
- најава циља и начина рада;
- наставничко изражајно читање текста.

### 3. Корак - интерактивно вјежбање (око 20 мин.)

- ученици сједе у три реда у учионици према нивоу сложености вјежбања;
- тандеми (парови) наизмјенично полугласно прочитају пјесму;
- парови ученика на основу честог враћања на тест и његову анализу, исписују
- усеглашене одговоре на питања из вјежбе свог нивоа вјежбања;
- питања и задаци по нивоима вјежбања.

#### ВЈЕЖБА (А)

1. Које вријеме јо опјевано у пјесми "Стари Вујадин"?
2. Гдје се одвија радња ове пјесме?
3. Наброј ликове о којима се говори у овој пјесми?
4. Опиши како су Турци мучили старог Вујадина?
5. Шта Вујадин поручује својим синовима?

#### ВЈЕЖБА (Б)

1. Опиши како су Турци мучили Вујадина?
2. Шта Вујадин поручује својим синовима?
3. Турци су од Вујадина тражили да изда своју дружину. Шта је он одговорио?
4. Зашто дјевојка куне своје очи?
5. Напишите неколико ријечи које говоре о храбрости!

#### ВЈЕЖБА (Ц)

1. Зашто дјевојка куне своје очи?
2. Напишите неколико ријечи које говоре о храбрости!
3. Народни пјевач синове старог Вујадуна пореди са соковима, зашто?
4. Како си разумио израз "срце удовичко"? Покушај да га замијениш неким другим изразом сличног значења!
5. Размисли о поукама ове пјесме и запиши их!

#### **4. Корак** - кооперативно вредновање (око 10 мин.)

- сваки пар ученика вреднује сопствене одговоре упоређујући их са одговорима других ученика;
- заједно са наставником наводе одговоре по питањима;
- у оквиру сваке од три групе нивоа (А, Б, Ц) парови презентују број питања на које су дали тачне одговоре
- истицање и коментар на питања која су парови најслабије одговорили.

#### **5. Корак** - завршне заједничке активности (око 5 мин.)

- пред цијелим одјељењем презентују се најбољи тандемски резултати постигнути на сваком од три нивоа вјежбања, те њихово превођење на наредни, сложенији ниво вјежбања;
- осврт на искуства о оваквом начину учења.

### **УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА**

У индивидуализованој настави неминовно је одредити неопходни минимум за све ученике, а затим припремити одговарајуће задатке прилагођене индивидуалним способностима свих ученика. Примјена модела ове наставе јавља се у посљедњој деценији када се код нас уводи процес инклузије у настави. Ако знамо да инклузија подразумијева укључење у редовну наставу дјеце са сметњема у развоју, дјеце са других говорних подручја итд, онда је јасно да се овом наставном систему треба посветити много више пажње у практичном смислу, тј. изради материјала у складу са дијагностичким и категоризационом подацима, те њихова свакодневна примјена.

### **ЛИТЕРАТУРА**

Банђур, В. и Поткоњак, Н. (2006): Истраживачки рад у школи - акциона истраживања, Београд: Школска књига.

Стојановић, Б. (2007): Истраживачи дечјих душа, Нови Сад: Драгон Нови Сад.

Сузич, Н. (2005): Педагогија за ХХИ вијек, Бања Лука: ТТ-Центар.

Вилотијевић, М. (2000): Дидактика, Београд: Научна књига, Учитељски факултет.

УДК: 659.1:621.396  
Примљено: 22. јула 2010.  
Прихваћено: 10. августа 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 197-203

Александра Станковић  
Основна школа „Свети Сава“  
Фоча

## ВИДЕО КОНФЕРЕНЦИЈА КАО ОБЛИК САВРЕМЕНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

Video conference as a form of modern communications

**АПСТРАКТ:** Рад описује видео конференцију као облик савремене комуникације. Дата је подјела видео конференције према броју локација између којих се одвија комуникација (Point to point и Multipoint) и према намјени (собна и стона). Наведене су функције видео конференције. Дате су предности кориштења овог облика комуникације.

**КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** видео конференција, Point to point, Multipoint комуникација, собна и стона комуникација, функције видео комуникације.

**ABSTRACT:** The paper describes the video conferencing as a form of modern communication. Division of videoconferencing by the number of locations between which the communication takes place (Point to Point and Multipoint) and by application (room-based and desktop )are given. Fuction of video conferencing are listed. The advantages of using this form of communication are given.

**KEY WORDS:** video conferencing, point to point and multipoint communication, room-based and desktop communication, function of video communication

### 1. УВОД

Видео конференција је комуникациона технологија која интегриса видео и звук, како би повезала удаљене кориснике у реалном времену. Учесници видео конференције могу да виде једни друге док говоре, могу да размењују документа, држе презентације и организују обуке.

Почеци видео конференције настали су са Адвент телевизијом, користећи затворен спој са телевизијом. На овај начин омогућено је корисницима да комуницирају. Новинари су из репортерских кола могли да комуницирају са ТВ станицом.

Сиромашни квалитет слике ограничио је употребу видео конференције све до 80-тих година прошлог вијека. Појавом ИСДН технологије омогућена је далеко већа примјенивост видео конференција као комуникационог медија.

Развојем технологије неопходна опрема је постала доступна за широку примјену па је и видео конференција доживјела процват у многим друштвеним и привредним дјелатностима.

## 2. ВИДЕО КОНФЕРЕНЦИЈА

За реализацију видео конференције потребни су:

1. Видео улаз - видеокамера. Потребне су камере на свакој локацији која приступа видео конференцији, а могуће је па и пожељно и кориштење посебних камера за приказ документа.
2. Видео излаз - може бити стандардни ТВ, рачунарски монитор или видео бим.
3. Аудио улаз је обично микрофон, при чему се може поставити средишњи микрофон или сваки учесник на једном мјесту може имати посебну улазну јединицу.
4. За аудио излаз се користе разне врсте звучника.
5. Спољна јединица звана цодец
6. Комуникациони канал за пренос података одговарајућег пропусног опсега - бандвидтх
7. Софтвер за компресију и декомпресију података -подаци које се преносе видео конференцијом заузимају много простора и њихово преношење трајало би јако дуго. Због тога се користи програм за компресију података на мјесту слања и декомпресију на мјесту пријема.

Квалитет преноса слике и звука увелико зависе о codex - и и комуникационом каналу. Као последица спорог кодека или ниске пропусности комуникационог канала јавља се испрекидана слика и кашњењн звука.

## 2.1. Подјела видео конференције

Према броју локација између којих се одвија комуникација видео конференција може да се подели на:

- Поинт то поинт - одвија се између двије тачке,
- Вишелокацијска (Мултипоинт) - одвоја се између више корисника смјештених на различитим локацијама, а изводи се уз употребу посебног уређеја који се зове мост (MCU - multiple conference unit), Свака од страна која жели судјеловати у конференцији позива преко дигиталне мреже мост. Његов задатак је да учеснике међусобно спаја, те да управља оним позивима који се накнадно желе укључити у конференцију. Ограничен је број страна које се могу видјети на монитору. Ако у конференцији судјелују четири стране тада свака страна може видјети себе и све остале учеснике. Међутим уколико у конференцији учествују више од четири стране тада мост након фиксног временског интервала (обично 5 до 10 секунди) приказује учеснике редом.

Да би се избјегли проблеми у раду пожељно је да се један од учесника унапријед именује предједавајућим конференције. Он мора да осигура да у сваком тренутку говори само једна страна.

Према намјени видео конференција може да се подијели на:

- Собне (room-based video conference system) - намијењена је учествовању већег броја саговорника који се налазе на двије или више удаљених локација, опремљених опремом за праћење видео конференције. Потребно је да свака „соба“ посједује монитор или ЛЦД пројектор, квалитетно озвучење са способношћу аутоматског отклањања микрофоније и већу видеокамеру. Карактеристике ове конференције су врло висок квалитет преноса, али и висока цијена опреме. Опрема може да се налази на постољу тако да није везана за једну локацију. Обично се конференцијске везе остварују са закупљеним водом или постојећом јаком комуникационом инфраструктуром ради што веће пропусности података, те



се као резултат јавља реал-тима комуникација са квалитетним звуком и сликом.

- Стона (desktop video conference system) - изводи се употребом рачунара и видео камере, звучника и микрофона. Цодец се не појављује као посебан уређај, већ његову улогу преузима рачунар са посебним HW и SW за кодирање и декодирање сигнала. Облик ове конференције је и видео телефонија. Осим размене мултимедијалних садржаја овај облик видео конференције подржава и размјену података, дијелење апликација као и chat.

Као посебна врста видео конференције помиње се сателитска видео конференција. То је конференција употребом дигиталне сателитске телевизије. Најчешће се користи на универзитетима за повезивање студената са различитих географски подручја. Овај вид конференције омогућава удаљеним студентима директно комуницирање са предавачима. Сателитску конференцију карактеришу велика пропусност и велика брзина преносне брзине према и од сателита.

Трајање видео конференције може варирати од неколико минута до неколико сати. Уколико траје дужи мора бити осмишљена и припремљена без грешке, мора бити занимљива како би држала пажњу кандидатима. Неоподно је проверити услове за одржавање конференције, како не би долазило до прекида, искривљене слике или звука.

## 2.2. Функције видео конференције

Стандардне функције видео конференције су:

- позивање судионика,
- прекидање везе,
- приказ пописа учесника,
- управљање преносом видео и аудио записа,
- прилагођавање величине приказа, јачине звука и квалитета слике.

Додатне функције су:

- интеграција са адресаром,
- могућност слања текстуалних порука између учесника - цхат,
- пренос датотека,

- употреба плоче за цртање (wхитебоард),
- дијељење програма и апликација.

Уколико учествујемо у видео конференцији потребно је обратити пажњу на неколико чињеница:

- избјегавати одјећу са ситним узорцима и накит који може рефлектовати свјетлост,
- пожељне боје су плава и пастелних тонова, док бијелу и црну треба избјегавати,
- избјегавати лупкање по столу руком или оловком, као и шушкање папиром. Уколико сједите близу микрофона немојте диати у њега.
- говорити нормалном јачином гласа,
- искључити микрофон ако само пратите друге саговорнике.

### 2.3. Предности видео конференције

Данас све већи број људи има потребу како за стицањем нових тако и за освјежавањем старих знања. Имајући у виду сталну потребу за напредовањем и учењем са једне стране и све мање слободног времена за похађање савјетовања, обука и семинара са друге стране видео конференција се намеће као врло корисно рјешење.

Пажња се данас поклања проналажењу нових начина извођења видео конференција. Посебно се настоји побољшати извођење видео конференције путем интернета. Пошто се приликом употребе интернета у видео конференцији дијеле капацитети линије са другим корисницима у организацији јавља се испрекидана слика и кашњење звука. Потребно је дакле, осигурати непромјењиву пропусност линија, а то се остварује резервациом капацитета саме линије.

Извођење видео конференције путем интернета може се остварити тако да сваки учесник позове одговарајућу УРЛ адресу и тиме постаје судионик конференције. На страни сервера мора постојати неко ко почиње конференцију (уколико се ради о стручном усавршавању наставника то је предавач или координатор обуке).

Могућности видео конференције, уколико се правилно искористе, могу отворити нове видике наставницима. Данас се

видео конференција све више користи у стручном усавршавању. Њиховим кориштењем знатно се смањују путни трошкови како предавача - стручног саветника, тако и наставника -учесника, јер се видеоконференцији може приступити из више регионалних центара, а ускоро ће моћи да јој се приступи и из сваке школе. Поред тога, традиционални семинари се често преклапају са наставним процесом. Овај проблем, али и проблем непотребних трошкова путовања рјешава се кориштењем видео конференције која се обично организује у најповољнијим терминима и за предаваче, и за слушаоце.

Сви учесници слушају истог предавача истовремено. Могућ је дакле рад и у већим, и у мањим групама, интеракција са свим локацијама, односно са свим судионцима је могућа и технички изводива. Ствара се окружење у којем се брзо реагује и у којем идеје и знање несметано круже. Поред стицања нових стручних знања кориштењем видеоконференција развијају се комуникационе и организационе вјештине и развија се модерна електронска писменост учесника

Наравно, видеоконференција као вид стручног усавршавања никако не може у потпуности замијенити класичне обуке, савјетовања и семинаре, али може ефикасно функционисати као веома корисна алтернатива поготово у вријеме економске кризе.

## ЛИТЕРАТУРА

CARNet, Што су видеоконференције

<http://www.carnet.hr/videokonferencije/stosu> 10.01.2011

CARNet, Зашто видеоконференције

<http://www.carnet.hr/videokonferencije/zasto> 10.01.2011.

Supra Net Projekt d.o.o, Опћенито о видеоконференцијама

<http://www.supranet-projekt.hr/opcenito.htm> 11.01.2011.

CARNet, Сервис собих видеоконференција

<ftp://ftp.carnet.hr/pub/CARNet/docs/info/CDA0032.pdf>  
11.01.2011.

Nefesis, Timeline <http://www.nefesis.com/Best-Video-Conferencing-Software/video-conferencing-history.html>

Dr. Geoffrey A. Wright “Improving teacher performance using an Enhanced digital video reflection technique” IADIS International Conference on Cognition and Exploratory Learning in Digital Age (CELDA 2008)



УДК: 371.3::811.111  
Примљено: 18. јул 2010.  
Прихваћено: 25. јула 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 205-212

**Ивана Мартиновић**  
Висока пословна школа струковних студија  
Нови Сад

## **УСВАЈАЊЕ ЕЛЕМЕНАТА КУЛТУРЕ У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА ПОМОЋУ ПРОБЛЕМСКЕ НАСТАВЕ**

Adoption of the cultural elements in the teaching of English  
language with problem-based learning

**АПСТРАКТ:** Изложеност културном искуству даје студентима сигурност за будуће међукултуролошке интеракције које ће имати са матерњим говорницима и помоћи им да избегну неразумевање. Проблемска настава нуди окружење где ученици уче како да се понашају у одређеним ситуацијама. Пошто ученици учествују у догађају они ће доживети начин на који се људи понашају у одређеној култури. Кроз искуство у проблемској настави ученици могу да науче како се људи који припадају одређеној култури понашају у одређеним ситуацијама. Као резултат тога ученици ће знати како да се понашају у заједници чији језик уче и осећаће се сигурније у реалним животним ситуацијама.

**КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** проблемска настава, настава енглеског језика, културолошко искуство

**ABSTRACT:** Exposure to cultural experience gives students the safety of future cross-cultural interaction that it will have native speakers and help them to avoid misunderstanding. Problem-based learning provides an environment where students learn how to behave in certain situations. As students participate in an event they will experience the way people behave in a certain culture. Through our experience in problem-based learning learn how people who belong to a particular culture behave in certain situations. As a

result, students will know how to behave in a community whose language they learn and will feel safer in real life situations.

**KEY WORDS:** problem based learning, English language teaching, cultural experience

## 1. УВОД

Оно што унапређује наставни процес и приближава га развојној настави је организација рада ученика на часу. Наставници би своја знања и праксу морали да усавршавају у складу са новим циљевим образовања која стављају акценат на развој мишљења али и на усвајање методолошких знања (знања о знањима) на основу којих ученик може самостално да открива особине, својства, законитости у проблемским ситуацијама.

## 2. ИНОВАТИВНА НАСТАВА

Према Степановној (Степановна, 2006) оно што карактерише *иновативну, модерну, развијајућу наставу* су услови у којима ученик постаје субјекат наставног процеса, а њена усмереност је ка развоју способности и личности ученика (што подразумева и усвајање мисаоних операција). Његов развој постаје главни циљ не само наставника већ и самог ученика. Када ученик осети потребу и способност за промену и мотив за саморазвој наставни процес за њега добија одређену сврху, а та сврха је његов сопствени развој. У оваквој настави сви чиниоци наставног процеса су једнаки а карактер узајамног деловања је демократски. Облици организације у иновационој настави су групни а наставне методе проблемске и рефлексивне. Начин усвајања знање је истраживачки и мисаони, па је на тај начин знање трајно усвојено. У оваквој настави код ученика је присутна мотивација, интересовање и активност, па наставник у модерној настави има улогу организатора сарадње, консултанта, руководиоца и фацитатора процеса. Неки од начина да наставници унапреде, модернизују своју праксу и да поставе темеље иновативне наставе где је ученик субјекат наставног процеса је да наставни процес организују помоћу проблемско-истраживачког приступ у настави, који карактерише метода „учења путем открића“.

## 2.1. Проблемска настава и културолошко искуство

Prema Braunu (Brown, 1986: 34), „култура је дубоко интегрисан део нашег бића али је језик који се говори међу члановима одређене културе највидљивији и најдоступнији израз те културе.” Учење комуникације не може бити одвојено од културе зато што се јединствена култура формира међу људима који комуницирају заједно. Битно је разумети и знати како да се понашамо одговарајуће да би успешно комуницирали на страном језику. Ипак, учење културних аспеката заједнице чији језик учимо је често искључено на многим часовима страног језика. Када се култура народа чији језик учимо представља на часу наставници често објашњавају о земљи или култури одвојено од заједнице чији језик учимо. Како год језик и култура не могу бити одвојени зато што су битне особине унутар људи и група које комуницирају међусобно.

Проблемска настава нуди окружење где ученици уче како да се понашају у одређеним ситуацијама. Пошто ученици учествују у догађају они ће доживети начин на који се људи понашају у одређеној култури.

Изложеност културном искуству даје студентима сигурност за будуће међукултуролошке интеракције које ће имати са матерњим говорницима и помоћи им да избегну неразумевање. Кроз искуство у проблемској настави ученици могу да науче како се људи који припадају одређеној култури понашају у одређеним ситуацијама. Као резултат тога ученици ће знати како да се понашају у заједници чији језик уче и осећаће се сигурније у реалним животним ситуацијама.

## 3. АРТИКУЛАЦИЈА ЧАСА ПРОБЛЕМСКЕ НАСТАВЕ

Према Вилотијевићу (Вилотијевић, 2000: 11) час проблемске наставе може се поделити на следеће етапе:

1. Стварање проблемске ситуације. На почетку часа наставник поставља проблемски задатак настојећи да створи атмосферу радозналости, да мобилише пажњу и подстакне интересовања ученика, изазове мисаону напетост, да их потпуно мотивише.
2. Решавање проблема. У главном делу часа ученици ће самостално, користећи претходна знања и искуство и



активно размишљајући, самостално решаваати проблемске задатке које је задао наставник. Могу се применити разни облици рада - индивидуални, тандем, групни. У овој фази ученици треба целовито да сагледају проблем, да анализују дате елементе, да утврде који подаци недостају а неопходни су да би се проблем решио, да сагледају везе и односе међу елементима, да то повежу са претходним знањима. Укратко, овај део рада могао би се означити као анализа, односно рашчлањавање проблема да би се потпуно сагледала његова структура, тј. место и улога елемената у проблему као целини и да би се утврдило који елемент (податак) недостаје, а потребан је ради решавања. Џером Брунер тврди да у решавању проблема постоје два дела: прво, изведени или интуитивни скок од чулних података до хипотезе до које се долази повезивањем спољних информација са унутрашњим мисаоним моделом и друго, провера хипотезе укључивањем нових чулних података који треба да је потврде или оборе. Важно је да ученици до њих дођу самостално, а не на сугестију наставника. Проблем се може решавати део по део док се не освоји целина. О хипотезама ученика се расправља, супротстављају се мишљења. Наставник дискретно руководи часом из другог плана препуштајући ученицима да буду максимално активни. Да би хипотеза била и решење, потребно ју је добро поткрепити чињеницама, тј. треба је образложити. Тиме и практичном применом она се верификује (проверава). Решавање проблема је процес у коме ученици понављају раније градиво и стичу нова знања.

3. Вежбање и утврђивање. Да би се ученици оспособили да стичу знања решавањем проблема, у завршном делу часа треба им задати још неки проблем истога типа, али са неком новом непознаницом и тражити да га реше. Кад се поново сусретну са сличним проблемом, далеко ће га лакше решити а умеће и да стечено знање примене у новој ситуацији (трансфер). Вежбањем и примењивањем они ће утврдити стечена знања.
4. Домаћи задатак. Добри домаћи задаци и контрола како су урађени много ће помоћи да се знања утврде и обавезиваће ученика на појачану мисаону активност

### 3.1. Пример наставне јединице часа са проблемском наставом

На основу горе поменутог примера за артикулацију часа проблемске наставе аутор је направио примери часова за наставну јединицу .

#### И Модел: Траининг

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ: Енглески пословни језик

ОДЕЉЕЊЕ: прва и трећа година високе пословне школе струковних студија

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Training at Smile Co.

ТИП НАСТАВНОГ ЧАСА: утврђивање градива (блок час)

#### ЦИЉ НАСТАВНОГ ЧАСА:

Упознавање ученика са стратегијама за обављање пословног разговора и са изразима који се могу користити за појашњавање и потврђивање договора током пословног разговора са освртом на пословни разговор преко телефона на енглеском језику

#### ЗАДАЦИ:

##### *Материјални:*

- прављење разлике између формалног и неформалног разговора
- изрази којима можемо потражити појашњавање попут: *Would you mind repeating that..*
- изрази којима потврђујемо неки договор: *Let me just confirm that..*
- изрази којима саговорнику појаснимо оно што смо рекли попут: *Not exactly, what I meant...*
- вођење разговора на тему обуке у компанији

##### *Функционални:*

- оспособљавање ученика за изношење властитих ставова у вези са проблемско ситуацијом
- оспособљавање ученика за формулисање проблема и критичку анализу чињеница
- оспособљавање ученика за конфронтацију са ставовима и мишљенима других ученика.

**Васпитни:**

- развијање свести о разноликости језичких средстава и оспособљавање студената за њихову активну примену у општем и пословном контексту; развијање социолингвистичке и стратешке компетенције

**ОБЛИЦИ НАСТАНОГ РАДА:**

Индивидуални и групни облик рада са различитим задацима.

**НАСТАВНЕ МЕТОДЕ:** дијалoшка (хеуристички разговор)

**ИЗВОРИ ЗА НАСТАВНИКА:** *Market Leader-Student's book, Market Leader-Teacher's book*

**ИЗВОРИ ЗА УЧЕНИКЕ:** *Market Leader-Student's book*

**АРТИКУЛАЦИЈА ЧАСА:**

**Уводни део часа:**

По Вама који су најбољи начини за обуку нових запослених у фирмама? Да ли сте чули за неку занимљиву врсту обуке?

**Главни део часа**

Стварање проблемске ситуације:

Компанија *СмилеЦо* се скоро спојила са другом компанијом и сада имају продајни тим од 200 људи укључујући и 10 регионалних менаџера. До сада, у свом раду, компанија је свој успех заснивала на добијању благовремених информација од својих продаваца о асортиману производа својих конкурената, продаји, промоцијама, бази купаца и продајним активностима својих конкурената. Компанија сматра да је анализа података добијених са тржишта пресудна за доношење и планирање будућих активности на данашњем глобалном тржишту које је изузетно конкурентно.

**Формулисање проблема:**

Која врста обуке је најадекватнија за нови продајни тим у компанији *СмилеЦо*?

**Декомпозиција проблема:**

- Који су приоритети обуке?
- Да ли обуку треба да воде спољашњи тим или тим унутар компаније?

- Да ли је боље имати интензивну обуку која ће кратко трајати или обуку која би трајала дуже? - Да ли да се уведе нов систем за прикупљање информације или да се обуче за рад на већ постојећем систему?
- Ако је буџет ограничен, које бисте запослене послали на обуку. Како би остали запослени прошли обуку?
- Како креирати тимски дух код новог продајног тима?

Постављање хипотеза: обука коју нуди агенција за подучавање *Поллацк* је адекватна за компанију *СмилеКо*.

*Радни задатак 1:* Вођење пословног разговора на телефону

Студент А је ИТ менаџер у *СмилеКо* и зове студента Б који је ради у агенцији за подучавање и обуку рада на новим системима за прикупљање података и жели да понуди студенту Б да њихова агенција одржи обуку продајног тима. Студент А треба да објасни који проблем постоји са новим системом за прикупљање података и да објасни студенту Б како нови систем изгледа и како желе да изгледа обука. Студент Б треба да добије све информације о броју менџера који треба да прођу обуку и да види колико је времена потребно за обуку. Такође студенти треба да уговоре наредни састанак на коме ће детаљније разговарати о предлогу обуке.

*Радни задатак 2:* Потврђивање договора

Студент А и Б се налазе да би разговарали о утврдили све детаље везано за програм обуке нових запослених на раду са новим системом за обраду података. Студент А жели да добије одговоре како ће обука испунити потребе компаније, како ће нови систем за прикупљање бити тестиран, да ли ће бити обуке на лицу места, документација која ће потврдити обуку. Студент Б износи предлоге агенције за подучавање *Поллацк*. Изабреће се пар људи који ће бити главни - они ће бити обучени да помогну осталим да обуком за рад на новом систему. Обука ће бити интензиван и трајаће два дана. Првог дана ће бити предавања а другог дана биће спроведена обука на лицу мсета , то јест у радњама. Доби ће и упутства уа рад са новим системом у штампаном облику који ће продавци моћи да носе са собом.

*Радни задатак 3:* Осмишљавање програма за обуку

Који су ваши приоритети. Да ли обуку треба да воде спољашњи тим или тим унутар компаније. Да ли је боље имати интензивну обуку која ће кратко трајати или обуку која би трајала дуже. Да ли да се уведе нов систем за прикупљање информације или да се

обуче за рад на већ постојећем систему. Ако је буџет ограничен, које бисте запослене послали на обуку. Како би остали запослени прошли обуку? Како креирати тимски дух код новог продајног тима?

*Провера резултата самосталног рада ученика:*

Након рада у групама на решавању проблема, приступа се саопштавању и критичком разматрању резултата до којих се дошло. Ученици усмено излажу решења потпроблема, објашњавају и аргументују одређене судове. Већина студента се сложила да услови обуке које нуди агенција Поллацк одговарају и да би та врста обуке била адекватна.

### **Завршни део часа**

*Задавање домаћег задатка:*

Ви сте ИТ менаџер у *СмилеЦо*. Напишите имејл директору продајног одељења у компанији и представите нови програм обуке за нови систем прикупљања података.

## **ЛИТЕРАТУРА**

Amador, A. Jose 2006. *The practice of problem-based learning: A guide to implementing PBL in the college classroom*. Bolton, MA: Anker.

Brown, H. Douglas 1986. Learning a second culture, u: Valdes, Joyce (ur.). *Culture Bound*. London: Cambridge University Press.

Степановна, Ала 2006. О иновационим и традиционалним моделима наставног преоцеса. Настава и васпитање, 2: стр. 3-8.

Вилотијевић, Младен 2000. *Дидактика*, Београд: Научна књига, Учитељски факултет

УДК: 811.111(100)  
Примљено: 19. јула 2010.  
Прихваћено: 10. августа 2010.  
Оригинални научни рад

Наука  
број 1-3/2011  
год. 2 вол. 2  
стр. 213-221

Биљана Ђурић  
О.Ш. „Меша Селимовић“, Јања

## ENGLISKI JEZIK - LINGUA FRANCA У МЕЂУНАРОДНОМ КОМУНИЦИРАЊУ

English Language - Lingua Franca in International Communication

**АБСТРАКТ:** Посебна улога енглеског као лингва франке укључује двије компоненте: разноликост његових корисника и његову разноврсност у форми и употреби што је резултирало у појави многобројних варијетета. У лингва франка комуникацији два главна извора могућих проблема су лингвистичка и културолошка разноликост саговорника. Ипак, постоје и аспекти лингва франка ситуација који доприносе успјеху у комуницирању, а то су претпоставке да вјероватно постоје специфични лингва франка процеси који успијевају да избалансирају проблеме који могу да настану због ниског нивоа лингвистичке и културалне компетенције, као и због двоумљења у ситуацијама које захтјевају одређене норме у датој ситуацији. Нова перспектива „енглеских језика“ је резултирала појавом „плуралистичког контра-модела“ насупрот „монолитичким моделима“ енглеског. Нашироко прихваћена парадигма: матерњи језик енглески - енглески није матерњи језик виталну дистинкцију у примјењеној лингвистици такође одражава монолитички аспект енглеског језика. Ова разлика је значајна из разлога што су само варијетети говорника матерњег језика квалификовани као циљани модели у учењу енглеског језика до данас и само је говорнику матерњег језика дозвољено да служи као валидан у расправама које се тичу тачности и правилности. Плуралистички модели признају постојање варијетета енглеског језика без давања примата или супериорности традиционалним варијететима. Најпознатији је модел три концентрична круга енглеског (Кацхру). Ради се о три овална круга који се преклапају и садрже спискове земаља и говорника енглеског

језика који припадају одређеним круговима. Континуирана присутност стандардног енглеског у писаним медијима и другом писаном материјалу показује веома мале разлике у земљама енглеског говорног подручја, самим тим последице глобалног енглеског не морају бити фаталне.

**КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** *lingva franka* (*lingua franca*), међународно комуницирање, варијетети, „енглески језици“, матерњи језик, културолошка разноврсност, лингвистичка компетенција, монолитички, плуралистички модели, три концентрична круга

**ABSTRACT:** The special role of English as „*lingua franca*“ includes two components: the diversity of its speakers and its diversity in form and usage resulting in numerous varieties. Two major sources of potential problems in „*lingua franca*“ communication are linguistic and cultural diversity of interlocutors. However, there are some aspects of the „*lingua franca*“ situations that contribute to success in communication. Those are the assumptions that there are most probably specific „*lingua franca*“ processes which succeed to balance the problems that may arise due to the low level of the linguistic and cultural competence, as well as having doubts in situations which require certain norms in a given situation. The new perspective of the „English languages“ has resulted in „pluralistic counter-model“ as opposed to „monolithic models“ of English. Widely accepted paradigm: English as a native language - English as a non-native language - vital distinction in applied linguistics also reflects monolithic aspect of English language. The difference is significant since only the varieties of native speaker are qualified as target models in English language learning and only native speaker is allowed to serve as valid in discussions related to accuracy and regularity. The pluralistic models acknowledge the existence of the English language varieties without giving primacy or superiority to the traditional varieties. The best known model is the three concentric circles of English (Kachru). It is about three oval circles which overlap and include the lists of countries and English language speakers who belong to certain circles. The continuous presence of the standard English in written media and other written material shows very slight differences in the English speaking countries, therefore, the consequences of the global English not necessarily have to be fatal.

**KEY WORDS:** „*lingua franca*“, international communication, varieties, „English languages“, native language, cultural diversity,

linguistic competence, monolithic, pluralistic models, three concentric circles

## 1. UVOD

Дефинисан функционално, језик је чисто људски и неистинктиван метод саопштавања идеја, осјећања и жеља путем система драговољно произведених симбола, првенствено вокална актуализација тежње да се реалности сагледају симболички. За Ferdinanda de Sosira (*Ferdinand de Saussure*)<sup>94</sup>, језик је систем знакова. У изучавању лингвистике, Sosir је најјачи нагласак ставио на комуникативну функцију језика као основног инструмента друштвеног живота људских заједница. „Он је видјео јасније но ико прије да је најважнија одлика језика његова друштвена улога која се састоји у задовољавању императивне потребе сваког човјека да општи са себи сличним бићима са којима живи у друштвеној заједници.“ (Бугарски, 1975: 54). Постоје разни облици комуницирања међу којима је важно правити разлику између међукултурног и међународног комуницирања. Међукултурно комуницирање је однос између група или појединаца које могу да припадају истом или различитом друштву - битне су разлике у њиховим културама, док се међународно комуницирање односи само на односе између нација или држава. Многи сматрају да једина стварна могућност за превазилажење језичке баријере лежи у употреби неког природног језика као свјетске лингве франке (*lingua franca*)<sup>95</sup>). Историја пружа такве примјере, пошто се у западној Европи латински употребљавао као медијум образовања током цијелог средњег вијека, а француски је служио као језик међународне дипломатије од XVII до XX вијека. Danas је engleski glavni pretendent na status svjetske lingve franke (*lingua franca*). Конкурената је врло мало. Много је чинилаца који утичу на постепено ширење једног језика - то су углавном политичка и војна сила, економска моћ и религиозни утицај.

---

<sup>94</sup> Лингвист који је својим поставкама утемељио модерну лингвистику и дао темеље европском структурализму, лингвистичком правцу који се развио двадесетих и тридесетих година 20. вијека.

<sup>95</sup> Језик који се систематски користи за комуникацију између особа које не дијеле матерњи језик. Првобитни „лингва франца“ је био мјешани језик састављен од 80 % италијанског и широким вокабуларом преузетим из турског, француског, шпанског, грчког и арапског језика. Био је кориштен као језик трговине и дипломатије на подручју источног Медитерана у доба ренесансе.



## 2. ENGLESKI JEZIK - LINGUA FRANCA

Ширење енглеског језика у многим културама има двије стране. Једну представљају они који користе енглески као први језик, док другу представљају они који га користе као други језик. Значајан постотак свјетске популације користи енглески као други језик (други или страни језик). Такво кориштење варира, од лошег енглеског до скоро па компетенције на нивоу матерњег језика или двојезичности. Ова страна енглеског је управо та која га је довела до статуса међународног језика. Крајем другог миленијума, нешто више од педесет година, енглески је постао свјетски језик. Ова посебна улога укључује двије компоненте: с једне стране, разноликост његових корисника, а с друге његову разноврсност у форми и употреби. Општеприхваћено је да број људи који користе енглески као други језик премашује број људи којима је енглески матерњи језик. Прегледи опсега употребе енглеског језика које израђују UNESCO<sup>96</sup> и друге свјетске организације појачавају општи утисак. Као службени или полуслужбени језик, енглески се користи у више од шездесет земаља, а истакнуто мјесто заузима у још двадесет других. Он или доминира или има сигурну позицију на свих шест континената. Многбројне појаве енглеског у свијету укључују поред стандардних форми сљедеће варијетете: дијалекте и креоле<sup>97</sup>, нативизирани варијетети и Англо-хибриди (*Malenglish and Spanglish*), декоративни енглески (енглески који се користи у декоративне сврхе), доместицирани енглески (масовно усвајање енглеских ријечи у друге језике), „окрњени“ енглески (пословни енглески у међукултурној комуникацији). Прве реченице детаљне расправе под насловом „The Best-Chosen English“ садрже сљедећу дефиницију: „Под „најбоље изабраним“ енглеским подразумејем енглески који с максималном дјелотворношћу саопштава значења која говорник намјерава да саопшти. Енглески који не успијева (у овоме) лошији је од најбољег, а може бити лоше изабран и недјелотворан енглески. Да ли су сама значења која говорник намјерава да саопшти најбоље или лошије изабрана, са било којег или било чијег гледишта, то је потпуно друга ствар.“ (Warburg, 1962: 35).

### 2. 1. Lingua franca комуникација

---

<sup>96</sup> Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу

<sup>97</sup> Језици који су обично настали у некој заједници čiji припадници потичу из разних дијелова свијета и који не говоре istim језиком.

Још од раних 1980-тих постојало је велико интересовање за карактеристике употребе језика у интеракцијама саговорника од којих, два или више, сви користе језик као други или страни језик, тј. у лингва франка комуникацији. Два главна извора могућих проблема су лингвистичка и културолошка разноликост саговорника у поређењу са саговорницима који користе матерњи језик. Није у питању само то да је матерњи језик другачији, него то што је лингвистичка разноврсност у комбинацији са културолошком разноврсношћу, као и присуство различите когнитивне шеме која је укључена у комуникацији. Управо у тим подручјима су од виталног значаја питања норми језика и одговорајуће употребе у лингва франка ситуацијама. Енглески као лингва франка је окарактерисан значајном лингвистичком разноврсности и двоумљења у погледу превладавајућих норми на свим нивоима језичког система укључујући друштвено-прагматичке норме. Још један од аспеката за који се претпоставља да отежава успјешну комуникацију у лингва франка интеракцији је чињеница да већина људи којима је поменути језик други имају ограничену лингвистичку компетенцију у језику који се користи као лингва франка. Ипак, постоје и аспекти лингва франка ситуација који доприносе успјеху у комуницирању. Један од њих је да је употреба језика у поменути ситуацијама ограничена на функционална подручја, према томе, једини захтјеви за говорника су везани за разумијевање и функцију. Други аспект је у блиској вези са овим. Међутим, лингва франка очигледно успјешно функционише - неуспјех у комуницирању није запажен у толикој мјери у којој би се могло очекивати на основу теоретских запажања. То доводи до претпоставке да вјероватно постоје специфични лингва франка процеси који успијевају да избалансирају проблеме који могу да настану због ниског нивоа лингвистичке и културалне компетенције, као и због двоумљења у ситуацијама које захтјевају одређене норме у датој ситуацији.

### 3. „ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИЦИ“

Иако већ дуго постоји свијест о постојању регионалних и друштвено-дијалектних варијација енглеског, енглески језик се третирао као једна материја све до '70-тих. Постојао је само један енглески језик, дијахроно и синхроно. '80-тих су социолингвисти облик множине „енглески језици“ створили и почели да га пажљиво користе у својим описима енглеског језика

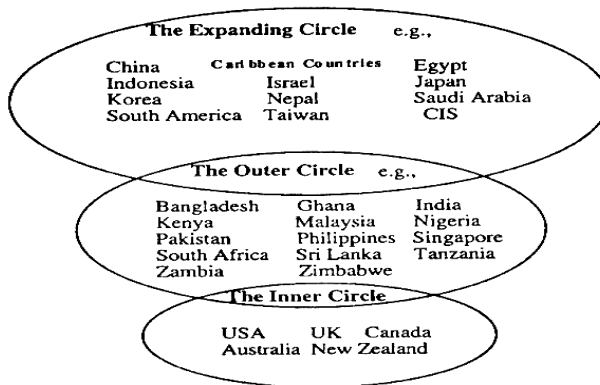
у времену и простору. Нови теоретски модели описа „тренутног“ енглеског у употреби су се појавили. Нова перспектива је резултирала појавом „плуралистичког контра-модела“ наспрот „монолитичким моделима“ енглеског.

### 3.1. Монолитички модели енглеског језика

Хронолошки и биолошки модели историјских лингвиста говоре о једном једином енглеском језику који се развијао и развија се из једне фазе у другу и „идеалном говорнику којем је енглески матерњи језик“ у лингвистици Чомског. Нашироко прихваћена парадигма: матерњи језик енглески - енглески није матерњи језик виталну дистинкцију у примјењеној лингвистици такође одражава монолитички аспект енглеског језика. Парадигма: матерњи језик - није матерњи језик подразумејева јасну разлику између саговорника којем је језик у питању матерњи и другог којем тај језик није матерњи. Ова разлика је значајна из разлога што су само варијетети говорника матерњег језика квалификовани као циљани модели у учењу енглеског језика до данас и само је говорнику матерњег језика дозвољено да служи као валидан у расправама које се тичу тачности и правилности. Постоје разне претпоставке у примјењеној лингвистици о дефинисању појма „говорник матерњег језика“ од којих га неке дефинишу као: особу која усваја језик у питању као први језик и то још у дјетињству, говорник посједује интуицију у погледу граматике, говорник има јединствену способност производње течног и спонтаног дискурса, говорник је рођен у земљама енглеског говорног подручја, говори енглески као први језик итд. Међутим, многе од ових претпоставки могу бити одсутне код говорника за којег се претпоставља да је говорник матерњег језика, док могу бити присутне код говорника за којег се претпоставља да му језик у питању није матерњи. Употреба овог појма је више него упитна у случају глобалног језика који превазилази националне и етничке границе. У погледу термина ЕСЛ (*English as a Second Language*) и ЕФЛ (*English as a Foreign Language*), постоји више претпоставки од којих је једна да би се ЕСЛ могао користити у учењу енглеског на подручјима гдје није било дуже британске или америчке политичке присутности, гдје енглески нема посебног статуса или има нема приоритет у комуникативне сврхе. Међутим, с обзиром на његов глобални статус, тешко да се може употријебити тај термин чак и у тзв. ЕФЛ земљама.

### 3. 2. Плуралистички модели енглеског језика

Плуралистички модели енглеског језика су геополитички модели који покушавају да објасне тренутну разноликост енглеског језика. Кључни термин овог контекста је „Свјетски енглески језици“, термин који је ухватио велики замах употребе и који је признат од 1980. године. Плуралистички модели признају постојање варијетета енглеског језика без давања примата или супериорности традиционалним варијететима. Постоји много модела међу којима је плуралистички модел три концентрична круга енглеског постао најпознатији (Кацхру<sup>98</sup>). Ради се о три овална круга који се преклапају и садрже спискове земаља и говорника енглеског језика који припадају одређеним круговима.



Слика 1. Концентрични кругови енглеског језика (Kachru 1997: 213)

Кључни појмови у разликовању „спољашњег круга“ од „круга који се шири“ су: „институционализовани варијетети“ и „варијетети употребе“. Институционализовани варијетети су увијек на почетку варијетети употребе. Институционализација обухвата два симултана процеса: лингвистичке промјене и промјене у понашању корисника језика у питању. Могу се идентификовати три димензије разумијевања које чине континуум разумијевања: појмљивост, односно препознавање ријечи/изговора, разумљивост, односно значење ријечи/изговора, тумачење, односно значење иза

<sup>98</sup> Braj Kachru, profesor emeritijus umjetnosti i nauka na Univerzitetu Illinois. Kachru je prvi upotrijebio termin „Svjetski engleski“ i autor je tri koncentrična kruga jezika kako bi se bolje razumijevala upotreba engleskog u raznim zemljama.

ријечи/изговора. Пронађени су докази да су ове три димензије разумијевања заиста различите. Најважнији фактор разумијевања, поред течности, је познавање разних варијетета енглеског језика. Интеракциони приступ лингва франка комуникације је укоријењен у друштвеном насупрот индивидуалном и фокусира се на употребу више него на усвајање. Фиртх је запазио да обострано признавање да ниједном од саговорника енглески није матерњи језик отвара пут конверзационом преговарању које спријечава комуникациони конфликт. Лингва франка саговорници рутински инкорпорирају означен (абнормалан, нетачан) лингвистички материјал произведен од друге стране у властиту. „Двије главне врсте интерактивних модификација су: комуникационе стратегије и конверзациона прилагођавања. Уопштено, комуникационе стратегије су дефинисане као средства која саговорник користи како би надокнадио мањак лингвистичке способности.“ (Lesznyak, 2004: 73).

### ЗАКЉУЧАК

Током прве половине 20 вијека енглески је постао водећи језик међународних политичких, академских и разних других комуникација и највјероватније да ће то и остати бар у наредних 40 - 50 година. Поставља се питање о томе шта будућност доноси у погледу нових варијетета на територијама на којима се он укоријенио. Ови „нови енглески језици“ су као дијалекти који постоје у оквиру многих земаља, само што су на међународном нивоу. Неминовно, појава нових „енглеских језика“ повећава спектар фрагментације - потенцијалну дисолуцију енглеског у низ међусобно неразумљивих језика. Ово се још увијек није десило. Континуирана присутност стандардног енглеског у писаним медијима и другом писаном материјалу такође показује веома мале разлике у земљама енглеског говорног подручја. Специфичност лингва франка комуникације - као што и сама дефиниција каже - очигледно потиче из друштвене ситуације у којој се дешава: претпостављено стварање међу-културе само може бити примјећена ако смо у могућности да објаснимо оваква тренутна стања. Никада није постојао језик тако широко распрострањен или кориштен као што је случај са енглеским језиком.

## ЛИТЕРАТУРА

Бугарски, Ранко 1975. *Лингвистика о човеку*. Београд, БИГЗ

Crystal, David 1995. *Кембричка енциклопедија језика*. Београд, Нолит

Crystal, David 2003. *Смрт језика*. Београд, 2003, Библиотека хх вијек

Стојковић, Бранимир 2002. *Идентитет и комуникација*. Београд, ФПН, Чигоја штампа

[www.books.google.com](http://www.books.google.com) (datum pristupa: 03.01.2011.)

Jenkins, Jennifer 2003. *World Englishes*, Routledge str. 43 - 46, 80 - 89

Lesznyak, Agnes 2004. Communication strategies u: *Communication in English as an International Lingua Franca*, str. 70 - 75

Warburg, Jeremy 1961. *The Best-Chosen English*. London

[www.davidcrystal.com](http://www.davidcrystal.com) (English language, datum pristupa: 03.01.2011.)